

Херман
ХЕСЕ

Под точком

Превела: Соња Перовић

ПРВО ПОГЛАВЉЕ

Господин Јозеф Гибенрат, трговачки посредник и агент, није се истицао никаквим посебним одликама у односу на своје суграђане. Као и они - био је дежмекаст и крепак, надарен осредњим трговачким особеностима у спреси с искреним, усрдним обожавањем новца. Располагао је малом кућом са баштицом и породичном гробницом на гробљу. Његова побожност је била донекле просвећена и већ помало отрцана, поштовао је Бога и власт и покоравао се слепо строгим законима грађанске пристојности. Волео је да испије покоју чашу, али никад није био пијан. Понекад се узгред упуштао у не сасвим беспрекорне послове, али никада није прелазео границу формално дозвољеног. Сиромашније људе погрдно је називао гладницама, а богатије скоројевићима. Био је члан грађанског друштва и сваког петка одлазио код „Орла“ на куглање, на разне кулинарске приредбе и даће. За време рада пушио је јевтине цигаре, а после главних obroка и недељом финије врсте.

Његов унутрашњи живот био је живот филистра. Оно мало душевног живота што је некад поседовао, одавно је прекрила прашина, па се свео првенствено на традицијом задојени и осорно испољавани смисао за породични живот, поносио се својим сином и повремено би га спопао хир да дарује сиротињу. Његова лектира је била ограничена на новине, а потребу за уживањем у уметности задовољавао је у потпуности присуствујући годишњој аматерској представи грађанског друштва, а између тога одлазећи каткад у циркус.

Могао је да замени име и стан са било којим својим суседом, а да се ништа не промени. То што се крило у дубини његове душе, нескривено подозрење према сваком надмоћном полету и личности, као и инстинктивни, непријатељски став проистекао из зависти, према свему што је несвакидашње, слободно, танано и продуховљено, дакле, таква схватања делио је са свим осталим домаћинима у граду.

Али доста о њему. Само би виспрени ироничар био дорастао да прикаже тај плитки живот и његову несвесну трагичност. Но, тај човек је имао сина, а о њему је реч.

Ханс Гибенрат је без сумње био даровито дете; довољно је било погледати га како се креће међу осталима, отмен и издвојен. У

градићу у Шварцвалду никада се нису рађале личности, из њега никада није потекао човек који би умео да сагледа и да врши утицај на било шта, осим на свој најужи круг. Бог ће га знати одакле том дечаку озбиљан поглед, паметно чело и отмен ход. Да ли можда од мајке? Она је умрла пре много година и за живота се код ње није примећивало ништа што би пало у очи, осим да је увек била болешљива и снуждена. Отац није долазио у обзир. Према томе, у један мах је нека тајанствена искра одозго долетела у стари градић, из којег су у току осам или девет векова протекли толики честити грађани, али још никад неки таленат или геније.

Проницљив и савремено школован посматрач би можда, сетивши се слабуњаве мајке и старости породице, говорио о хипертрофији интелигенције као симптому почетка дегенерације. Али градић је био веома срећан што међу његовим становницима није било људи те врсте, и само су млађи и виспренији чиновници и наставници путем чланака по часописима начули нешто неодређено о постајању „савременог човека“. У том градићу се још могло живети и важити за образованог човека и без познавања Заратустриних говора; бракови су били солидни и цео живот се одвијао на неизменљиво старомодан начин. Имућни грађани староседеоци, међу којима су за последњих двадесет година неки од занатлија постали фабриканти, скидали су, додуше, шешире пред чиновницима и воле да се друже с њима, али су их међу собом називали гладницама и пискаралима. Међутим, за дивно чудо, највећа им је амбиција била да њихови синови по могућству студирају и једном постану чиновници. На жалост, готово увек је то остао само леп и неостварен сан, јер се њихово потомство на једвите јаде и понављајући разреде провлачило и кроз латинску школу.¹

Ханс Гибенрат је ван сваке сумње био даровит. Наставници, ректор, суседи, градски пастор, школски другови и цео свет сматрали су да је дечак бистра глава, да уопште представља нешто посебно. Тиме је његова будућност била одређена и утврђена. Јер у швапским крајевима за даровите дечаке - осим ако би им родитељи били веома мека срца - постоји само један једини узани пут: после положеног земаљског испита одлазак у семинар, одатле на теологију у Тибинген, а оданде или на проповедаоницу или на катедру. Тим тихим, сигурним путем креће из године у годину тридесетак синова

¹ Школе које су градови оснивали још од 13. века, у којима је главни наставни предмет био латински, могу се сматрати претечама грађанских школа. - Прим. прев.

из покрајине, мршавих, преморених младића који затим о државном трошку протрче кроз разне области хуманистичких знања и осам или девет година касније започињу другу, већином дужу деоницу свог животног пута, када треба да отплаћују држави добротинства која су пропатили.

Кроз неколико недеља требало је опет да се одржи „земаљски испит“. Тако се звала хекатомба² којом је „држава“ одабирала духовни цвет покрајине, а у то доба су уздаси, молитве и жеље бројних породица по градићима и селима били усмерени ка главном граду у чијем се крилу испит одвијао.

Ханс Гибенрат је био једини кандидат кога је градић намеравао да упути на тегобно такмичење. Била је то велика част, али му она није указивана забадава. На школске часове, који су свакога дана трајали до четири часа, надовезала би се посебна лекција из грчког код ректора, у шест је градски пастор био тако љубазан да му одржи допунски час из латинског и веронауке, а два пута недељно би после вечере још имао час код наставника математике. У грчком је, поред неправилних глагола, тежиште стављено на разноврсност реченичних веза, изражен у партикулама; у латинском је требало имати сажет и јасан стил и, пре свега, знати бројне прозодијске финесе; у математици се највећи значај придавао компликованим рачунима са правилом тројним. Они, како је то наставник истицао, на изглед немају вредности у току каснијих студија и живота, али је то само привидно тако. У ствари, такви су рачуни веома важни, штавише, важнији од неких главних наставних предмета јер развијају логичне способности и чине основу за јасан, трезвен и успешан начин размишљања.

Али, како не би дошло до духовног преоптерећења, као и да се због умних вежби не би запоставила и усахла душа, Хансу је било допуштено да сваког јутра, један час пре почетка школске наставе, посећује припремну наставу за конфирмацију, где би из Бренцовог катехизиса, подстицајним учењем напамет и рецитовањем питања и одговора, у његову младу душу продро и освежавајући дах религиозног живота. На жалост, дечак би својевољно упропастио те часове окрепљења и лишавао се њихове благодети. Кришом је, наиме, у свој катехизис стављао цедуље на којима је уписао грчке и

² Код старих Грка - велика жртва, првобитно од стотину бикова или волова; пренесено - масовно жртвовање, масовни покољ. - Прим. прев.

латинске глаголе или вежбе, па би се готово цео час забављао тим световним наукама. Па ипак, савест му није била отупела до те мере да га при том не би све време мучило осећање несигурности и страха. Када би му се декан примакао или га чак позвао по имену, он би се сваки пут бојажљиво тргао, чело би му се оросило и срце узнемирено лупало. Али његови одговори су увек, и у погледу изговора, били беспрекорно тачни, а декан је веома много полагао на то.

Задатке које је требало написати или напамет научити, понављање и припремање градива накупљеног у току дана из лекције у лекцију, могао је да обавља касно увече код куће, уз присну светлост лампе. Тај рад под благотворним окриљем домаћег мира, који је по мишљењу разредног старешине имао веома дубоко и подстицајно дејство, трајао је уторком и суботом обично само негде до десет часова, а иначе до једанаест, дванаест а некад и дуже. Отац се помало љутио што се прекомерно троши петролеј, али је ипак с уживањем и поносом гледао на синовљево учење. За евентуалне часове доколице и недељом, а то је дан који чини седми део нашег живота, препоручено му је да обавезно чита неке ауторе чија дела нису била обухваћена школском наставом, као и да усрдно понавља граматичка правила.

– Разуме се, с мером, без претеривања! Један до два пута недељно треба прошетати, то је потребно и управо чудесно прија. По лепом времену може се понети и нека књига... Видећеш како се учи лако и весело на чистом ваздуху. И уопште, главу горе!

Ханс је, дакле, по могућству држао главу горе, користио и шетње да би учио и мувао се по свету тих и заплашен, лица измождена од неспавања, са тамним подочњацима испод уморних очију.

– Шта мислите, хоће ли Гибенрат проћи на испиту? – упита једном приликом разредни старешина ректора.

– Хоће, несумњиво хоће – закликтао је ректор. – Он је изузетно бистар; само га погледајте, изгледа заиста продуховљено.

Последњих осам дана продуховљеност је постала очевидна. На лепушкастом, нежном дечачком лицу упале очи унезверена погледа гореле са мутним сјајем, лепо чело избраздале су танане боре које су одавале дух, а ионако танке и мршаве руке млитаво су му висиле низ тело.

Дошао је и очекивани час. Сутрадан ујутро требало је да крене са својим оцем у Штутгарт и да на земаљском испиту докаже да је достојан да уђе кроз узана манастирска врата семинара. Управо се враћао из опроштајне посете ректору.

– Вечерас више не смеш радити – рекао му је необично благим тоном велможа који је свима уливао страхопоштовање. – Обећај ми то. Сутра мораш стићи у Штутгарт апсолутно свеж. Прошетај један час, а затим на време у кревет. Младим људима је потребно довољно сна.

Ханса је изненадило што је уместо гомиле свега - а тога се прибојавао - доживео толику благонаклоност, па је одахнуо на излазу из школске зграде. Велике липе у црквеном дворишту трепериле су на врелој сунчевој светлости касног поподнева, на Пијачном тргу жубориле су и преливале се две велике чесме, а преко изломљене линије кровова вирили су модро-црном црногорицом обрасли брегови. Дечаку се чинило да све то одавна није видео, све му је изгледало необично лепо и примамљиво. Болела га је, додуше, глава, али данас више ништа није морао да учи.

Ногу пред ногу прелазиио је преко Пијачног трга, прошао покрај старе Градске већнице, скренуо у Пијачну улицу и поред ножарнице се упутио ка старом мосту. Ту је неко време тумарао горе-доле и напослетку сео на широку ограду. Недељама и месецима је из дана у дан по четири пута пролазио туда, а да није бацио ни летимичан поглед на малу готску капелу крај моста, нити на реку, на уставу, на брану и воденицу, па ни на купалишну ливаду и врбама обрасле обале по којима су се ређале једна штавионица кожа до друге, где је река била дубока, зелена и мирна као језеро, а извијене, шиљате гране врба спуштале се до саме површине воде.

Уто му је опет пало на ум колико пута је овде проводио пола или целе дане, колико пута је на том месту пливао и ронио, или веслао и пецао. Ох, пецање! Одучио се и заборавио је да пеца, а прошле године је горко плакао када су му то забранили због рада на припремању испита. Пецање! Ипак је то било најлепше током свих дугих школских година. Стајао би у полусенци врбе, са жубором суседних воденичних точкова у ушима, погледа уперена у дубоку, тиху воду! А тек игра светлости на реци, благо њихање пецачког штапа, узбуђење кад би риба загризла и кад би је извлачио,

чудновата радост када би држао у руци прохладну, дебељушкасту рибу која се копрцала!

Упецао је многе сочне шаране, па и кесега и мрене, као и осетљиве лињаке и мале, ретке златне пијоре лепих боја. Дуго му је поглед био прикован за воду и суочен са призором тог зеленог речног кутка, постао је замишљен и тужан, свестан да је лепе, слободне, дивље дечачке радости оставио далеко за собом. Механички је извукао из цепа комадић хлеба, направио од њега неколико већих и мањих куглица, бацио их у воду и посматрао како тону и како их рибе гутају. Прво су дошли сићушни златни чекљунци и скакавице, пожудно прождирали мање комаде, а већ врлудајући гурали гладним њушкама пред собом. Затим се полако и опрезно приближавала крупнија кесега, њена тамна, широка леђа нејасно су одударала од дна, пажљиво је опловила око кугле од хлеба и одједном је шћапила разјапљеним, округлим устима. Вода је тремо протицала, из ње се дизао топао и влажан мирис, на њеној зеленој површини мутно се одржавало јато светлих облака; из млина се чуло јечање кружне тестере, а око двеју брана вода је жуборила, свежа и дубока. Дечак је размишљао о недавној недељи конфирмације, када је усред свечаности одједном ухватио себе да у мислима мења један грчки глагол. У последње време се и иначе чешће догађало да му се мисли помрсе, да у школи уместо о раду који се налазио пред њим размишља о неком претходном или каснијем задатку. Како ли ће бити на испиту у таквим условима!

Расејано се дигао на ноге, двоумећи се на коју страну да крене. Грдно се уплашио када га је нечија снажна рука ухватила за раме и љубазан мушки глас ословио:

– Здраво, Ханс, хоћеш ли са мном део пута?

Био је то мајстор обућар Флајг, код којег је раније проводио понеки вечерњи час, али то већ одавно није чинио. Ханс пође с њим, мада речима побожног пијетисте није поклањао истинску пажњу. Флајг је говорио о испиту, пожелео дечаку много среће и упутио му речи охрабрења, али крајњи му је циљ био да укаже на то да је такав испит само спољна и случајна појава. Да неће бити никаква срамота ако падне, јер се то може догодити и најбољима, а уколико би га то задесило треба да помисли да Бог са сваком душом има посебне намере и води је особеним путевима.

Хансу савест није била сасвим чиста у односу на мајстора. Поштовао га је и одавао признање његовом сигурном, надмоћном ставу, али се ипак о побожној братији наслушао толиких шала којима се и сам слатко смејао, често у супротности са својим осећањима. Осим тога, стидео се свог кукавичлука јер је од пре извесног времена готово са страхом избегавао обућара због његових незгодних питања. Откако је постао понос својих учитеља, а и сам се помало гордио, мајстор Флајг га је више пута гледао неким чудним погледом и покушавао да га унизи. Због тога се том добронамерном човеку постепено измакла дечакова душа; Ханс је био у добу када је дечачки пркос у пуном јеку, а имао је веома развијено чуло за сваку нежељену повреду његове самосвести. Стога је сад корачао поред свог саговорника, не знајући да га овај одозго посматра брижно и са пуно доброте.

У Крунској улици среташе градског пастора. Обућар га поздрави одмерено и прилично хладно, јер је пастор био нововременски настројен и по неким гласинама наводно није веровао чак ни у васкрсење. У сваком случају, пастор је повео дечака собом.

– Како си? – упита га. – Сигурно ти је мило што си стигао дотле.

– Јесте, мило ми је.

– Држи се добро! Познато ти је да смо све наде положили у тебе. У латинском очекујем да се посебно истакнеш.

– Али, шта ако паднем? – изусти Ханс бојажљиво.

– Да паднеш?! – Свештеник је застао запрепашћен. – Једноставно је немогуће да паднеш. Сасвим је немогуће. Какве су ти то мисли!

– Хоћу да кажем, могло би се догодити...

– Не може, Ханс, не може се догодити; у том погледу можеш бити миран. А сад поздрави свог тату и буди храбар!

Ханс га је пратио погледом; затим се осврнуо за обућарем. Шта је он то рекао? Латински није тако важан, само ако је човек у души честит и богобојажљив. Лако је њему да прича. А сад још и градски пастор. Неће смети да му изиђе на очи ако падне на испиту.

Потиштен се одвукао кући и ушао у малу башту која се спуштала низбрдо. У њој се налазила трошна и већ одавно некоришћена баштенска кућица, у њој је, у своје време, од дасака направио малу шталу у којој је три године држао куниће. Прошле јесени му их одузеше због испита. Више није било времена за разоноду.

Већ одавно није био ни у башти. Празна преграда била је склона паду, група капљаника у углу се распала, мали дрвени водени точак лежао је искривљен и разбијен поред водовода. Помислио је на време када је све то градио и резбарио са пуно радости. Прошле су две године од тада - читава вечност. Подигао је точкић, савијао га на све стране и напослетку потпуно га разбио и бацио преко ограде. Нека иде све то, одавно је све то прошло. При том се сетио свог школског друга Аугуста. Тај му је помогао да направи водени точак и да искрпи кућицу за куниће. Многа поподнева су се ту играли, гађали праћком мачке, подизали шаторе и за ужину јели сирове мркве. Али онда је почело његово незадрживо прегалаштво, а Аугуст је пре годину дана напустио школу и отишао у механичарске шегрте. Од тог времена се појавио само два пута. Наравно, више ни он није имао времена.

Сенке облака прелетале су журно преко долине, сунце се већ спустило готово до ивице брега. За тренутак дечака спопаде жеља да се баци на земљу и зариди. Уместо тога, узео је из шупе секиру, завитлао је нејаком руком кроз ваздух и разбио у парампарчад кућицу за куниће. Летве су полетеле на све стране, ексери су се кривили уз шкрипу, а појавио се и остатак иструлеле зечје хране од претходног лета. Ударао је по свему томе као да ће тиме убити чежњу за зечевима, за Аугустом и свим некадашњим детињаријама.

– Еј, еј, лакше, шта ти је? – повика отац са прозора. – Шта радиш?

– Цепам дрва.

Без икаквог даљег објашњења бацио је секиру, потрчао преко дворишта на улицу, а затим обалом реке узводно. Надомак пиваре била су везана два сплава, којима је раније често сатима пловио низводно у топла летња поподнева, у исти мах и узбуђен и успаван од клокотања воде међу деблима. Прескачући са једног пливајућег дебла на други, испружио се на гомили врбовог грања и покушао да замисли да је сплав у покрету, да плови час брже, час спорије покрај ливада, ораница, села и прохладних шума, испод мостова и међу

стајаћим вршама, да лежи на сплаву и да је опет све као некада када је са Шарановог брега доносио храну за куниће, пецао на обали поред штавионица и није знао за главобољу и бриге.

Вратио се кући на вечеру уморан и мрзовољан. Отац је био силно узбуђен због предстојећег путовања и испита у Штутгарту, сваки час је запиткивао да ли су књиге спаковане, да ли је црно одело припремљено, не би ли путем хтео још мало прочитавати граматику, да ли се осећа добро. Ханс је давао кратке, јетке одговоре, јео је мало и ускоро пожелео оцу лаку ноћ.

– Лаку ноћ, Ханс. Спавај добро! Пробудићу те ујутро у шест. Да ниси заборавио онај лексикон?

– Не, нисам заборавио „онај“ лексикон. Лаку ноћ!

У свом собичку још је дуго седео будан не палећи лампу. То је била једина благодет коју му је ствар с испитом донела - сопствена мала соба у којој је био господар и у којој га нико није ометао. У њој је, борећи се против премора, сна и главобоље преседео многе вечерње часове над Цезарем, Ксенофоном, граматикама, речницима и математичким задацима, упоран, јогунаст и честољубив, често на ивици очајања. Али је у њој провео и неколико часова који су за њега имали већу вредност од свих изгубљених дечачких радости, чудесне часове пуне поноса, опијености и победничког заноса у којима је, уздигавши се над школом, испитом и свим осталим, сањао и чезнуо за једним кругом виших бића. Тада би га обузимала смела и блажена слутња да је он одиста нешто друго и боље од својих доброћудних, буцмастих другова и да ће једном можда моћи да гледа на њих са висине.

И те вечери је одахнуо као да је ваздух у тој собици слободнији и свежији, сео је на кревет и провео неколико часова у полудремежу испуњен сновима, жељама и слутњама. Лагано су му се светли капци спуштали на преморене очи, дигао их је још једном, затрептао и опет их оборио; бледа дечачка глава пала је на сувоњаво раме, танке мишице се уморно опустиле. Заспао је одевен, а нежна, материнска рука сна смирила је таласе у његовом узнемиренем детињем срцу и изгладила боре на његовом лепом челу.

Догодило се нешто нечувено. Господин ректор се, упркос раном јутарњем часу, потрудио да лично дође на станицу. Господин Гибенрат, у свом црном реденготу, никако се није смиривао од

узбуђења, радости и поноса, нервозно је цупкао око ректора и Ханса, задовољно се врпољио док су им шеф станице и остали чиновници пожелели срећан пут и много успеха са синовљевим испитом, док је свој мали тврди кофер премештао час из леве у десну, час из десне у леву руку. Кишобран је стискао час под мишком, час међу коленима, неколико пута му је испao из руку и сваки пут би спустио кофер на земљу подижући га. Рекло би се да путује у Америку, а не у Штутгарт са повратном картом. Син је изгледао веома миран, али му се грло стегло од потајног страха.

Воз је стигао и зауставио се, њих двојица се укрцаше, ректор је махао руком, отац припалио цигару, а тамо доле нестајали су долина, градић и река. Путовање је за обојицу било веома мучно.

У Штутгарту отац одједном живну, понашао се раздрагано, љубазно и како доликује светском човеку; уживао је као сваки паланчанин што ће неколико дана провести у главном граду. Ханс је, међутим, бивао све ћутљивији и бојажљивији, град га је испуњавао дубоком стрепњом, страна лица, наметљиво високе, накинђурене куће, дуги, заморни путеви, коњски трамваји и улична бука, све га је плашило и вређало. Сместили су се код једне тетке и ту су непознате просторије, теткина љубазност и причљивост, дуго бескорисно седење и охрабрујуће речи које му је отац непрекидно упућивао, сасвим дотукли дечака. Обрео се у тој соби туђ и изгубљен, и када би му поглед прелазио преко непознате околине, тетке и њеног градског начина облачења, када би се зауставио на часовнику на камину, на сликама по зидовима, или кад би кроз прозор угледао бучну улицу, осећао би се издатим, учинило би му се да је прошла већ читава вечност откако је напустио кућу и да је заборавио све што је с муком научио.

После подне је хтео да понови грчке партикуле, али тетка је предложила да се оде у шетњу. За тренутак су Хансу пред очима лебделе зелене ливаде и шуштање шуме, па је радосно прихватио предлог. Али убрзо је видео да ни шетња овде у граду није иста разонода као код куће.

Кренуо је сам са тетком, отац је ишао у неке посете по граду. Невоља је започела већ на степеницама. На првом спрату среташе неку дебелу, очигледно веома охолу госпу, којој се тетка поклонила и која је одмах веома благоглагољиво стала да просипа речи. Застој потраја више од четврт часа. Ханс је стајао по страни стиснут уз

доручје степеница, госпоино псетанце га је оњушило и зарезало, а он после извесног времена нејасно схвати да се разговор води и о њему, јер га је дебела госпа кроз цвикере у више махова одмерила погледом од главе до пете. Тек што су изишли на улицу, тетка је ушла у неку радњу и задржала се прилично дуго. Ханс је за то време заплашен стајао на улици, пролазници су га гурали у страну, а улични мангупи исмевали. Када је тетка изишла из радње пружио му је таблу чоколаде, а он се учтиво захвалио мада није волео чоколаду. На следећем углу укрцали су се у коњски трамвај и уз сталну звоњаву возили се улицама у препуним колима све док нису стигли до једне велике алеје и пространог парка. У њему је био водоскок, цвеће је цветало у ограђеним лејама и златне рибице су пливале по вештачком језеру. Шетали су се тамо-амо и горе-доле или укруг, окружени буљуцима других шетача, видели безброј лица, елегантне и скромније хаљине, бицикле, болесничка и дечја колица, чули жагор многих гласова и удисали топао, прашњав ваздух. На крају седоше на једну клупу поред неких људи. Тетка, која готово све време уста није затворила, сад уздахну, љубазно се насмеши дечаку и позва га да поједе своју чоколаду. Он одби.

– Боже мој, ваљда се не стидиш? Хајде, једи!

Извукао је чоколаду из џепа, неко време петљао око сребрне хартије и напослетку одгризао сасвим мали комад. Никако није волео чоколаду, али се није усуђивао да то каже тетци. Још док се мучио с оним залогојем, тетка је открила познаника у оном мноштву и журно се упутила у том правцу.

– Остани ту, одмах се враћам.

Ханс је одахнувши искористио прилику и бацио чоколаду далеко од себе у траву. Затим је ритмички клатио ногама, зурио у тај силни свет и опет му се све више смркавало у души. На крају је почео да рецитије у себи неправилне глаголе, али на своје велико запрепашћење готово ништа није знао. Напросто је све заборавио! А сутра је земаљски испит.

Тетка се вратила и у међувремену сазнала да ће ове године на земаљском испиту бити сто осамнаест кандидата. Али ће само тридесет шесторица бити примљена. Дечаку срце коначно сиђе у пете и целим путем до куће више није проговорио ни словца. Код куће га спопаде главобоља, опет ништа није хтео да једе и био је тако

очајан да га је отац својски изгрдио, чак је и тетка сматрала да је неподношљив. Те ноћи спавао је тешким и дубоким сном, притиснут страшним сновиђењима. Видео је себе на испиту са сто седамнаест другова, испитивач је час личио на градског пастора, час на тетку и нагомилавао пред њим брдо чоколаде које је требало да поједе. Једући у сузама видео је како се остали дижу један по један и насртају кроз нека мала врата. Сви су појели своје брдо, док је његово наочиглед расло све више, прекрило већ и сто и клупе, убрзо ће га угушити.

Следећег јутра, док је Ханс пио кафу и није одвајао поглед од часовника у страху да не закасни на испит, многи су у његовом родном градићу мислили на њега. Пре свих обућар Флајг; изговарајући речи молитве пре јутарње чорбе, док се његова породица, калфе и два шегрта поређала укруг око стола, мајстор је својој јутарњој молитви додао још и ово: – Ох Господе, штити и ученика Ханса Гибенрата који данас приступа полагању испита, благослови га и подај му снаге, дај да једном буде прави и честити гласник твог божанског имена!

Градски пастор се, додуше, није молио за њега, али је за доручком рекао својој жени: – Сад креће Гибенрат на испит. Од њега ће бити нешто изузетно; сигурно ће скренути пажњу на себе, па неће бити наодмет што сам му помогао дајући му часове латинског.

Разредни старешина је пре почетка часа рекао својим ђацима: – Ето, сад почиње земаљски испит у Штутгарту, па да пожелимо Гибенрату све најбоље. Није му то, додуше, потребно, јер он може да стрпа у џеп десеторицу таквих ленчуга као што сте ви.

Ученици су такође готово сви мислили на одсутног друга, поготово они који су се међу собом кладили да ли ће пасти или положити испит.

И како срдачне жеље и усрдно саосећање делују и на већим даљинама, Ханс је осетио да код куће мисле на њега. Додуше, срце му је лупало кад га је отац допратио до дворане за испит, где је затим снебивљиво и са стрепњом поступио према упутствима школског послужитеља, осврћући се по великој просторији пуној бледих дечака као злочинац по мучилишту. Али кад је професор ушао, затражио тишину и издиктирао текст латинске стилистичке вежбе, Ханс одахну јер је налазио да је управо смешно лака. Брзо и готово

весело је саставио концепт, преписао га затим пажљиво и предао свој рад међу првима. У повратку је погрешно пут до теткине куће и лутао два часа по врелом граду, али то није нарочито реметило његову поново стечену душевну равнотежу; штавише, било му је драго што још неко време може да избегне тетку и оца. Лутајући улицама страног и бучног главног града, учинио се сам себи као лудо-смели пустолов. Када је, најзад, распитујући се више пута нашао теткину кућу, обасуше га питањима.

– Како је било? Како је прошло? Јеси ли знао?

– Било је лако – рече поносно – то сам знао да преведем још у петом разреду.

Затим је јео осетивши истинску глад.

Поподне је имао слободно. Тата га је вукао по посетама код неких рођака и пријатеља. Код једног од њих затекоше бојажљивог дечака одевеног у црно, који је дошао из Гепингена, такође да положи земаљски испит. Дечац су били препуштени себи и гледали су се узајамно помало зазирући, а и радознано.

– Како ти се чинио задатак из латинског? Било је лако, зар не? – упита Ханс.

– Невероватно лако. Али управо је у томе зачкољица, код лаких задатака се највише греша. Не пази се довољно. Међутим, сигурно је и у нашем задатку било неких скривених замки.

– Заиста мислиш да је тако?

– Наравно. Господа нису тако глупа.

Ханс се малко уплаши и замисли. Затим упита:

– Да ли ти је текст ту?

Други дечак донесе свеску и они пречешљаше цео рад, реч по реч. Гепинжанин је очигледно био виспрени познавалац латинског, јер се два пута користио граматичким ознакама за које Ханс никада није ни чуо.

– Шта ти је сутра на реду?

– Грчки и писмени састав.

Затим се Гепинжанин распитао колико је испитаника дошло из Хансове школе.

– Само ја – рече Ханс.

– Ох, нас је дванаесторица из Гепингена. Међу њима и три посебна паметњаковића, од њих се очекује да ће бити међу најбољима. Прошле године је првак такође био из Гепингена... Хоћеш ли поћи у гимназију ако паднеш?

О томе никада није било говора.

– Не знам... Не, не верујем.

– Ја ћу на сваки начин студирати, чак и ако сад паднем на испиту. Мајка ће ме послати у Улм.

Хансу је то силно импоновало. А и дванаесторица из Гепингена са три посебна паметњаковића задала су му страх. Нема он шта да тражи међу таквим кандидатима.

Код куће је затим сео и још једном поновио глаголе на „ми“. Латински му није задавао страх, ту се осећао сигурним. Али са грчким му се догађало нешто чудно. Волео га је, готово се заносио њиме, али само читање. Посебно је Ксенофон био написан лепо, живахно и свеже, све је звучало ведро, љупко и снажно, одисало хитрим и слободним духом, било је и лако разумљиво. Али чим се радило о граматичи, или је требало преводити са немачког на грчки, било му је као да се изгубио у лавиринту противречних правила и форми, зазирући од страног језика готово с истим страхом као и својевремено код прве лекције, кад још ни грчку азбуку није умео да чита.

Сутрадан је заиста грчки дошао на ред, а затим немачки писмени састав. Задатак из грчког је био прилично опширан и нимало лак, а тема састава сложена и лако је могла да буде схваћена погрешно. Од десет часова па надаље у дворани је почело да бива спарно и вруће. Ханс није имао добро перо за писање и покварио је два листа папира док није најзад чисто преписао задатак из грчког. Код писменог састава највећу невољу му је задао дрски сусед у клупи, који му је дотурио лист хартије са једним питањем и ударајући га у слабину

тражио да му хитно одговори. Свако општење међу кандидатима било је најстроже забрањено и неумитно повлачило за собом искључење са испита. Тресући се од страха написао је на цедуљи: „Остави ме на миру“ и окренуо свом суседу леђа. Било је ужасно топло. Чак је и надзорни професор, који је упорно и равномерно обилазио дворану и ни за тренутак није мировао, неколико пута прелазио марамицом преко лица. Ханс се знојио у свом оделу са конфирмације од дебеле чоје, заболела га је глава и напослетку је сав несрећан предао своје листове папира, с осећањем да врве од грешака и да је сад вероватно готово с испитом.

За трпезом није проговорио ни речи и на сва питања одговарао је само слегањем раменима, с изразом лица преступника. Тетка га је тешила, отац се узбудио и постао непријатан. После ручка повео је дечака у суседну собу са намером да га још једном испита.

– Било је лоше – рече Ханс.

– Зашто ниси пазио? До ђавола, па могао си се ваљда сабрати!

Ханс је ћутао, и када је отац наставио да грди, поцрвенео је и рекао:

– Ти ионако немаш појма о грчком!

Најгоре је било што је у два часа морао да иде на усмени. Тоба се највише плашио. Промичући врелим градским улицама осећао се веома бедно, од муке, страха и вртоглавице једва је шта видео пред собом.

Затим је десет минута седео пред тројицом госпoде за великим зеленим столом, преводио неколико латинских реченица и одговарао на постављена питања. Онда је десет минута седео наспрам друге тројице, преводио грчки и опет су му постављана разна питања. На крају су га питали за један неправилно формиран аорист, али он није знао одговор:

– Можете ићи, тамо кроз она врата десно.

Пошао је, али на вратима се ипак сетио аориста. Застао је.

– Идите – довикнуше му – идите! Или се можда не осећате добро?

– Није то, него сам се сетио аориста.

Довикнуо им га је и видео да је један од господе прснуо у смех, па се пламених образа брзо повукао. Покушавао је да се сети питања и одговора, али му се све помешало у глави. Пред очима му је стално била велика, зелена површина стола, тројица старије, озбиљне господе у реденготима, отворена књига и његова рука која је тресући се почивала на њој. Забога, какве ли је одговоре давао!

Док је корачао улицама, учинило му се да се већ недељама налази овде и да никад неће моћи да напусти град. Слика баште у родитељској кући, јеловим шумама обрасли брегови и печачка места на реци учинили су му се веома далеки, као нешто што је једном давно видео. Ох, када би још данас могао да се врати кући! Нема никакве сврхе да остане, испит је сигурно забрљао.

Купио је млечни хлебчић и цело целцато поподне мувао се улицама, само да не би морао да одговара на очева питања. Када се најзад вратио кући, показало се да су се већ били забринули за њега, а како је изгледао исцрпљен и јадан дадоше му чорбу са јајетом и послаше га у кревет. Сутрадан су математика и веронаука биле на реду, после тога је могао да путује.

Следећег преподнева је све ишло добро. Ханс је сматрао горком иронијом што му данас све полази за руком, а јуче у главним предметима није био срећне руке. Свеједно, сад само да оде, да се врати кући!

– Испит је завршен, можемо да се вратимо кући – изјавио је тетци.

Отац је још тог дана хтео да остане. Планирао је да се одвезу у Канштат на поподневну кафу у бањском парку. Али Ханс је тако усрдно молио да му је отац дозволио да већ данас сам путује кући. Испратише га на воз, уручише му возну карту, тетка га пољуби и даде му храну за пут. Исцрпљен и празне главе возио се међу зеленим брежуљцима у правцу куће. Тек кад су се појавиле тамномодре јеле, дечака обузе осећање радости и ослобођења. Радовао се старој служавки, својој собици, радовао се сусрету са ректором, школској просторији са ниском таваницом на коју је навикао, и уопште свему.

Срећом, није било радозналих познаника, и уопште на станици, па је са својим пакетићем неопажен похитао кући.

– Је л' било лепо у Штутгарту? – упитала га је стара Ана.

– Лепо? Мислиш ли да је лепо полагати испит? Срећан сам што сам опет ту. Отац ће стићи сутра.

Испио је лонче свежег млека, узео са прозора купаће гаћице које су ту висиле и журно пошао, али не на ливаду где су се сви остали купали.

Изишао је далеко ван града до „теразија“, где је вода дубока и лагано протиче међу високим жбуњем. Ту се скинуо, замочио шаку, па стопало у свежу воду, малко се најежио, а онда се нагло бацио у реку. Пливајући лагано узводно осетио је како се ослобађа зноја и страха накупљеног тих последњих дана, и док му је река пријатно хладила крхко тело, душа је са новом радошћу пригрлила лепоте завичаја. Пливао је брже, онда се одмарао и поново запливао, захваћен пријатном свежином и умором. Лежећи на води пустио се низводно, ослушкивао тихо зујање златних ројева вечерњих мушица, гледао у позно небо испресецано летом хитрих ластавица и румено од одсјаја сунца које се већ спустило иза брда. Када се обукао и занет мислима полако кренуо кући, долина је већ била пуна сенки.

Прошао је поред баште трговца Сакмана, у којој је као мали дечак једном са неким друговима крао незреле шљиве. И поред Кирхнерове тесарнице са разбацаним чамовим гредама, под којима је некад увек налазио кишне глисте за пецање. Прошао је и покрај кућице инспектора Геслера, чијој се кћери Емил пре две године радо удварао на клизању. Она је била најзгоднија и најелегантнија ученица у градићу, његова вршњакиња, а неко време му је била највећа жеља да једном разговара с њом или да јој пружи руку. До тога никад није дошло, био је исувише стидљив. Њу су касније послали у неки девојачки интернат, а он се готово више није сећао ни како је изгледала. Па ипак су му се сад те дечачке згоде као из неке велике даљине опет врзмале по глави у тако јарким бојама, са чудним мирисом, бременитије слутњама него ишта друго што је од тада доживео. Била су то лепа времена када би дечаци вечером седели у капији Нашолдове Лизе, љуштили кромпире и слушали приче, када би недељом у рано јутро заврнутих панталона и нечисте савести ловили ракове и златне пијоре доле код бране, да би затим добили батине од оца због промочене празничне одеће! Било је тада тако много загонетних ствари и људи на које већ одавно није мислио! Мали обућар са кривом шијом, господин Штросмајер за кога се поуздано знало да је отровао своју жену, па пустоловни „господин Бек“ који је са штапом и просјачком торбом крстарио по

целом крају, кога су ословљавали са „господине“ јер је некад био веома богат, између осталог имао је четири коња и кочије. Ханс им је знао само имена и нејасно наслућивао да је тај опскурни, мали улични свет за њега изгубљен, а да ништа животно или доживљавања вредно није добио у замену.

Следећег дана је још имао распуст, па је ујутро спавао дуго и уживао у слободи. У подне је ишао по оца на железничку станицу; овај се вратио блажен после забавног боравка у Штутгарту.

– Ако си положио испит, можеш нешто да пожелиш – рече расположено. – Размисли шта би!

– Не – уздахну дечак – сигурно сам пао.

– Глупости, не трућај којешта! Боље пожели нешто пре но што се покајем.

– Хтео бих опет да пецам за време распуста. Смем ли?

– У реду, смеш ако си положио испит.

Следећег дана, била је недеља, сручила се олуја и плаховити пљусак, па је Ханс проводио дуге часове читајући и размишљајући у својој соби. Поново је подробно размишљао о испиту у Штутгарту и дошао до закључка да је био зле среће, да је постављене задатке могао да уради много боље. У сваком случају, то што је урадио није било довољно да прође. Па још она глупа главобоља! Мало по мало све више га је обузимала стрепња и напослетку се под теретом брига упутио оцу.

– Чуј, оче!

– Шта хоћеш?

– Да те нешто упитам. Знаш, у вези са мојим жељама. Наиме, радије бих да се одрекнем пецања.

– А зашто?

– Зато што... Ето, хтео сам да те упитам, да ли бих...

– Хајде, говори, какве су то измотације! Дакле, у чему је ствар?

– Да ли би ме пустио у гимназију ако сам пао?

Господин Гибенрат ја занемео.

– Шта? У гимназију? – прасну затим. – Ти у гимназију? Ко ти је ту бубу ставио у главу?

– Нико. Само сам мислио...

Лице му је изражавало смртни страх, али отац то није видео.

– Хајде, иди – рече и невољно се насмеја. – Какве су ти то луцкасте идеје? У гимназију! Теби се канда чини да сам ја комерцијални саветник.

И тако жестоко одмахну руком да је Ханс одустао и изишао сав очајан.

– Шта све неће том дечаку пасти на памет! Сад би још и у гимназију! Е, ту чорбу нећеш кусати – мумлао је отац љутито у себи кад је син већ био изишао.

Ханс је пола сата седео на прозорској дасци, зурио у свеже орибан патос и покушавао да замисли како ће бити ако заиста не буде ништа од семинара, гимназије и студирања. Стрпаће га као шегрта у неку бакалницу, или као писара у неку канцеларију, па ће цео свој живот провести као један од оних припростих сиротана које је презирао и по сваку цену желео да надвиси. Његово лепушкасто лице бистрог ђака искривило се од гнева и бола, бесно је скочио на ноге и пљунуо, па зграбивши латинску хрестоматију која му се нашла под руком, свом снагом је треснуо о зид. Затим је истрчао на кишу.

У понедељак ујутро опет је морао у школу.

– Како је? – упита га ректор и пружи му руку. – Мислио сам да ћеш још колико јуче навратити до мене. Како је било на испиту?

Ханс обори главу.

– Но, па шта је? Зар ти није ишло од руке?

– Мислим да није.

– Само стрпљења! – тешио га је стари господин. – Вероватно ће још у току данашњег преподнева стићи извештај из Штутгарта.

Преподне се ужасно отегло. Извештај није стигао и Ханс је за ручком једва гутао од унутрашњег јецања.

Поподне, када је у два часа ушао у учионицу, затекао је у њој разредног старешину.

– Ханс Гибенрат! – викну изгласа.

Ханс му приђе и наставник му пружи руку.

– Честитам ти, Гибенрате. Положио си испит, и то као други по успеху.

Настала је свечана тишина. Отворише се врата и уђе ректор.

– Честитам. Но, шта сад кажеш?

Дечак се укочио од изненађења и радости.

– Зар ништа не кажеш?

– Да сам то знао – излете му – могао сам да будем и први.

– Сад иди кући – рече ректор – и саопшти вест свом тати. У школу више не мораш да долазиш, за осам дана ионако почиње распуст.

Дечаку се вртело у глави када је изишао на улицу; видео је стабла липе и Пијачни трг обасјан сунцем, све је било као и обично, али много лепше, упечатљивије и радосније. Положио је испит! И то као други! Када је попустила бура прве радости, испунило га је врело осећање захвалности. Сад више није морао да избегава градског пастора. Сад је могао да студира! Сад се више није морао плашити ни бакалнице, ни писарнице!

Опет је могао да одлази на пецање. Отац је стајао на капији кад је стигао кући.

– Шта има ново? – упита немарно.

– Ништа нарочито. Отпуштен сам из школе.

– Шта? А зашто?

– Јер сам семинариста.

– Сто му мука, зар си положио?

Ханс климну потврдно.

– Са добрим успехом?

– Други сам по успеху.

Стари то свакако није очекивао. Напросто није знао шта да каже, само је непрекидно тапшао сина по плећима, смејао се и вртео главом. Затим је заустео да нешто каже, али је опет само затресао главом.

– Гром и пакао! – повика најзад. Па понови: – Гром и пакао!

Ханс се стушти у кућу, па уз степенице на таван и, отворивши зидни ормар у празној мансарди, поче да претура по њему и извлачи отуд разне кутије, завежљајчиће и комаде плуте. То је био његов печачки прибор. Пре свега је морао да одсече негде леп прут за пецање. Сишао је оцу.

– Тата, позајми ми свој џепни нож!

– За шта ти треба?

– Да одсечем прут, за пецање.

Отац се машио џепа.

– Ево ти две марке – рече сав озарен и величанствен – купи себи сопствени нож. Али немој ићи код трговца, него право преко у ножарницу.

Затим је све ишло у галопу. Ножар га је упитао за испит, и кад му је дечак саопштио радосну вест, дао му је изузетно леп нож. Испод моста низводно су били најлепши шибљаци јове и лесковине, и ту је после пажљивог бирања одсекао беспрекорни, гипки прут и похитао са њиме кући.

Румених образа и блистава погледа, дао се на посао око припремања печачког прибора, што му је било готово исто тако драго као и сам риболов. Тиме се забавио цело послеподне и вече.

Раздвојио је и пажљиво прегледао беле, мрке и зелене канапе, крпио их, размрсио и ослободио старих чворова. Испробао је или исекао нове комада плуте и бадрљице, чекићем је од малих комада олова различите тежине исковао кугле и зарезао их ножем, да би их затим у виду тега причврстио на канапима.

Овде су дошле на ред удице које је једним делом привезао четвороструким црним концем за шиће, а другим за остатке танког црева, или канап од коњске длаке. Предвече је све било готово и Ханс је био сигуран да за седам дугих недеља распуста неће морати да се досађује, јер ће са печачким штапом читаве дане моћи да проводи сам на води.

ДРУГО ПОГЛАВЉЕ

Такав треба да буде летњи распуст! Небо изнад брегова је плаво као линцура, недељама један сунчани, топли дан за другим, тек би се ту и тамо сручила покоја жестока, кратка олуја. Мада је пролазила кроз толике стене пешчаника, сеновите јелове шуме и тесне долине, река је била топла и у њој се могло купати и касно увече. Око градића се ширио мирис сена и косидбе, узане траке малобројних житом засејаних њива попримиле су жуту, а мотом златно-мрку боју, уз потоке је у висини човека ижцикљало растиње белог цвата зове, цветови у облику штита увек су били пуни ситних буба, а од њихових високих стабљика могле су се правити фруле и звиждаљке. На рубовима шума ређали су се дуги низови достојанствених, пахуљастих жутих цветова дивизма, дренак и свиловина њихали су се на витким, гипким стабљикама и покривали падине љубичастоцрвеним преливима. У шуми је испод јела расла озбиљна и лепа, висока црвена зубачица са широким, сребрнасто-вунастим листовима корења, јаком стабљиком и високо постављеним, јаркоцрвеним цветним чашицама. Поред њих изникосе разноврсне печурке: црвени, блистави мухомор, масни и широки вргањ, пустиловна козја брада, црвена, граната корална печурка и необично безбојни, болешљиви и ужарени кукавичји хлеб. По бројним пустопољним рудинама пламтела је жилава жутиловка, затим су долазиле дуге, љубичастоцрвене траке вреса и ливада већином пред другу косидбу, обраслих травом скакавица, дивљим каранфилом, жалфијом и удовицом. По лиснатој шуми је одзвањала неуморна песма зеба чинкавица, а по јеловим шумама јуриле су црвенкасте веверице по крошњама; по утринама, зидинама и сувим јарковима цаклили су се зелени гуштери и уживали у топлоти, а изнад ливада је одјекивала продорна, неуморна песма цикада.

Градић је у то доба деловао веома сеоски. Улице су биле пуне кола са сеном, а ваздух засићен мирисом сена и звуцима клепала за оштрење коса. Да није било двеју фабрика, човек би помислио да се налази у селу.

У рано јутро првог дана распуста Ханс се већ нестрпљиво вртео по кухињи и чекао да добије кафу, иако је стара Ана тек била уморна. Помогао јој је да наложи ватру, донео хлеб од пекара и нагло сручио у себе свежим млеком расхлађену кафу, стрпао хлеба у џеп и брзо отрчао. Зауставио се на горњем железничком насипу, извукао из

цепа лимену кутију и прионуо да хвата скакавце. Прошао је воз, не сувише брзо јер је пруга туда ишла узбрдо, већ лепо и комотно, сви су прозори на вагонима са малобројним путницима били отворени, вукући за собом весели барјак од дима и паре. Пратио га је погледом и посматрао како се беличасти дим распршава и убрзо губи на сунчаном, прозрачном јутарњем ваздуху. Откад он све то није видео! Дисао је дубоко као да је то изгубљено лепо време хтео да надокнади двоструко и да без икаквог зазора и бригае буде опет мали дечак.

Срце му је бурно лупало од задовољства и ловачке страсти када је са кутијом пуном скакаваца и новим пеџачким штапом прешао преко моста и кроз баште ишао ка најдубљем месту на реци. Ту је наслоњен на стабло врбе могао да пеџа удобно и неометано као нигде другде. Одмотао је канап, причврстио на њ зрно сачме, немилосрдно набио на удицу дебелог скакавца и бацио га широким замахом на средину реке. Започела је стара, добро-позната игра: буљуци чекљуна ројили су се око мамца, чупкали га и покушавали да га скину са удице. Убрзо је био поједен, па је други скакавац дошао на ред, па још један, и четврти, и пети. Причвршћивао их је све пажљивије на удицу и напослетку је оптеретио канап још једним зрном сачме и тек тада је прва боља риба пробала мамац.

Мало га је чупкала, па пустила и опет пробала. Ево, сад је загризла - добар пеџач у прстима осећа тај трзај преко канапа и пеџачког штапа! Ханс вешто трже удицу и поче опрезно да је извлачи. Риба се ухватила и када је постала уочљива Ханс виде да је црвенперка. Познао је по широком, бледо-жућкастом трупу, по троугластој глави и, пре свега, по лепом меснато-црвеном заметку трбушних пераја. Колико ли тежи? Али пре но што би то могао да процени риба се очајнички копрцнула, завитлала по води и побегла. Видео је кад се још три-четири пута окренула у води, а затим као муња нестала у дубини. Није била добро загризла.

У пеџачу се сад разбуктало узбуђење и страсна ловачка пажња. Поглед му је био нетремице прикован за место где је танки мрки канап додиривао воду, образи му се заруменели, а покрети постали одсечени, брзи и сигурни. Загризла је и друга црвенперка и њу је извукао, затим малог шарана, за њега је готово била штета, а онда једну за другом три кркуше. Оне су га посебно обрадовале јер је отац волео да их једе. То је риба која није дужа од људске шаке, труп јој је гојазан, покривен ситним крљуштима, глава дебела са смешном белом брадицом, очи су јој ситне, а задњи део трупа вижљаст. Боја

јој је негде између медене и мрке, а када се извуче из воде пресијава се челично-модро.

Сунце се, у међувремену, високо попело на небу, око горње бране усковитлала се снежно-бела пена, топли ваздух је треперио над водом и када је дигао поглед видео је изнад Муковог брега два блистава облачића не већа од шаке. Ништа не изражава боље топлоту ведрога летњег дана од неколицине мирних облачића који тихи и бели лебде на пола висине небеског плаветнила, а зраче толиком светлошћу да се не може дуго у њих гледати. Да није њих, често не бисмо ни по плавом небу, ни по светлуцању водене површине приметили да је веома топло, али чим угледамо чврсто збијене подневне једриличаре, одједном осећамо припеку, тражимо хлад и прелазимо руком преко ознојеног чела.

Мало-помало Ханс је престао да пеца са толиком пажњом. Мало се уморио, а око подне се готово никад ништа не упеца. Кесеге, па и најстарије и највеће, у то доба дана се приближе површини да се сунчају. Пливају снено узводно у дугим тамним редовима, каткад се без неког видљивог узрока поплаше и у то време не прилазе никаквој удици.

Пустио је да канап виси у води преко једне врбове гране, сео на земљу и загледао се у зелену реку. Рибе су полако избијале на површину, појавише се једна тамна леђа за другим, тиха јата пливала су лагано намамљена и омађијана топлотом. Свакако су уживала у топлој води! Ханс се изуо и спустио ноге у воду која је на површини била млака. Посматрао је уловљене рибе у великој канти за пливање и само би се повремено чуло њихово тихо плускање. Како су биле лепе! При сваком покрету преливали су им се крљушти и пераја у белу, мрку, зелену сребрну, мутно-златну, плаву и друге боје.

Било је веома тихо. Чуло се тек потмуло клопарање кола која су прелазила преко моста, а и чекетање млина је овамо допирало сасвим пригушено. Само је жамор пенушаве бране одзвањао спокојно свеже и успављујуће, а око дирека сплава чуо се пригушени жубор ускомешане воде која је отицала.

Грчки и латински, граматика и стилистика, рачун и меморисање, цео тегобни вртлог једне дуге, беспоштедне, захуктале године ишчилели су у том спокојном, топлом и сненом часу. Ханса је мало

болела глава, али ни изблиза тако јако као обично, а сада је опет могао да седи крај воде, да гледа како се пена распршава на брани, да жмиркајући надзире пеџачки канап, а у канти до њега пливале су уловљене рибе. Било је дивно! Између тога се сетио да је положио земаљски испит и то као други по успеху, па је босим ногама плуснуо по води, стрпао обе руке у џепове од панталона и почео да звиждуће неку мелодију. Заправо није умео да звижди правилно, некад је био тужан због тога јер су га другови у школи исмевали. Умео је да звижди само кроз зубе и сасвим тихо, али то му је по кући било довољно, а сада га ионако нико није могао чути. Његови другови су сада седели у школи на часу географије, само је он био слободан и отпуштен. Он их је претекао, они су сад били иза њега. Довољно су га гњавили што осим Аугуста није имао других пријатеља, што није налазио задовољства у њиховим кавгама и играма. Нека сви ти шупљоглавци остану сад празних шака. Толико их је презирао да је за тренутак престао да звижди, јер је искривио уста. Затим је смотао канап и нехотице се насмејао, јер на удици није остало ни трунке од мамца. Преостале скакавце из кутије пустио је на слободу, они су ошамућени невољно милели по ниској трави. У штавионици у суседству је већ наступио подневни одмор, било је време да оде на ручак.

За трпезом се једва проговарала покоја реч.

– Јеси ли што упецао? – упита отац.

– Пет комада.

– Ма немој! Пази само да не уловиш старог, јер неће бити подмлатка.

После тога разговор је замро. Било је веома топло. Штета што одмах после ручка није смело да се оде на купање. У ствари, због чега? Јер је штетно по здравље! Врло важно, Ханс је упркос забрани више пута отишао да се купа. Али сада то више не би имало смисла, прерастао је таква дечја неваљалства. Забога, на испиту су га ословљавали са „ви“!

Напоследку није ни лоше да се један час одмори лешкарећи под смреком. Било је ту довољно хлада, могао је да чита или да посматра лептире. Тако је остао да лешкари до два часа и замало да заспи. Али сад на купање! На ливади крај реке била је само неколицина мањих дечака, већи су сви седели у школи и Ханс их нимало није жалио.

Полако је скинуо са себе одећу и ушао у воду. Умео је да ужива наизменично у топлоти и у свежини; час је мало пливао, ронио и пљускао по води, час је потрбушке лежао на обали и осећао како га сунце пече по брзо осушеној кожи. Млађи дечаци шуњали су се око њега са пуно поштовања. Постао је чувена личност. Осим тога, и по спољашности се разликовао од осталих. На танком, препланулом врату фина и отмена глава са продуховљеним лицем и очима паметна погледа. Иначе је био веома мршав, танких и нежних удова, на грудима и по леђима могла су му се избројати ребра, а на ногама готово да није имао листова.

Готово цело поподне мувао се час на сунцу, час у води. После четири часа наједном је налетела бучна гомила већине његових школских другова.

– Ехеј, Гибенрате! Баш ти је лепо.

Он се задовољно протегну.

– Није лоше.

– Кад ћеш у семинар?

– Тек у септембру. Сад је распуст.

Свидело му се што му сви завиде. Чак му није сметао подсмех у позадини кад је један од дечака запевао песмицу:

*Да је мени бит' без брига,
Ослободити се књига,
Од корака мога лака
Бржа не би била сврака!*

Само се насмејао. Дечаци су се у међувремену скинули. Једни су одмах скочили у прохладну воду, други су се предострожно претходно расхладили, или се прво малко испружили на трави. Сви су са дивљењем посматрали једног доброг рониоца. Неког плашљивка с леђа гурнуше у воду и он урликну као да га живог деру. Јурили су једни друге, трчкарали тамо-амо и пливали, прскали оне који су се испружили на обали. Пљуштала је вода на све стране, ливада је одзвањала од вике и цике, целом ширином реке пресијавала су се светла, влажна, нага тела.

Ханс је отишао час касније. Наилазили су топли вечерњи часови када риба добро „ради“. До вечере је пецао на мосту, али готово ништа није уловио. Рибе су грамзиво навалиле на удицу, прождирући мамац за тили час, али се ниједна није ухватила. Стављао је трешње на удицу, очигледно су биле превише крупне и мекане. Одлучио је да касније поново покуша.

За вечером је сазнао да су многи познаници навраћали на честитање. Показаше му и данашњи недељни лист, у коме се у рубрици „Службене вести“ налазила следећа белешка: „На испит за пријем на нижи теолошки семинар упућен је из нашег града овог пута само један кандидат, Ханс Гибенрат. На нашу велику радост сазнајемо да је исти положио испит као други по постигнутом успеху. „

Савио је лист и стрпао га у џеп без речи, али се сав напео од поноса и ликованја. После тога је опет отишао на пецање. Као мамац је овом приликом понео неколико комадића сира, чији укус рибе воле и који је и у сумраку уочљив.

Оставио је пеџачки штап и узео само обичну ручну удицу. Највише је волео да пеџа држећи у руци канап без штапа и пловка, тако да се пеџачки прибор састојао само од канапа и удице. Био је тежи, али много занимљивији начин пеџања. Могао је да прати и најмањи покрет мамца, да осети сваки пут када га је риба кушала и загризла, а по трзају канапа као да је видео пред собом покрете риба. Наравно, за такав начин пеџања потребни су веома вешти прсти и изоштрена пажња.

У узаној, дубокој и кривудавој речној долини сумрак се спуштао рано. Вода испод моста је била црна и тиха, а у доњем млину већ је била упаљена светлост. Жагор и песма су одзвањали по мостовима и улицама, ваздух је био помало спаран, а из реке би сваки час уз брзе ударце пераја скочила увис понека тамна риба. Рибе су таквих вечери необично узбуђене, врлудају безумно по води, бацају се увис, налећу на пеџачки штап и слепо наваљују на мамац. Када је утрошио и последњи комадић сира, Ханс је имао улов од четири мања шарана које је сутрадан намеравао да однесе градском пастору.

Топао ветар је дувао низ долину. Смркавало се, али небо је још било светло. Од градића су се само црквени торањ и кров замка истицали у сумраку тамно и оштро ј на светлом своду. Негде у

даљини беснела је олуја, повремено се чула потмула, далека грмљавина.

Када је Ханс у десет часова отишао у кревет, осетио је у глави и по целом телу пријатан умор и поспаност као што већ одавно није. Пред њим је био читав низ лепих и примамљивих слободних летњих дана, дана које може да проведе у тумарању, купању, пецању и сањарењу. Гризло га је једино што не испиту није био први по успеху.

У рано преподне Ханс је већ био у трему градске црквене општине да преда своје рибе. Пастор је изишао из своје радне собе.

– Ох, па то је Ханс Гибенрат! Добро јутро! Честитам ти од свег срца... А шта ти је ово?

– Само неколико риба. Јуче сам их упецао.

– Гле-гле, најлепша хвала. Хајде, уђи!

Ханс је ушао у добро познату радну собу. Она заправо није деловала као свештеничка соба. Нити је мирисало на саксије са цвеће, нити на дуван. Позамашна библиотека се састојала готово искључиво од књига у новом, чистом, лакираном и позлаћеном повезу уместо отрцаних, искривљених, црвоточних и мемљивих томова какви се обично виђају по свештеничким радним собама. Осим тога, пажљивом посматрачу не би промакло да и из назива уредно поређаних књига избија један нови дух, другачији од онога који је владао код старомодне часне господе из поколења у изумирању. Поштовања достојни стубови уобичајени по свештеничким библиотекама, дела Бенгела, Етингера и Штајнхофера, заједно са песницима побожних стихара нису били заступљени, или су се изгубили у мноштву савремених књига. Све у свему, соба је са комплетима часописа у повезу, са налоњем за писање и великим писаћим столом препуним папира деловала озбиљно. Давала је утисак да се у њој много радило, што је било тачно, додуше, не толико на проповедима, на катехизисима и на припремању часова из библије, колико на истраживањима и чланцима за учене часописе и на студијама које су служиле као припрема за сопствене књиге. Сањалачка мистика је била прогнана из ње, као и наивна теологија срца која се, мимо поноса науке, са љубављу и саосећањем приклања жедној народној души. Уместо тога се у тој просторији ревносно преиспитивала библија и трагало

за „историјским Христом“, који модерним теолозима зна да потекне као вода из уста, али и да им се као јегуља измигољи међу прстима.

У теологији није другачије неголи у другим областима. Постоји теологија која је уметност, а такође и једна друга која је наука, или се бар труди да то буде. Од вајкада је било тако као и данас, а научници су због нових цеви пропустили да претачу старо вино, док су уметници, држећи се безбрижно многих спољних заблуда, многим доносили утеху и радост. То је стара, неједнака борба између критике и стваралаштва, између науке и уметности, при чему је увек ова друга у праву, а да то никоме није од користи, али се ипак увек наново посеје семе вере, љубави, утехе и лепоте, наговештај о постојању вечности и увек се наилази на плодно тле. Јер живот је јачи од смрти, а вера моћнија од сумње.

Ханс је први пут седео на малом кожном дивану између налоња за писање и прозора. Градски пастор је био изузетно љубазан. Причао је веома другарски о семинару, како се у њему живи и учи.

– Најважнија новост коју ћеш тамо доживети – рекао је на крају – је увод у новозаветни грчки. То ће ти отворити један нови свет, пун рада и радости. Из почетка ће ти језик задавати муке; то више није антички грчки него један нови идиом створен кроз нови дух.

Ханс га је пажљиво слушао и са поносом осећао да се приближава правој науци.

– Школски начин увођења у тај нови свет – настави градски пастор – лишава га, наравно, многих чари. Осим тога, можда ће те у прво време у семинару хебрејски оптеретити помало једнострано. Ако си расположен, могли бисмо томе приступити за време овог распуста. У семинару ће ти, затим, добро доћи да сачуваш време и снагу за друге ствари. Могли бисмо заједно да прочитамо неколико поглавља из Лукиног јеванђеља, ти би узгред лако научио језик. Могу да ти позајмим и речник. Радио би на томе дневно један час, највише два. Разуме се, не више јер ти је пре свега потребан заслужени одмор. Наравно, то је само предлог... не бих хтео да ти покварим безбрижно провођење распуста.

Ханс је, разуме се, прихватио предлог. Тај час са Лукиним јеванђељем му се, додуше, чинио као облачак на ведром плавом небу слободе, али га је било срамота да одбије пастора. Осим тога, научити један нови језик онако узгред за време распуста свакако је

било пре забава неголи озбиљан рад. Ионако се помало плашио многих нових ствари које ће учити у семинару, пре свега хебрејског.

Задовољан је изишао из пасторове куће и кренуо узбрдицом у шуму. Тренутно нерасположење га је прошло и што је више размишљао о целој ствари, утолико му се она чинила прихватљивијом. Знао је да ће у семинару морати да ради са још више прегалаштва и труда, ако је и тамо хтео да предњачи међу својим друговима. А то је свакако хтео. У ствари, због чега? Ни сам није знао. Од пре три године скренуо је пажњу на себе, од тог времена су га наставници, градски пастор, отац и посебно ректор подстицали и подбадали, не дајући му да посустаје. Све то дуго време је из разреда у разред увек неоспорно био првак. А сада је временом и он сам уложио сав свој понос да буде на врху, да не трпи никог крај себе. Срећом, прошао је и глупи страх од испита.

По себи се разуме да је ипак најлепши распуст. Како је чудесно лепа шума у тај јутарњи час, када у њој нема других шетача осим њега! Смреке су се уздизале као стуб до стуба, надсводивши модрозеленим крошњама бескрајни шумски трем. Било је мало шибља, само ту и тамо понеки густиш жбуња од малина, али зато се простирала мека маховина из које су израсле ниске шибљике боровнице и врес. Роса се већ осушила, међу витким и правим стаблима владала је необична јутарња оморина, мешавина сунчеве топлоте и испарења, мириса маховине смоле, јелове четине и печурака, мирис који тако умилно приања и помало опија чуда. Ханс се бацио на маховину и обрстио око себе обилни род боровница, послушнички чукање детлића о стабло и зов љубоморне кукавице. Међу тамним крошњама јела назирало се дубоко плаво небо без иједног облачка, у даљини се стотине и стотине стабала сабило у озбиљан мрки зид, ту и тамо се покоја жута сунчева мрља блиставим топлим сјајем расула по маховини.

Ханс се заправо био спремио за дугу шетњу, у најмању руку до Лицелског мајура или до ливаде шафрана. А сад се ипак испружио на маховини, јео боровнице и тремо пиљио у ваздух. И сам се зачудио што се тако брзо уморио. Раније је са лакоћом ходао три до четири часа. Решио је да прикупи снагу и да пропешачи дужу стазу. Одмакао је неколико стотина корачаји, а онда се одједном, ни сам није знао како, опет обрео испружен на маховини. Лежао је тако и поглед му је жмиркајући блудео по стаблима и крошњама, по зеленом тлу. Заиста чудно колико га је ваздух заморио!

Када се око подне вратио кући опет га је болела глава. И очи су га пекле, на шумској низбрдици сунце га је силно заслепило. Пола поподнева се мрзовољно вртео по кући, тек се на купању опет освежио. Уто је дошло време да пође градском пастору.

Уз пут га је угледао обућар Флајг, који је седео на трonoшцу крај прозора своје радионице, и позвао га да уђе.

– Куда си пошао, сине? Никако те не виђам.

– Сад морам до градског пастора.

– Зар још увек? Па испит је прошао.

– Да, али сад је нешто друго на реду. Нови завет, а тај је написан на грчком, али то је другачији грчки него онај који сам ја учио. Сад морам да учим тај други.

Обућар забаци капу на потиљак и на челу му искочише дебеле боре. Дубоко уздахну.

– Ханс – рече тихим гласом – хоћу нешто да ти кажем. Ћутао сам досад због испита, али сад морам да ти скренем пажњу. Треба да знаш да је градски пастор неверник. Он ће ти говорити и убеђивати те да су свети списи погрешни и лажни, и кад будеш с њим прочитао Нови завет и сам ћеш изгубити веру, а да нећеш знати како.

– Али, господине Флајг, реч је само о грчком. У семинару то ионако морам научити.

– Тако ти кажеш. Али није исто да ли проучаваш библију код побожних и савесних наставника, или код човека који сам више не верује у Бога.

– Али не зна се да ли стварно не верује у њега.

– Зна се, Ханс, на жалост се зна.

– Па шта да радим? Већ сам се договорио с њим да ћу му долазити на часове.

– Онда, наравно, мораш ићи. Али немој често. И ако би за библију говорило да је дело људских руку, да је лажна и није надахнута

Светим Духом, онда дођи к мени па ћемо поразговарати о томе. Хоћеш ли?

– Хоћу, господине Флајг. Али до тога сигурно неће доћи.

– Видећеш, па ме се сети.

Градски пастор још није био код куће и Ханс је морао да га чека у радној соби. Разгледајући златним словима исписане наслове књига, размишљао је о речима мајстора обућара. Слушао је он већ више пута сличне изјаве о градском пастору и ново-временским свештеницима уопште. Али је први пут, и сам напет и радознао, био увучен у те ствари. Није их сматрао тако важним и страшним као обућар, већ је пре у томе видео могућност да продре у старе, велике тајне. Током ђачких година су питања око свеприсутности Бога, око боравишта душа, око ђавола и пакла каткад будила у њему нека фантастична размишљања, али последњих година испуњених строгим и ревносим радом све то је успевало у њему, његова школски усмерена хришћанска вера је само приликом разговора са мајстором обућаром добијала неки лични печат и живот. Насмешио се упоредивши га са градским пастором. Дечак није могао да схвати обућареву опору чврстину стечену у току тешких, горких година. Флајг је важио као паметан човек, али припрост и једностран, а многи су му се подсмевали због његовог пијетизма. На скуповима побожне сабраће наступао је као строги братски судија и ревносни тумач Светог писма, а и по селима је држао часове духовног просвећивања, док је по свему осталом био само мали занатлија и ограничен као и сви остали. Насупрот томе, градски пастор није био само вешт говорник и проповедник, него и предани и строги научник. Ханс је са дубоким поштовањем прелазио погледом преко бројних књига.

Градски пастор је убрзо стигао и заменио реденгот лаким црним домаћим капутом, затим је свом ученику дао у руке грчки текст Лукиног јеванђеља и наложио му да чита. То се битно разликовало од ранијих часова из латинског. Прочитали су свега неколико реченица које је требало превести тачно и дословце, а онда је учитељ на неким наоко безначајним примерима вешто и речито тумачио необичан дух тог језика, говорио о времену и о начину настанка те књиге и за тај један једини час дао дечаку сасвим нове појмове о начину учења и читања. Ханс је почео да наслућује какве се загонетке и задаци крију у сваком стиху и у свакој речи, сазнао да се

од давнина на стотине научника, мислилаца и истраживача бавило тим питањима, па му се чинило да ће овог часа и он бити примљен у круг трагалаца за истином.

Пастор му је позајмио лексикон и граматику, па је затим још цело вече радио код куће. Сад је наслућивао преко каквих брда рада и знања води пут до правога истраживања и био спреман да се пробија, да ништа не пренебрегне на том путу. Обућар је до даљег пао у заборав.

Неколико дана је био сав заокупљен том новом суштином. Свако вече је одлазио код градског пастора и сваког дана му се права ученост чинила све лепшом, тежом и достојнијом стремљења. У раним јутарњим часовима одлазио је на пецање, а по подне на купалишну ливаду, осим тога мало је излазио из куће. Честољубље, које је ишчилело пред страхом пре и ликовањем после испита, опет се у њему пробудило и није му дало мира. Истовремено се у његовој глави опет будило оно необично осећање које је више пута осетио током последњих месеци - није то био бол, него плаховито и ликујуће комешање убрзаног била и жестоко узбурканих снага, необуздана тежња да се иде напред. Иза тога би, наравно, наступила главобоља, али докле год је трајала она чудна грозница постигао би буран напредак у лектури и при раду, тад би као од шале читао најтеже реченице у Ксенофону за које би иначе морао да утроши по четврт часа, и готово никад није морао да се користи речником, већ је изоштреним разумевањем брзо и радосно прелетао преко најтежих страница. Са том повећаном радном грозницом и жеђу за сазнањем било је повезано осећање поносне самосвести, као да је школу, учитеље и године учења већ одавно оставио за собом, као да већ гази сопственим стазама у сусрет висинама знања и умења.

То стање га је опет спопало, а истовремено и лак, често испрекидан сан проткан необично јасним сновиђењима. Кад би се ноћу пробудио са лаком главобољом и више не би могао да заспи, обузимало би га нестрпљење да постигне што бржи напредак, прожимао би га надмени понос при помисли колико је далеко отишао испред својих другова и како су учитељ и ректор гледали у њега са неком врстом поштовања, па чак и дивљења.

Ректор је истински уживао што може да усмерава дечака у коме је пробудио и развијао честољубље, да посматра његово рашћење. Нека нико не каже да учитељи немају срца, да су окорели и бездушни

ситничари! Нипошто, јер је у учитеља душа пуна радости и поноса кад код неког дечака после дугих безуспешних подстицаја дође до провале даровитости, кад се окане дрвене сабље, праћке, стреле и лука као и осталих детињастих играрија, кад почне да тежи за напретком и кад озбиљан рад припростог дечака буцмастих образа претвара у готово аскетски лик, па му лице постаје зрело и продуховљено, поглед дубљи и сигурнији, рука смирена, бела и постојана. Његова је дужност и од стране државе му је поверен задатак да обузда и искорени сирове снаге и природне пожуде дечака, да им уместо њих усади тихе, умерене и од стране државе признате идеале. Многи данашњи задовољни грађани и ревносни чиновници постали би без таквих настојања школе разуларени, бурни новотари, или некорисне сањалице! У сваком од њих се некад крило нешто дивље, неумерено и некултурно што је требало сломити, у свакоме је тињао опасан пламен који је требало угасити. Човек како га природа ствара представља нешто непрорачунљиво, непрозирно, и непријатељско. Он је река која је потекла проваливши из непознатог брда, прашума без пута и реда. И као што се прашума мора проредити, прокрчити и силом ограничити, тако мора и школа да сломи, да победи и силом ограничи природног човека: њен је задатак да од њега према начелима одобреним од стране власти створи корисног члана друштва и у њему разбуди својства која ће потом бити усавршена и крунисана брижљивим дисциплином касарне.

Мали Гибенрат се заиста лепо развио! Готово је сам по себи престао да тумара окол и да се игра, већ одавно се не церека глупо за време лекција, а тако исто је одустао од баштованства, гајења кунића и будаластог пецања.

Једне вечери се господин ректор лично појавио у кући Гибенратових. Пошто се уобичајеним учтивостима ослободио поласканог оца, ушао је у Хансову собу и затекао дечака у раду на Лукином јеванђељу. Љубазно се поздравио с њим.

– Лепо је, Гибенрате, што си опет вредан! Али зашто се никако не појављујеш код мене? Очекивао сам те свакога дана.

– Дошао бих ја – извињавао се Ханс – али сам желео да вам донесем бар неку лепу рибу.

– Рибу? А какву рибу?

– Шарана, или томе слично.

– Ах да. Зар опет пецаш?

– Да, помало. Отац је дозволио.

– Хм. Тако значи. Да ли је то за тебе велико задовољство?

– Јесте, прилично.

– Лепо, свакако си својски заслужио овај распуст. Вероватно ниси расположен да узгред још и учиш?

– Ох, јесам, господине ректоре, наравно.

– Али ја не бих желео да ти наметнем нешто за шта немаш вољу.

– Имам, вољан сам.

Ректор неколико пута дубоку удахну ваздух, поглади се по реткој бради и седе на једну од столица.

– Чуј, Ханс – рече – ево како стоји ствар. Старо је искуство да често управо после одлично положеног испита долази до изненадног пада. У семинару ћеш морати да радиш на неколико нових предмета. Увек има извештан број ученика који су се припремали за време распуста... често управо они који на испиту нису тако добро прошли. Ти онда избијају у прве редове на рачун оних који су за време ферија одмарали на својим ловорикама.

Он опет уздахну.

Овде у школи било ти је лако да будеш увек први.

– Али у семинару ћеш наићи на другачије другове, све саме надарене и веома марљиве младе људе које нећеш моћи да престигнеш као од шале. Схваташ ли?

– Ох, да.

– Зато сам хтео да ти предложим да се за време овог распуста помало припремаш. Разуме се, с мером! Твоје је право, а и дужност да се својски одмориш. Мислио сам евентуално један час или два дневно било би таман оно право. Без тога се лако испада из колосека, а онда су потребне недеље да се човек поново ухода. Шта ти мислиш?

– Спреман сам, господине ректоре, ако ћете ви бити тако добри...

– У реду. Поред хебрејског, у семинару ће ти превасходно Хомер отворити један нови свет. Ти би га читао са двоструким уживањем и разумевањем када бисмо за то створили солидне основе. Хомеров језик, старо јонско наречје, заједно са хомерском прозодијом, нешто је сасвим необично, сасвим посебно, што изискује истинско прегалаштво и темељитост, уколико се уопште жели уживати у тим поемама.

Али оно најгоре је тек дошло. Ректор прочисти грло и љубазно настави:

– Искрено речено, било би ми мило кад би и математици хтео да посветиш неколико часова. Ниси био лош у рачуну, али математика ти није најјача страна. У семинару ћеш почети с алгебром и геометријом, па би било препоручљиво да узмеш неколико припремних лекција.

– Да, господине ректоре.

– Код мене си увек добродошао, уосталом, то знаш. Сматрам за ствар личне части да од тебе постане нешто ваљано. Али, што се математике тиче, требало би да замолиш оца да ти дозволи да узимаш приватне часове код господина професора. Можда три до четири недељно.

– Да, господине ректоре.

Рад је сад опет био у пуном цвату, и ако би Ханс ту и тамо пецао један час или се мало прошетао, гризла би га савест. Време у које се обично купао, одабрао је пожртвовани наставник математике за своје часове.

Поред све прилежности, Ханс није налазио нимало задовољства у тим часовима алгебре. Зацело је било мучно да у врела поподнева уместо на купање одлази у спарну професорову собу, да окружен прашњавим ваздухом испуњеним зујањем мушица, уморне главе и сува грла ређа „а“ плус „b“ и „а“ минус „b“. У ваздуху је лебдело нешто што га је паралисало, што се лоших дана могло извргнути у безнадежност и очајање. Уопште је ствар са математиком била чудна. Ханс није спадао међу ђаке којима је она остала недокучива и несхватљива, каткад је налазио добра, чак елегантна решења и

радовао се томе. Свидело му се што у математици нема забуна и опсена, и што не постоји могућност да се човек удаљи од теме и залута у привидно споредне области. Из истог разлога је толико волео латински јер је то језик јасан, сигуран, једнозначан и готово не зна за двосмислице. Али, и ако би сви резултати у рачуну били тачни, ипак из тога не би произишло ништа честито. Математички задаци и часови математике учинили су му се као ходање по равном друму; напредује се, свакога дана постаје јасно понешто што јуче још није било разумљиво, али те никад неће одвести на неко брдо са којег се одједном отварају широки видици.

Вечерњи часови код ректора одисали су нешто већом живошћу. Наравно, градски пастор је из изопаченог грчког Новог завета још увек умео да направи нешто много привлачније и раскошније од младалачки свежег Хомеровог језика. Али ипак је то био Хомер, код кога је одмах иза првих тешкоћа долазило до изненађења и уживања која су га неодољиво мамила. Ханс је често пун уздрхтаног нестрпљења и напетости седео над неким тајанствено милозвучним, тешко разумљивим стихом и грозничаво тражио по речнику кључеве који ће му отворити тихи, ведри врт лепоте.

Имао је, опет, много домаћих радова и неких вечери је загрижено радећи на неком задатку до касно седео за столом. Стари Гибенрат је с поносом посматрао толику марљивост. У његовој тремој глави је мутно живео идеал многих ограничених и безначајних људи, да из његовог стабла израсте грана која ће га далеко надвисити, што му је уливало извесно поштовање према сину.

Последње недеље распуста ректор и градски пастор се одједном показаше упадљиво душевни и брижни. Рекоше дечаку да што више шета, обуставили су лекције и наглашавали колико је важно да на свој нови животни пут крене свеж и чио.

Ханс је неколико пута стигао да оде на пецање. Глава га је често болела, па је без истинске пажње седео на обали реке у којој се сад огледало светлоплаво небо ране јесени. Било му је загонетно због чега се својевремено толико радовао летњем распусту. Сад му је било готово драго што се ближио крају, што ће поћи у семинар у коме га очекују другачији живот и другачији начин учења. Како му више није било стало до пецања, готово ниједну рибу није уловио, а када се отац једном нашалио на рачун тога, престао је да пеца и вратио свој прибор опет у ормар на мансарди.

Тек му је последњих дана пало на ум да недељама није свратио до обућара Флајга. Морао је да натера себе да га посети. Било је вече и мајстор је седео крај прозора дневне собе, са по једним малим дететом на сваком колону. Како је прозор био отворен, цео стан је воњао на кожу и маст за обућу. Снебивајући се, Ханс положи своју руку у чврсту, широку мајсторову десницу.

– Но, како си ми? – упита га овај. – Јеси ли вредно одлазио градском пастору?

– Јесам, свакога дана и много сам научио.

– А шта то?

– Углавном грчки, али и свашта друго.

– К мени ти се, богме, није долазило.

– Долазило ми се, господине Флајг, али никад да стигнем. Имао сам свакога дана један час код градског пастора, код ректора сваки дан два часа, а четири пута недељно сам морао до наставника математике.

– Зар сад, за време распуста? Каква бесмислица!

– Не знам. Моји учитељи су сматрали да је то потребно. Уосталом, учење ми не пада тешко.

– Нека је и тако – рече Флајг и ухвати дечака за мишицу. – У реду учење, али види, какве су ти то ручице? А и лице ти је мршаво. Да ли те још мучи главобоља?

– Понекад.

– Бесмислица је то, Ханс, и поврх свега и грехота. У твојим годинама треба бити што више на ваздуху, кретати се и довољно одмарати. Зашто вам дају распуст? Не ваљда да бисте чучали у соби и наставили да учите. Видиш да си кост и кожа.

Ханс се смејао.

– Но да, ти ћеш прокрчити себи пут. Али што је много, много је! Како су протекле лекције код градског пастора? Шта је рекао?

– Рекао је много шта, али ништа лоше. Он располаже огромним знањем.

– Није ли који пут говорио са ниподаштавањем о библији?

– Не, ниједан једини пут.

– То је добро. Јер, пази шта ћу да ти кажем: боље десет пута пропасти телом неголи души нанети штету! Ти касније мислиш да будеш свештеник, то је узвишена и тешка служба за коју су потребни другачији људи но што је већина вас младих. Можда си ти од оних правих и једном ћеш бити истински помагач и учитељ душа. Ја ти то желим од свег срца и молићу се за то.

Дигао се и чврсто положио дечаку обе руке на рамена.

– Збогом, Ханс, буди ми увек добар! Нека те Господин благослови и штити, амен.

Свечани начин, молитва и говор књижевним језиком деловали су на дечака непријатно и мучно. Градски пастор се на растанку понашао другачије.

Мало преосталих дана прошло је брзо и немирно у припремама и опраштањима. Један сандук са постељином, одећом, рубљем и књигама био је већ послат, а сад се паковала још путничка торба, и једног прохладног јутра отац и син кренуше у Маулброн. Ипак је Хансу било необично и тиштала га је чињеница што напушта родитељску кућу и одлази у један завод у туђини.

ТРЕЋЕ ПОГЛАВЉЕ

На крајњем североистоку покрајине, међу брежуљцима обраслим шумом и међу малим, тихим језерима, налази се велики цистерцински манастир Маулброн. Стара и лепа пространа здања, чврста и добро очувана, деловала су као примамљиво пребивалиште, јер су споља и изнутра била величанствена и у току векова су племенито и присно срасла са својом спокојном, лепом, зеленом околином.

Ко год дође да посети манастир улази прво кроз сликовиту капију у високом зиду и стиже до пространог и веома тихог трга. На њему жубори чесма, уздижу се стара мрка стабла и с ове стране се ређају старе куће од камена, а у позадини моћно прочеље главне цркве са позно-романским тремом, названим Рајски трем, грациозне и љупке лепоте без премца. На големом крову цркве насадио се шиљати, смешан торњић и посматрачу је готово несхватљиво да је у стању да носи терет звона. Неоштећени ходник са стубовима око манастирског дворишта, и сам дело изузетне лепоте, открива прави драгуљ: дивну чесму у облику капеле; рефекториј са величанственим и племенитим укрштеним сводом зацело је дивна просторија, затим ораториј, парлаториј, рефекториј непосвећених, стан опата и две цркве својим масивима уздижу се једно до другог. Ту су и сликовите зидине, еркери, капије, баштице и један млин, као и стамбене зграде које присно и ведро окружују моћна стара здања. Пространо предворје је тихо и путо, и као да се у сну поиграва са сенком својих стабала, а само у часовима непосредно иза поднева за кратко време привидно оживи. Тада из манастира излази јато младих људи, доносећи собом живот, повике, разговор и смех, понегде се играју лоптом, и после једног часа брзо и без трага нестају иза зидина. Многи су посетиоци канда помислили да би управо овде било право место за испољавање животне радости, ту би требало да никне нешто живо, нешто што одише срећом; зрели и добри људи би ту требало да гаје радосне мисли и стварају лепа и ведрa дела.

Влада се љубазно постарала да тај дивни манастир, далеко од света и скривен иза брежуљака и шума, уреди за ученике протестантско-теолошког семинара, како би пријемчиве младе душе биле окружене лепотом и спокојством. У исти мах су млади људи ту били одвојени од утицаја градских разонода и породичног живота, поштећени штетних призора активног живота. На тај начин

је могућно да проучавање хебрејског и грчког језика, заједно са споредним предметима, ти младићи годинама најозбиљније сматрају животним циљем, тако се постиже да се сва жеђ младих душа окрене чистим и идеалним студијама и уживањима. Као значајан фактор томе треба додати још и интернатски живот, принудно самоваспитање и осећање заједничке припадности. На тај начин се влада, о чијем трошку семинаристи живе и студирају, постарала да њени питомци постану деца једног посебног духа по коме ће се касније у свако доба моћи препознати - што представља утанчанији вид жигосања и осмишљен симбол добровољног кметства. С изузетком неких неукротивих, који кад-тад успевају да се отргну, сваки семинариста из Швапске се до краја живота препознаје. Како су различити људи и како су различити околина и прилике под којима одрастају! Влада то правилно и темељно изједначава код својих штићеника помоћу неке врсте духовне униформе или ливреје.

Сви они који су у време ступања у манастирски семинар имали мајку, сетиће је се тих дана са доживотном захвалношћу и смешећи се гануто. Код Ханса Гибенрата то није био случај, и зато је прошао без икаквог ганућа, али је имао прилике да посматра велики број туђих мајки и стекне чудне утиске.

По ходницима уоквиреним великим зидним ормарима, такозваним дорментима, стајали су на све стране сандуци и корпе, дечаци праћени родитељима били су заокупљени распакивањем и слагањем својих ствари. Свако је имао свој ормар са бројем и свој нумерисани сталак за књиге по радним собама. Синови и родитељи су клечали на земљи, послужитељ се као кнез шеткао међу њима, добацујући ту и тамо покоји добар савет. Ширила су се распакована одећа, савијале се кошуље, слагале књиге, ређале ципеле и папуче. Опрема је углавном код свих била иста, јер је минимална количина рубља и осталих основних потреба била прописана. Појавили су се лимени умиваоници са примитивно урезаним именима. Њих је требало сместити у пространој просторији и уз њих поређати сунђер, кутију за сапун, чешаљ и четкицу за зубе. Осим тога, сви су донели по једну лампу, кантицу са петролејом и прибор за јело.

Дечаци су сви без изузетка били запослени и узбуђени. Очеви су се смешкали, покушавали да и они помогну, често погледавали у своје џепне часовнике, прилично су се досађивали и чинили разне покушаје да се што пре изгубе Душа целокупног тог пословања биле

су мајке. Узимале су у руке комад по комад одеће и рубља, руком су гладиле сваки набор, намештале врпце и брижљиво распоређивале ствари по ормару да све стане, да све буде надхват. Свој посао су пропратиле разним опоменама, саветима и нежностима.

– Посебно штеди нове кошуље, коштале су три марке и педесет.

– Прљаво рубље ћеш сваке четири недеље послати железницом... или ако је хитно поштом. Црни шешир ја за недељу.

Нека подебела пријатна жена седела је на једном високом сандуку и учила сина како треба да пришива дугмад.

– Ако те ухвати чежња за кућом – рече једна друга – одмах ми пиши. Време до Божића ће проћи.

Нека лепушката, још прилично млада жена, прелетела је погледом преко ормара свог сина и нежно прелазила руком преко капута и панталона. После тога је почела да милује свог дечака, дерана широких рамена и буцмастих образа. Он се стидео и збуњено бранио, чак јој и руке стрпао у џепове да ни случајно не делује размажено. Мајци је растанак очигледно пао теже но њему.

Код других је било управо обрнуто. Не померајући са с места, беспомоћно су пиљили у своје мајке, а по лицу им се видало да би се најрадије сместа вратили кући. Код свих се могла запазити тешка борба између стрепње од растанка и појачаног осећања нежности и привржености с једне, и снебивања и зазирања од посматрача и пркосног достојанства прве мушкости, с друге стране. Многи међу њима који би најрадије заридали правили су тобоже безбрижно лице, као да их све то нимало не потреса. А мајке су се смешиле.

Готово су сви из својих сандука, осим најнужнијег, вадиле и неке луксузне ствари, кесу јабука, димљену кобасицу, корпицу колачића и слично. Многи су понели и клизальке. Огромну сензацију је изазвао младић препреденог израза лица који је поседовао целу шунку и нипошто није крио то своје благо.

Није било тешко уочити који су дечаци дошли непосредно из родитељске куће, а који су већ и раније били по интернатима и заводима. Али и код ових других се запажало узбуђење и напетост.

Господин Гибенрат је помагао свом сину при распаковању и понашао се при том мудро и практично. Завршио је посао раније од већине других и задржао се неко време са Хансом у дорменту, досађујући се и помало унезверен. Али, како је са свих страна био окружен очевима који су својим синовима делили опомене и поуке, са мајкама које су изговарале утешне речи и савет, са синовима који су их слушали стегнута срца, сматрао је да је ред да и он сном Хансу упути неколико златних мудрости уочи његовог поласка новим животним путем. Дуго је премишљао и покуњено шипчио поред занемелог дечака, а онда је одједном кренуо и извалио прегршт одабраних свечаних фраза које је Ханс саслушао зачуђен и без речи, све док није видео да се неки свештеник, који је стајао у близини, подругљиво насмешио чувши очеву говораницу; постиђено је повукао захукталог говорника у страну.

– Ти ћеш, дакле, служити на част својој породици, зар не? И слушати своје претпостављене?

– Да, наравно – рече Ханс.

Отац је ућутао одахнувши. Било му је ужасно досадно. Ханс се такође осећао прилично изгубљеним, час је с извесном стрепњом радознано бацао погледе кроз прозор и низ тихи ходник са стубовима око манастирског дворишта, који је својим древним, аскетским достојанством и спокојством необично одударало од бучне младежи овде горе, час се опет бојажљиво загледао у своје запослене другове, од којих још ниједног није познавао. Онај друг са испита у Штутгарту, по свему судећи, и поред свог префињеног гепингеншког латинског није положио испит, бар га Ханс нигде није видео. Посматрао је своје будуће школске другове не размишљајући много о њима. Иако је опрема свих дечака по врсти и броју била слична, ипак се лако могла уочити разлика између градских и сељачких синова, као и између имућних и сиромашних. Синови богаташа су наравно, ретко долазили у семинар, што је једним делом било условљено гордошћу или дубљим сазнањима родитеља, а другим обдареношћу деце; мада ипак понеки професори или виши чиновници шаљу своје синове у Маулброн, сећајући се сопствених година проведених у манастиру. Тако се између четрдесетак црних капута могла запазити разлика у каквоћи сукна и кроју, а још више су се ти млади људи међусобно разликовали по својим манирима, по наречју и држању. Било је сувоњавих дечака, крутих удова из Шварцвалда, крепких брђана, косе плаве као слама и широких уста,

покретљивих Низоземаца слободног и ведрог понашања, углађених Штутгарћана са шиљатом обућом и исквареним, хоћу рећи префињеним наречјем. Приближно је пети део тог цвета младости носио наочаре. Неки слабуњав и безмало елегантан мамин син из Штутгарта имао је на глави фини крути шешир од клобучине, понашао се отмено и није ни слутио да тај његов необичан украс већ првог дана подстиче оне одважније међу његовим друговима на потоња задиркивања и насиља.

Неки истанчани посматрач уочио би да та обесхрабрена гомилица нипошто није представљала лош избор међу омладином покрајине. Поред просечених глава, код којих се већ издалека запажао „нирнбершки левак“,³ било је и пркосних, чврстих момака иза чијих је глатких чела узвишенији живот још био у полудремежу. Можда је међу њима била и понека од оних лукавих и упорних швапских глава, које би се од вајкада током времена повремено пробиле у велики свет и своје увек помало сувопарне и својеглаве мисли учиниле средиштем нових, моћних система. Јер Швапска не снабдева само себе и свет изузетно васпитаним теолозима, него с поносом располаже и традиционалном способношћу за филозофску спекулацију, из које је произишла неколицина угледних пророка или учитеља заблудне науке. И тако та плодна покрајина, чије се знатне политичке традиције налазе у далекој прошлости и која се сада као безазлено пиле привила уз оштрокљуног северног орла, бар у духовним областима богословља и филозофије још увек има непобитни утицај у свету. Поред тога, у народу се од давнина крије жеља за уживањем у лепим формама и сањалачкој поезији, из њега повремено ничу песници и књижевници који не спадају међу лоше ствараоце. У новије време, додуше, углед им је малко опао јер су наша северније настањена господска браћа преузела превласт и у поезији, налазе да је јужњачки језик лишен финоће, те сад својим знатно оштријим језицима они дају тон усмерен час на мирис земље, час на берлинску елеганцију, и својом бриткошћу зацело далеко премашују нашу старомодну лиру. На жалост, ни ту а ни другде не можемо се успротивити и скинути са гордих Берлинаца њихову још веома младу патину. Осим тога, не жалимо да дамо сваком своје, нама Швабама наш стари Штауфен,⁴ где над тихим шумама дремају

³ Популарни назив за начин да се нешто научи на брзину. - Прим. прев.

⁴ Мисли се на место из којег потиче швапска кнежевска породица Хоенштауфен - Прим. прев.

и сањају малобројни остаци некадашње славе, а онима другима њиховог Цолерна,⁵ где глатки, крајње чисти друмови воде мимо блиставих топова. И једно и друго има своје вредности.

У уређењу и у обичајима семинара у Маулброну није било ничег швапског, штавише, поред латинских назива преосталих из доба када је ту био манастир, налепљене су у новије време и многе класичне етикете. Собе по којима су питомци били размештени звале су се: Форум, Јелада, Атина, Спарта, Акропољ, а што се најмања и последња звала Германија указивало је безмало на тежњу да се германска садашњица, по могућству, претвори у римско-грчко сновиђење. Али то је опет био само спољни привид, заправо би хебрејски називи били прикладнији. Тако је весели случај хтео да соба Атина није добила за станаре широкогруде и речите младиће већ, напротив, неколицину честитих и досадних учмалица, а у соби Спарта нису се настанили ратници и аскети, него чашица веселих и бујних хоспитаната. Ханс Гибенрат је био додељен соби Јелада, заједно са још деветорицом другова.

Када је увече са том деветорицом први пут крочио у прохладну, огољену спаваоницу и легао на свој узани ђачки кревет, било му је ипак некако чудно око срца. Са таванице је висила петролејска лампа, при њеном црвенкастом светлу се дечаци скинуше, а у десет и четврт је дошао послужитељ да је угаси. Остали су да леже један покрај другог, између два кревета се налазила по једна столица на коју се слагала одећа, са једног стуба је висио конопац којим ће се потегнути јутарње звонце. Двојица-тројица дечака су се међусобно већ познавала и бојажљиво ћаскала шапатом да би убрзо умукли; остали су једни другима били туђи и свако је за себе и помало потиштен у муклој тишини лежао у свом кревету. Чуло се дубоко дисање оних који су уснули, неко би померио руку у сну, па би ланени покривач зашустео; они који су још били будни лежали су непокретно.

Ханс дуго није могао да заспи. Ослушкивао је дисање свог суседа и после неког времена чуо необичан, пригушен шум који је допирао из другог по реду кревета од његовог. У њему је лежао неко ко је плакао главе загњурене под покривач, тихо јецање које као да је допирало из даљине узбуркало је Ханса на неки чудни начин. Он сам није осећао чежњу за домом, али је жалио за својим тихим собичком

⁵ Мисли се на пруску династију Хоенцолерн. - Прим. прев.

код куће: поред тога се неодређено плашио непознатог новог живота и бројних другова. Још није била поноћ када су већ сви спавали. Млади спавачи лежали су једни крај других, притиснувши образе у јастуке са пругастом навлаком; све те младиће, потиштене, тужне и пркосне, веселе као и бојажљиве савладао је исти слатки, чврсти сан и заборав. Изнад старих, шиљатих кровова, кула, еркера, витких готских торњића, зупчастих отвора у зидинама и галерија са шиљатим сводовима дигао се бледи полумесец; његова светлост се зауставила на испустима и праговима, сливала се преко готских прозора и романских капија и треперила бледо-злаћана у великом, племенитом тасу чесме у манастирском дворишту, уоквиреном стубовима. Неколико жућкастих праменова и светлих мрља продирало је и кроз три прозора спаваонице назване Јелада, настанивши се ту поред снова уснулих дечака добросуседски, као некада поред поколења калуђера.

Следећег дана је у ораторију одржана свечаност пријема нових питомаца. Наставници су били у реденготима, ефорус⁶ је одржао говор, ученици су се скрушено пресамитили на својим столицама и повремено покушавали да се кришом осврћу за својим родитељима који су седели позади. Мајке су замишљено и смешећи се гледале у своје синове, очеви су седели усправно и пратили говор озбиљна и одлучна лица. Груди су им се надимале од поносних и хвале вредних осећања и ниједан међу њима није помислио да је данашњим даном, због новчане користи, продао своје дете држави. На крају су ученици прозвани поименично и прилазили један по један ефорусу који их је стиском руку примио и обавезао заједници, а тиме је сваки од њих - уколико се држао како треба - до краја живота био збринут и смештен. Као ни њихови очеви, ниједан од њих није размишљао о томе да им се то можда неће пружити баш забадава.

Тренутак у коме су морали да се опросте од својих очева и мајки учинио им се много озбиљнији и узбурканији. Пешке, поштанским колима, или возилима којих су се на брзину дочепали, родитељи несташе испред погледа остављених синова. Благим септембарским ваздухом још су се дуго лепршале марамнице, напослетку шума прогута путнике, а синови се, ћутљиви и замишљени, вратише у манастир.

⁶ Ефорос, грчки—надзорник, чувар; изборни високи државни чиновник. — Прим. прев.

– Тако, сад су господа родитељи отпутовали – рече послужитељ.

Тек тада су млади међусобно почели да се загледају и да се упознају, пре свега, становници истих соба. Мастионице су се пуниле мастилом, лампе петролејом, сређивале су се књиге и свеске, сви су покушавали да се некако одомаће у тој просторији. При том су се гледали радозналим погледима, започињали разговор, запиткивали једни друге одакле ко долази и из које школе, подсећајући се узајамно на земаљски испит на коме су се заједнички презнојавали. Око појединих налоња за писање стварале су се групе, ту и тамо одјекнуо би и бучан дечачки смех, а увече су се собни другови међусобно већ познавали много боље од путника на крају путовања преко мора.

Међу деветорицом другова који су са Хансом становали у соби Јелада, четворица су били изразити карактери, а остали су припадали добром просеку. Да поменемо, пре свега, Ота Хартнера, сина професора из Штутгарта, младића обдареног и сталоженог, самоувереног и беспрекорног понашања. Био је широких рамена, стасит и добро обучен, а својим одлучним, јасним наступом импоновао је свима у соби.

Затим Карл Хамел, брђанин и син скромног сеоског кмета. Било је потребно извесно време да би га човек упознао јер је био пун противречности и ретко напуштао своје привидно флегматично држање. Тада би био страстан, раскалашан и насилнички настројен, али би се убрзо опет увлачио у себе тако да се није знало да ли је у основи тихи посматрач, или потуљенко.

Упадљива, мада не толико сталожена појава био је Херман Хајлнер, момак из добре куће из Шварцвалда. Већ се првог дана за њега знало да је песник и естетa, о њему је кружила прича да је на земаљском испиту свој задатак написао у хексаметру. Говорио је много и веома живахно, имао је лепу виолину, одликовао се веома отвореном природом коју је углавном испољавао кроз изливе младалачки недозреле мешавине сентименталности и лакомислености. Међутим, он је у себи носио и нешто дубље, много мање видљиво. Телесно и душевно био је развијен изнад својих година, штавише, било је код њега већ неких зачетака покушаја да се креће сопственим путевима.

Најнеобичнији становник Јеладе је свакако био Емил Луцијус, повучено, светлоплаво момче, вредно и сувопарно као какав матори сељак. Упркос мањкавом стасу и неоформљеним цртама лица, није давао утисак дечака већ је по свему личио на одраслу особу, као да код њега више нема шта да се мења. Већ првог дана, док су се други досађивали, ћеретали и покушавали да се уживе у нову средину, он је седео тих и повучен над својом граматиком и запушивши палчевима уши предано учио као да мора надокнадити изгубљене године.

Тај тихи чудак тек је мало-помало открио своје марифетлуке, показавши се као невероватно рафинирани џимрија и егоиста, па му је управо савршенство у тим породицама прибавило поштовање или бар трпељивост његових другова. Имао је веома препреден систем штедње и стварања добити чије су се финесе тек постепено обелоданиле и изазвале чуђење. Почело је с тим што је Луцијус ујутро у умиваоницу улазио први, или последњи, да би користио туђ пешкир и по могућству сапун, а штедео своје ствари. На тај начин му је успевало да свој пешкир употребљава увек по две и више недеља. Међутим, пешкири су се морали мењати сваких осам дана, што је главни послужитељ контролисао сваког понедељка пре подне. Стога је Луцијус сваког понедељка качио чист пешкир на свој нумерисани ексер, али би га за време подневног одмора опет склонио и уредно сложеног вратио у свој ормар, окачивши уместо њега поштеђени стари. Његов сапун је био тврд и мало се трошио, али га је зато могао користити месецима. Упркос томе, Емил Луцијус није деловао запуштено, напротив, био је увек веома чист и уредан, брижљиво је четкао и чешљао на раздељак ретку плаву косу, док је рубље и одећу чувао веома пажљиво.

Из умиваонице се ишло на доручак. Тај оброк се састојао од шољице кафе, комадића шећера и једног хлебчића. Такав доручак већина није сматрала обилним, јер после осмочасовног сна млади људи својски огладне. Луцијус је, међутим, био задовољан и сваког јутра је од уста уштедео комадић шећера за који је увек налазио купце, за два комадића узео би фенинг, а за двадесет и пет свеску за писање. По себи се разуме да је вечером волео да ради при светлости туђе лампе штедећи свој петролеј. При том није био дете сиромашних родитеља, већ је потицао из прилично имућне породице; уосталом, деца сиромашних људи ретко знају да економишу и да штеде, већ обично троше колико имају и не мисле да нешто остављају на страну.

Али Емил Луцијус свој систем није ограничио само на материјална и опипљива добра, већ је и у области духа тежио да оствари добит. При том је био довољно мудар да не сметне с ума да сваки духовни посед има релативну вредност и стога се с истинском преданошћу окренуо само наставним предметима чије би савладавање могло бити од користи код каснијих испита, задовољавајући се у осталим скромним просечним оценама. Све што је учио и урадио мерио је увек у односу на учинак својих другова и радије би са пола знања био први него са двоструким други међу њима. Стога би увече, док су се његови другови одавали разним разонодама, играма и лектири, он је ћутке седео и радио. Галама осталих му није сметала, чак би им повремено добацивао ведар поглед без трачка зависти. Јер да су и остали учили, његов се труд не би исплатио.

Приљежној бубалици нико није замерио сва та лукавства и смицалице. Али као свако ко претерује и преко мере се усредсређује на добит, тако је и он направио будаласт корак. Будући да је целокупна настава у манастиру била бесплатна, синила му је идеја да узме часове свирања на виолини. О неком претходном музичком образовању, слуху и таленту, или било каквом уживању у музици, код њега није било помена! Али је помислио да се свирање на виолини може научити исто као и латински или рачун. Начуо је да музика може бити од користи у каснијем животу, да су људи који знају свирати омиљени и радо виђани у друштву, а у сваком случају цела ствар га ништа није коштала јер му је семинар ставио на располагање и школску виолину.

Наставнику музике Хасу дигла се коса на глави кад се Луцијус појавио код њега са жељом да узима часове виолине, јер га је знао са часова певања; Луцијус је ту својим уделом, додуше, силно увесељавао своје другове али је зато њега, наставника, бацао у очајање. Покушао је да избије дечаку ту идеју из главе, али се показало да се обратио погрешној личности. Луцијус се са благим и скромним осмехом позивао на своје право, изјавивши да га музика неодољиво привлачи. Стога је напослетку добио најгору виолину за вежбање и недељно два часа, а сам је вежбао свакога дана по пола сата. После првог часа вежбања његови собни другови изјавише да је то било први и последњи пут и да му то грозно цијукање више неће дозволити. Од тог часа Луцијус је са својом виолином унезверено тумарао по манастиру у потрази за неким тихим кутком у коме би могао да вежба, из кога би затим продирало неко чудно гребање,

шкрипање и јечање, које је плашило суседе. Песник Хајлнер је изјавио да су то звуци као да измучена стара виолина свим својим црвоточним рупама преклиње да буде поштеђена. Како није било никаквог напретка, намучени наставник је постао нервозан и груб, Луцијус је вежбао уз очајничке напоре, а његово дотле самозадовољно ђифтинско лице избраздале су боре. Настала је права трагедија, јер када га је наставник напоследку прогласио потпуно неспособним и одбио да му убудуће даје часове, заслепљени и приљежни Луцијус је изабрао клавир и мучио се с њим током дугих неплодних месеци док није, најзад, сломљен, ћутке одустао. Али каснијих година, кад год би се повела реч о музици, он је сваки пут истицао да је некада и сам учио да свира клавир и виолину, да су га само неповољне околности постепено отуђиле од те лепе уметности.

На тај начин соба Јелада је често била у прилици да се забавља на рачун својих комичних становника, јер је и естетa Хајлнер знао да изведе многе смешне сцене.

Карл Хамел је изигравао ироничара и шеретског посматрача. Био је годину дана старији од осталих и то му је давало извесну надмоћ, али ипак није успео да игра неку значајнију улогу; био је хировит и отприлике сваких осам дана спопала би га потреба да своју телесну снагу окуша у некој тучњави, а ту би се показао диваљ и свиреп.

Ханс Гибенрат је све то посматрао са чуђењем и ишао својим тихим путевима као добар, али веома миран друг. Био је вредан, безмало исто тако вредан као Луцијус, и стекао је поштовање својих собних другова с изузетком Хајлнера, који је на свом барјаку исписао лозинку генијалне лакомислености и повремено га исмевао као бубалицу. Све у свему, сви су се ти дечасти у годинама најбржег развоја слагали сасвим добро, иако вечером нису биле ретке туче по дорментима. Додуше, сви су ревносно настојали да се осећају одраслим и да научном озбиљношћу и лепим понашањем оправдају то што су им се наставници обраћали са „ви“ на шта нису били навикли, док су на латинску школу, коју су оставили за собом, гледали у најмању руку с охолошћу и ниподаштавањем са којим будући студент гледа на гимназију, али ту и тамо би вештачко достојанство ишчезло пред природном дечачком силовитошћу, захтевајући своје право. Тада би дормент одзвањао од сочних удараца и дечачких папрених погрдних речи.

За руководиоца или наставника у таквој једној установи било би поучно и драгоцено да посматра како после првих недеља живота у заједници јато дечака подсећа на хемијску смесу која се таложи, у којој се осцилирајући облаци и пахуљице згушњавају и опет растварају, да би се затим формирали у другачијем облику, док се коначно не оформи одређен број чврстих твари. Пошто је савладан први зазор и чим су се сви узајамно довољно упознали, почело је таласање и комешање, здружиле су се групе и склапала пријатељства, као што су и узајамне нетрпељивости изишле на видело. Ретко су се зближавали земљаци или ранији школски другови, већина их се окретала новим познаницима. Становници градова повезали су се с онима са села, брђани с онима из низије, као по неком тајанственом нагону који тежи за разнородношћу и за допуном. Млада бића су неодлучно пипала око себе, поред свести о једнакости јављало се и стремљење за издвајањем, а код неких дечака се при том први пут иза дечјег сна будила клица свести о формирању личности. Одиграле су се неописиве сцене излива наклоности и љубоморе, долазило је до стварања пријатељских савеза или објављивања пркосних непријатељстава, да би се све завршило понекад присним односом и пријатељским шетњама, а каткад оштрим рвачким борбама и боксом.

Ханс није имао никаквог удела у тим збивањима. Карл Хамел му је недвосмислено и бурно понудио своје пријатељство, али је он уплашено устукнуо. Одмах затим Хамел се спријатељио са једним становником собе Спарта; Ханс је остао сам. Веома снажно осећање у њему наговештавало му је негде на хоризонту земљу пријатељства у чежњивим бојама, и она га је ћутке мамила. Али га је увек задржавало његово несавладиво снебивање. У годинама дечаштва проведеног под строгом стегом и без мајке у њему је закржљао дар да се привије уз неког и, пре свега, грозио се да на било који начин испољава одушевљење. Томе треба додати још и дечачки понос и, напослетку, његово злосрећно самољубље. Није он био као Луцијус, њему је заиста било стало до стицања знања, али као и он ишао је за тим да удаљи од себе све што би га могло омести у раду. Стога је остао ревносно прикован за свој налоњ, али су га мучили завист и чежња кад би видео да други уживају у пријатељевању. Карл Хамел није био онај прави, али да је дошао неко други и покушао да га снажно привуче к себи, он би му се радо одазвао. Остао је да седи као стидљива девојка и чекао хоће ли ко доћи по њега, неко јачи и смелији који ће га повући собом и силом натерати да буде срећан.

Будући да им је, поред осталих брига, пре свега хебрејски задавао много посла, младићима је веома брзо пролазило време. По бројним језерцима и рибњацама, којима је Маулброн окружен, огледало се бледо небо позне јесени, увеле крошње јасенова, бреза, храстова, у дугим сутонима по лепим шумама завијао је и ликовао разбеснели ветар, претеча зиме, а у неколико махова већ је било попадало и иње.

Лирски настројени Херман Хајлнер узалуд је прижељкивао да стекне сродног пријатеља, па је свакога дана у часовима изласка сам лутао шумама, а највише је волео да оде на такозвано шумско језеро, меланхоличну мрку стајаћу воду окружену тршћаком, над којом су се надвиле старе, увеле крошње. Тај сетни и лепо шумски кутак силно је привлачио младог занесењака. Дохвативши некакав прут, сањалачки би повлачио кругове по тихој води, читао Ленауове песме о шевару, или би испружен на ниској обалној сити писао стихове на јесењу тему умирања и пролазности, уз пропратне акорде шуштања опалог лишћа и шапата оголелих крошњи. Тих часова често је извлачио из џепа малу црну бележницу да у њу упише песмицу или две.

Тиме је био забављен и једног тмурног поднева касно у октобру када је Ханс Гибенрат, који се такође шетао сам, дошао на исто место. Угледао је надобудног песника како седи на брвну покрај мале стајаће врше са бележницом на крилу, замишљено држећи наоштрену оловку међу зубима. Поред њега је лежала отворена књига. Полако му је пришао.

- Здраво, Хајлнер. Шта радиш?
- Читам Хомера. А ти, Гибенратићу?
- Не бих рекао. Знаш шта радиш.
- Зар?
- Наравно. Пишеш песме.
- Мислиш?
- Дабоме.
- Седи крај мене!

Гибенрат је сео крај Хајлнера на даску, пустио да му ноге висе над водом и посматрао како ту и тамо понеки мрки лист кружи по тихом, прохладном ваздуху и нечујно се спушта на тамно-мрку површину воде.

– Прилично је тужно овде.

– Јесте.

Обојица се испружише полеђушке, тако да су од јесење околине видели само неколико крошњи које су се надвиле над водом и светлоплаво небо с отоцима од облака који су тихо пловили по њему.

– Како су леви облаци! – рече Ханс и загледа се с уживањем у небо.

– Да, Гибенратићу, – уздахну Хајлнер. – Камо среће да смо облак!

– Шта би онда било?

– Једрили бисмо тамо горе, преко шума и села, преко округа и покрајина као леви бродови. Јеси ли икад видео брод?

– Нисам. А ти?

– Ох, ја јесам. Али, боже мој мили, ти ништа не разумеш о тим стварима. Права је невоља кад знаш само да учиш, да гураш напред и да бубаш?

– Сматраш ме, значи, будалом?

– То нисам рекао.

– Ни издалека нисам тако глуп како ти мислиш. Али, настави да причаш о бродовима.

Хајлнер се окренуо и том приликом замало није пао у воду. Сад је лежао потрбушке и налаktivши се рукама подупирао подбрадак.

– Видео сам такве бродове на Рајни – продужи затим – за време распуста. Једном је у недељу било музике на броду, и ноћу шарени лампиони. Светла су се одражавала на води и ми смо уз музику пловили низводно. Пило се рајнско вино, а девојке су биле у белим хаљинама.

Ханс га је слушао ћутке, зажмутивши видео је пред собом брод који плови кроз летњу ноћ, уз музику, са црвеним светлима и у бело одевеним девојкама. Његов друг продужи:

– Е да, то је било нешто друго неголи ово сада. Ко нешто зна овде о таквим стварима? Све су то досадни момци и обичне притворице! Све то петља и ринта и не зна ништа даље од хебрејске азбуке. Ниси ни ти другачији.

Ханс је ћутао. Тај Хајлнер је зацело необичан момак. Занесењак, песник. И раније му се често чудило. Хајлнер је, као што су сви знали, радио веома мало, а ипак је знао много, умео је да даје добре одговоре, а с друге стране омаловажавао је то своје знање.

– Ето, читамо Хомера – подсмехну се – као да је Одисеј кувар. Два стиха на час, а онда се то прежива реч по реч и испитује док ти се не згади. Али на крају часа нам се сваки пут говори: видите и сами каквим се утанчаним обртом песник користио. Пружила вам се прилика да завирите у тајне песничког стваралаштва! И све то у виду умака око партикула и аориста, тек да се не угушимо. Није ми стало до Хомера на такав начин. Уопште узев, шта ме се тичу те старе грчке зерзевације? Када би неко од нас покушао да живи макар само донекле на грчки начин, избадили би га. При том се наша соба зове Јелада! Каква иронија! Зашто се не зове „Корпа за отпатке“, или „Кавез робова“, или „Настамба страшљиваца“? Целокупно то класично трабуњање је чиста обмана.

Пљунуо је у ваздух.

– Ти си малочас писао песме, зар не? – упита Ханс.

– Да.

– О чему?

– О том језеру и о јесени.

– Покажи ми!

– Не, још није готово.

– А кад буде готово?

– У реду, кад баш хоћеш.

После тога обојица устадоше и полако кренуше ка манастиру.

– Да ли си уопште приметио како је ово лепо? – рече Хајлнер док су пролазили поред „Рајског трема“. – Тремови, лучни прозори, ходници са стубовима, рефекторији, раскошан готски и романски уметнички рад. А чему сва та красота? За четрдесетак убогих дерана који треба да постану свештеници. Држави се може!

Ханс је цело послеподне размишљао о Хајлнеру. Какав је то човек? Хансове бриге и жеље нису постојале за тог младића. Он је имао неке сопствене мисли и речи, живео је топлије и слободније, боловао од необичних патњи и по свему судећи гледао са презрењем на своју околину. Разумео је лепоту старих стубова и зидина. Затим, бавио се тајанственом, необичном вештином да одраз своје душе преточи у стихове и из своје маште изгради сопствени, привидно стварни живот. Био је живахан и необуздан, збијао је дневно више шала но Ханс за годину дана. Био је сетан и уживао у својој тузи као да она представља неку необичну драгоценост.

Увече истога дана Хајлнер је пред целом собом дао доказа своје шаролике и упадљиве природе. Један од собних другова, разметљивац и ситан дух по имену Ото Венгер, заподенуо је кавгу с њим. Неко време је Хајлнер био прибран, шаљив и надмоћан, али се затим у једном тренутку наљутио и ошамарио свог противника и убрзо се њих двојица ухватише у коштац, загрижено су витлали и као брод без кормила кружили по соби, ударајући о зидове, обарајући столице, ваљајући се по поду, без речи, задихани и запенушани. Другови су их посматрали са критичким изразом лица, склањајући се на махове испред клупка двају тела спасавали су своје ноге, налоње и лампе, и пријатно узбуђени ишчекивали да виде исход борбе. После неколико минута Хајлнер се с муком дигао пошто се истргао из руку свог противника и застао дахнући. Деловао је пребијено, а очи су му биле црвене, оковратник на кошуљи исцепан, а на коленима панталона зјапила је велика рупа. Његов противник се спремао за нови напад, али Хајлнер је стајао скрштених руку и изјавио охоло:

– Нећу да наставим... ако баш хоћеш, хајде, удри!

Ото Венгер се удаљио са неколико погрдних речи. Хајлнер се наслонио на свој налоњ, завртео точкић стајаће лампе и стрпао руке у џепове с изразом лица као да је хтео да се присети нечег. Одједном

му сузе грунуше на очи, сливајући се једна за другом низ лице све више. То је заиста било нечувено, јер се сматрало да је за семинаристу највећа срамота да плаче. А он се уопште није трудио да сакрије сузе. Није напустио собу и даље је стајао мирно окренувши своје бледо лице лампи; није брисао сузе, чак ни руке није извадио из џепова.

Остали су се сјатили око њега и гледали га радознано и пакосно, док се Хартнер није испречио пред њега и рекао:

– Чујеш ли, Хајлнеру, зар се баш нимало не стидиш?

Уплакани младић се полако осврнуо око себе, као да се управо пробудио из дубоког сна.

– Зар да се стидим... пред вама? – рече затим гласно и презриво.
– Не, драги мој.

Обрисавши лице са јетким осмехом, утулио је своју лампу и изишао из собе.

У току читаве ове сцене Ханс Гибенрат је остао на свом месту и радознано и запрепашћено зурио у Хајлнера. Четврт часа касније осмелио се и кренуо у потрагу за њим. Угледао га је како седи непомично на једном од седишта у удубљењу прозора тамног и хладног дормента, погледа уперена у ходник са стубовима око манастирског дворишта. Плећа и узана глава оштрих црта изгледали су му с леђа сасвим недечачки. Није се помакао када му је Ханс пришао и застао крај прозора, тек после извесног времена је, не окрећући главу, упитао промуклим гласом:

– Шта је?

– То сам ја – изусти Ханс кротко.

– Шта хоћеш?

– Ништа.

– Онда иди!

Ханс је био повређен и хтео да оде. Али Хајлнер га ипак задржа.

– Стани-дер – рече извештачено шаљивим тоном – нисам тако мислио.

Гледали су један другоме у лице и вероватно су се обојица тог тренутка први пут озбиљно погледала међусобно, покушавајући да замисле да се иза тих младићких глатких црта крије посебан људски живот са свим својим особеностима и душа обележена на себи својствен начин.

Херман Хајлнер је полако испружио руку, ухватио Ханса за раме и привукао га к себи тако да су им лица била тик једно уз друго. Одједном Ханс са чудним запрепашћењем осети да усне оног другог додирују његова уста.

Срце му се стегло од неке непознате стрепње. Тај њихов сусрет у мрачном дорменту и изненадни пољубац имали су неко пустоловно, дотле невиђено и можда опасно обележје; пало му је на ум да би било страшно да их је неко затекао у том тренутку, поуздано је осетио да би се тај пољубац осталима чинио још много смешнијим и срамотнијим од пређашњег плача. Није био у стању да проговори, али му је крв ударила у главу и најрадије би побегао.

Да је неко од одраслих видео ту малу сцену можда би ћутке уживао у том призору незграпне и бојажљиве нежности, стидљивог изражавања пријатељства, као и у озбиљним, сувоњавим дечачким ликовима, оба привлачна и пуна обећања, оба у неку руку још детиње љупка, а ипак већ са печатом устрепталог, лепог пркоса младићког доба.

Млађарија се постепено навикла на заједнички живот. Упознали су једни друге и свако је о сваком стекао извесна сазнања и неку представу, па су склапана бројна пријатељства. Било је пријатеља који су заједно учили хебрејске речи, други су заједно цртали, шетали се или читали Шилера. Било је ученика добрих у латинском, а слабих у рачуну који су се здружили са онима којима латински није ишао најбоље али су зато били добри у рачуну, да би затим уживали у плодовима заједничког рада. Било је и пријатељстава која су се темељила на једној другој врсти савезништва и заједници добара. Тако је власник шунке, коме су сви завидели, своју допуњујућу половину нашао у сину баштована из Штамхама, који је дно свог ормара покрио лепим јабукама. Једном је једући шунку ожеднео, замолио оног другог за једну јабуку и заузврат му понудио шунку.

Сели су један крај другог и заподенули разговор из ког је произишло да ће уместо ове шунке - чим буде поједена - стићи друга, а да ће и власник јабука до касног пролећа располагати потребним залихама, те је тако успостављен солидан однос који је надживео многе на идеалнији и бурнији начин склопљене савезе.

Мали број дечака је остао усамљен, међу њима и Луцијус, чија је грамзива љубав према музици тада још била у пуном цвату.

Било је и веома неједнаких парова. За најразличитији пар сматрани су лакомислени Херман Хајлнер и савесни Ханс Гибенрат, песник и бубалица. Обојица су се, додуше, убрајала међу најпаметније и најдаровитије, али Хајлнер је помало подсмешљиво називан генијем, док је овај други сматран за узорног дечака. Али углавном су их остављали на миру, будући да су сви били заокупљени сопственим пријатељствима и нису волели да буду узнемиравани.

И поред многих личних интереса и доживљаја није ни школа била занемарена. Она је, напротив, била главна ставка и водећи ритам, поред ње су Луцијусова музика, Хајлнерово песништво и сви савези, препирке и повремене тучњаве промицали узгред као неважне варијације и ситна, појединачна увесељавања. Необични, прастари језик Јехове, круто, усахло, а ипак на тајанствен начин живо дрво израстало је страно, чворновато и загонетно пред очима младића, истичући се чудним сплетом свог грања и запањујућим бојама и мирисима својих цветова. У његовим гранама, пукотинама и корењу настанили су се језовити или пријатни, хиљаде година стари духови: фантастично ужасавајући змајеви, наивно љупке бајке, наборане и озбиљне, суве старачке главе поред лепих младића и девојака бадемастих очију и борбених жена. Све што је у лагодној Лутеровој библији звучало далеко и као из сна, сад је на храпавом изворном језику било прожимано крвљу и одјекивало громким гласом, имало свој застарело-гломазни, али жилави и страшни живот. Тако се бар чинило Хајлнеру, који је свакодневно проклињао цео Пентатеух,⁷ а ипак налазио и извлачио из њега више живота и душе но многи стрпљиви ученици који су знали све речи и више нису грешили при читању.

⁷ Пет Мојсијевих књига из Старог завета, на грчком *Πεντάτευχος* (*Pentateuch*). - Прим. прев.

Поред тога се проучавао и Нови завет, који је био нежнији, светлији и приснији, чији језик, додуше, није био тако стар, дубок и богат, али је био утанчанији и прожет младим, ревносим, а и сањалачким духом.

Затим Одисеја, из чијих су снажних и милозвучних, силних и уједначених стихова извирали глас и слутња о једном потонулом и срећном животу јасних облика који се јављао час одређено и опиљиво у виду снажних грубих обриса, час само као леп сан и слутња, мутно наговештени у неким речима или стиховима.

Поред тог циновског дела готово су нестали историчари као Ксенофон и Ливије, или су у најмању руку остали по страни, лишени сјаја.

Ханс је са чуђењем уочио да за његовог пријатеља све ствари изгледају другачије неголи за њега. За Хајлнера ништа није било апстрактно, није постојало ништа што не би могао да замисли и да обоји бојама своје маште. Математика је за њега била подмуклим загонеткама бременита сфинга, која би својим хладним opakим погледом паралисала своју жртву, па се држао што је могао даље од те немани.

Пријатељство те двојице дечака било је чудно. За Хајлнера је представљало разоноду и луксуз, неку врсту комодитета или хира, док је Ханс у њему видео час са поносом чувано благо, час велики, тешки терет. Ханс је до тог времена вечерње часове увек користио за рад. Сада се готово сваког дана догађало да му Херман, коме је бубање досадило, приђе и узме књигу из руку. Напоследку је Ханс, ма колико му пријатељ био драг, сваке вечери стрепоо од његовог доласка и због тога је тих обавезних часова рада учио двоструко преданије и ужурбаније како ништа не би пропустио. Још му је било мучније када би Хајлнер и теоретски почео да сузбија његово прегалаштво.

– То ти је право аргатовање – говорио му је – сав тај рад не обављаш добровољно и радо, већ само из страха од учитеља и од твог старог. Шта има од тога да будеш први или други међу ученицима? Ја сам двадесети, али зато нисам глупљи од вас бубалица.

Ханс се исто тако ужаснуо када је први пут видео како Хајлнер поступа са својим школским књигама. Једном је своје књиге оставио у учионици и, како је требало да се спрема за час географије,

позајмио је од Хајлнера атлас. Тада је са запрепашћењем видео да је његов пријатељ бројне листове ижврљао оловком. Западна обала Пиринејског полуострва била је извучена у виду гротескног профила који је допирао од Портоа до Лисабона, а крај око Финистерског рта био је стилизован у облику некаквих коврча, док је Рт Светог Винсента представљао извијени врх једне браде. И тако су од листа до листа беле полеђине мапа биле ишаране карикатурама и дрским песмицама, а нису недостајале ни мрље од мастила. Ханс је навикао да своје књиге чува као светиње и драгоцености, па му се таква смелост чинила делом као скрнављење храма, а делом као злочиначки, али ипак херојски подвиг.

Каткад је изгледало да ваљани Гибенрат за свог пријатеља представља неку врсту пријатне играчке, рецимо као домаћа мачка, а понекад се то и Хансу чинило. Али Хајлнер је ипак био везан за њега, он му је био потребан. Морао је да има некога коме се могао поверавати, који га је слушао и који му се дивио. Био му је потребан неко ко ће тихо и пожудно слушати његове револуционарне говоре о школи и животу. Исто тако му је био потребан неко ко ће га тешити и коме може да спусти главу на крило у часовима сете. Као све њему сличне природе, млади песник је био подложен нападима безразложне и помало самодопадљиве меланхолије, проузроковане делом тихим растанком са детињом душом, делом још бесциљним обиљем снага, слутњи и пожуда, или несвесним мутним надирањем мушкости. Тада би га спопала нездрава потреба да га сажалевају и да га тетеше. Раније је био мајчин мезимац, а сад - док је још био недозрео за љубав жене - послушни пријатељ му је служио као утешитељ.

Често је вечером крајње несрећан долазио Хансу, одвлачио га од учења и тражио да изиђе с њим у дормент. Тада би у хладном трему или у високом, сумрачном ораторију ходали горе-доле, или дрхтећи од хладноће седали крај једног од прозора. Хајлнер би тада просипао јадиковке, на начин лирски настројених младића који радо читају Хајнеа, обавијен облаком помало детиње туге коју Ханс, додуше, није сасвим схватао, али која је ипак остављала на њега утисак, и којом би се понекад чак и сам заразио. Осетљиви естетa је првенствено при тмурном времену био изложен таквим нападима и већином би кукњава и јадање достизали врхунац оних вечери када би облаци позне јесени замрачили небо, а иза њих, извирујући кроз мутне велове и процепе, сентиментални Месец исписивао своју путању. Тада би се наслађивао осијанским расположењима и

растапао у магловитој тузи, обасипајући недужног Ханса уздасима, говоранцијама и стиховима.

Онерасположен и намучен тим јадним сценама патње, Ханс би се у часовима који би му преостали ужурбано и ревносно бацио на учење, што му је падало све теже. Није га зачудило што му се повратила главобоља, али га је веома забринуло што је све чешће уморан и безвољан проводио часове у нераду, што је све чешће морао силом да натера себе да уради макар оно најнеопходније. Негде је у себи био мутно свестан да га исцрпљује пријатељевање са тим особењаком и да је то узрок начетости једног досад нетакнутог дела његовог бића, али што је онај други бивао мрачнији и плачљивији утолико га је више жалио, и утолико га је већом нежношћу и поносом испуњавала свест да је свом пријатељу неопходно потребан.

Поред тога, веома је јасно осећао да су та болесна стања сете само Хајнлеров начин да избаци из себе излишне и нездраве нагоне који, у ствари, нису били део његове природе, којој се одано и искрено дивио. Када би му пријатељ читао своје стихове, говорио о својим песничким идеалима или страсно и уз широке гестове рецитовао монологе из дела Шилера или Шекспира, Хансу се чинило да његов пријатељ, благодарећи магичном дару који је њему самом недостајао, лебди кроз ваздух у некој божанској слободи и ватреној страсти, да попут хомеровског гласника крилатим ногама одлеће од њега и њему сличних. До тог времена свет песника му је био мало познат и неважан, сад се први пут без отпора предавао варљивој моћи лепо срочених речи, обмањујућим сликама и ласкавим римама, а дубоко поштовање према том њему новоотвореном свету стопило се са дивљењем према свом пријатељу у једно нераздвојиво осећање.

У међувремену наишли су бурни, мрачни новембарски дани, малобројни су били часови у којима се могло радити без лампе, наступиле су црне ноћи у којима је бура ваљала планине од облака по мрачним висинама и стењући или беснећи ударала о моћна стара манастирска здања. Дрвеће је сасвим оголело, гласније и неугодније од осталих шуштале су само још увеле крошње огромних храстова чворноватих грана, тих краљева предела богатих шумама. Хајлнер је био веома потиштен и у новије време је уместо код Ханса више волео да седи у некој удаљеној вежбаоници, да грми на виолини, или да замеће кавгу са друговима.

Једне вечери, навративши у вежбаоницу, затекао је у њој прилежног Луцијуса поред сталка за ноте са виолином у руци. Љутито се удаљио и вратио пола часа касније. Луцијус је још увек вежбао.

– Сад би већ могао да престанеш – жестио се Хајлнер. – Има и других који би да вежбају. Твоје гребање је ионако свеопшта пропаст.

Луцијус није хтео да се повуче, Хајлнер поста груб и, када је онај мирно наставио да гребе по струнама, оборио му је сталак ударцем ноге тако да се листови нота расуше по целој соби, а наслон удари виолинисту по лицу. Луцијус се саже да скупи ноте.

– Све ћу рећи господину ефорусу – изјавио је одлучно.

– Можеш слободно – заурла Хајлнер – и одмах му реци и то да сам те приде ударио ногом у стражњицу! – И хтеде одмах да приступи делу.

Луцијус скочи у страну и трком се дочепа врата. Његов гонилац полете за њим, настаде жестока и бучна трка кроз ходнике и дворане, преко степеница и одморишта до најудаљенијег крила манастира, у коме се у тихој и отменој околини налазио стан ефоруса. Хајлнер је бегунца сустигао пред самим вратима ефорусове радне собе и, када је онај већ закуцао и стајао на отвореним вратима, задао му у последњем тренутку обећани ударац ногом тако да Луцијус није ни стигао да затвори врата за собом већ је као бомба упао у светилиште велможе.

Био је то нечувен случај. Сутрадан ујутро ефорус је одржао сјајан говори о изопачености омладине. Луцијус га је слушао с изразом замишљеног одобравања, а Хајлнеру је досуђена строга казна затвора.

– Већ неколико година таква казна овде ником није изрицана – грмео је ефорус. – Постараћу се да је не заборавите ни кроз десет година. Вама осталима нека овај Хајлнер служи као застрашујући пример.

Сви питомци су испод ока кришом гледали у њега као у страшило, док је он стајао блед и пркосан и гледао ефорусу право у лице. У себи су му се многи дивили, али је на крају часа, када су се ходници

испунили галамом ученика, ипак остао сам, сви су га избегавали као да је губав. Требало је бити одважан па стати уз њега.

Ни Ханс Гибенрат то није учинио. И сам је осећао да би му то била дужност и патио је због сопственог кукавичлука. Несрећан и постиђен повукао се у удубљење једног прозора, не усудивши се да дигне поглед. У души је желео да приђе пријатељу и све би дао да је то могао учинити неопажено. Али ученик кажњен строгим затвором сматра се у манастиру за дуже време жигосаним. Зна се да се од тог часа налази под посебном присмотром, да је опасан и да свако ко на било који начин општи с њим и сам стиче лош глас. Доброчинства која држава указује питомцима узвраћају се оштром и строгом дисциплином, то је било речено и у великом говору приликом пријемне свечаности. Знао је то и Ханс. И подлегао је у борби између пријатељске дужности и честољубља. Његов је идеал ипак био да напредује, да се прослави на испитима и да одигра значајну улогу, али не романтичну и опасну. Стога се бојажљиво шћућурио у свом углу. Још је могао да иступи и да се покаже храбар, али од тренутка до тренутка то је постајало све теже и пре но што се заправо освестио, његова издаја је постала стварност.

Хајлнер је то запазио. Страсни дечак је осетио да га сви избегавају и схватио је то, али се уздао у Ханса. Поред бола и револта који га обузеше, његова досадашња бесадржајна јадања се и њему самом сад учинише празна и смешна. За тренутак је застао поред Гибенрата. Био је блед, а лице му је имало охол израз кад је рекао пригушено:

– Ти си, Гибенрате, подла кукавица... фуј, иди до ђавола!

И оде даље звиждећи полугласно, са рукама у џеповима.

Добро је што су друге мисли и обавезе заокупљале младе људе. Неколико дана после оног догађаја изненада је почео да пада снег, а затим је наступило ведро зимско време са мразевима, младеж се грудвала и одлазила на клизање и сви су одједном били свесни и говорили о томе да су Божић и распуст на прагу. Хајлнеру се није поклањало много пажње. Он се кретао ћутке и пркосно забачене главе; често је писао песме у својој бележници која је имала омот од црног воштаног платна на коме је био исписан наслов „Песме једног калуђера“.

По храстовима, јовама, буквама и врбама нахватало се иње и смрзнути снег нежних, фантастичних обличја. По језерцима је лед

пуцкетао на мразу. Ходник са стубовима око манастирског дворишта личио је на мермерни врт. Радосно и свечано узбуђење захватило је све собе и у веселом пред-божићном расположењу чак су и двојица беспрекорних и одмерених професора зрачила благошћу и ведрином. Није било ниједног наставника или ученика који би био равнодушан ишчекујући предстојећи празник, па је и Хајлнеров израз лица био мање загрижен и кукаван, док је Луцијус размишљао које ће књиге и који пар обуће понети са собом о распусту. У писмима која су стизала од куће писале су се и наговештавале лепе ствари, било је питања о жељама и извештаја да се пеку колачи, помињала су се нека изненађења и радост због скорог виђења.

Уочи одласка на распуст цело годиште, а посебно соба Јелада, доживело је једну веселу згоду. Пала је одлука да се наставници позову на вечерњу божићну свечаност која ће се одржати у Јелади, највећој соби. Припремали су се један свечани говор, две рецитације, соло флауте и виолински дуо. Међутим, свакако је у програм требало уврстити и једну хумористичку тачку. Почела су саветовања и преговори, подносили су се и одбацивали разни предлози, а никако да се постигне сагласност. Тада Карл Хамел узгред примети да би најзабавнија тачка била кад би Емил Луцијус извео соло на виолини. То је упалило. Молбама, обећањима и претњама натераше несрећног музичара да пристане. Иза тога је на програму, који је уз учтив и љубазан позив упућен наставницима, као посебна тачка било наведено: „Тиха ноћ”, песма за виолину у изведби Емила Луцијуса, камерног виртуоза“. Ту титулу је добио због ревносног вежбања у забаченој музичкој вежбаоници.

Били су позвани ефорус, професори, репетенти, наставник музике и главни послужитељ и сви се одазваше и дођоше на приредбу. Наставнику музике се оросило чело када је Луцијус, пажљиво очешљан и испеглан, у црном капуту са пешевима позајмљеним од Хартнера, наступио са благим и скромним осмехом на лицу. Под његовим прстима се „Тиха ноћ“ преобразила у дирљиву тужбалицу, песму пуну бола и јада; два пута је започињао, скидавши и исецкавши мелодију, ногом је ударао такт, а рукама запео као дрвосеча на мразу.

Господин ефорус је раздрагано климнуо главом наставнику музике који је пребледео од беса.

Када је Луцијус и по трећи пут започео песму и опет запео, спустио је виолину, окренуо се слушаоцима и извинио се:

– Не иде. Али ја тек од јесенас свирам виолину.

– Добро је, Луцијус – добаци му ефорус – ми вам захваљујемо на уложеном напору. Наставите тако. *Per aspera ad astra!*⁸

На дан 24. децембра спаваонице су оживеле већ у три часа изјутра и одзвањале од заглушене буке. По прозорима су се расцветали дебели слојеви финих ледених цветова, вода за умивање се следила, а манастирским двориштем брисао је оштар ледени ветар, али се на то нико није обазирао. У трпезарији се дизала пара из великих посуда са кафом и убрзо затим кренуле су тамне групе ученика умотаних у капуте и мараме преко белих, слабо осветљених поља и утухнутих шума у сусрет удаљеној железничкој станици. Ћеретали су, збијали шале и смејали се изгласа, а срца су им била пуна жеља, радости и ишчекивања. Широм покрајине, по градовима и селима, по усамљеним мајурима чекали су их родитељи, браћа и сестре по топлим, свечано искићеним собама. Већини је то био први Божић за који су допутовали из далека, већина је знала да их очекују са љубављу и поносом. На малој железничкој станици усред шуме чекали су по цичи зими воз, а канда никад нису били међусобно тако сложни, дружељубиви и весели. Само је Хајлнер био усамљен и ћутљив, а када је воз стигао сачекао је да се сви његови другови укрцају и тек тада се попео у други вагон. На следећој станици, приликом преласка у други воз, Ханс га је још једном угледао, али је летимично осећање стида и кајања убрзо ишчилело, потиснуто узбуђењем и радошћу због повратка кући.

У кући је затекао оца насмешеног и задовољног, као и обилате поклоне поређане на столу. Праве божићне свечаности, додуше, није било у дому Гибенратових. Недостајали су песме и празнично расположење, недостајала је мајка и недостајала окићена јелка. Господин Гибенрат није умео да светкује. Али Ханс је на то навикао и стога није жалио за оним чега нема.

Сви су налазили да изгледа лоше, да је претерано мршав и блед, питали су га да ли је храна у манастиру тако слаба. Он је то жустро порицао и тврдио да се осећа добро, само га чешће боли глава.

⁸ латинска изрека: Преко трња до звезда!

Градски пастор га је тешио, рекавши да је и њега у младости често болела глава, па је тако све било у реду.

Река се заледила и у празничне дане била је пуна клизача. Ханс је по цео дан био напољу у свом новом оделу, са зеленом капом семинаристе на глави, његови некадашњи школски другови су му завидели што се обрео у једном далеком, вишем свету.

ЧЕТВРТО ПОГЛАВЉЕ

По вајкадашњем искуству, у свакој генерацији семинариста се у току четири манастирске године изгуби по један или више кандидата. Каткад смрт задеси једног од њих па бива сахрањен уз појање или уз пратњу пријатеља пренет у завичај. Каткад се неко од њих силом истргне, или га искључе због посебних грехова. Ту и тамо, мада ретко и само у старијим разредима, догађа се да неко од младића у безнађу потражи излаз из својих младалачких невоља просвиравши себи метак кроз главу, или скочивши у дубоку воду.

У годишту Ханса Гибенрата такође ће нестати неколицина другова, а по неком чудном случају сви они су до раније становали у собу Јелада.

Међу њима се налазио и један скромни плавушан, по имену Хиндингер, а по надимку Хинду, син кројача са неког претежно-католичког краја у области Алгој.⁹ Био је миран момчић и тек се после његовог нестанка почело говорити о њему, али и тада не много. Његов налоњ за писање налазио се покрај налоња штедљивог камерног виртуоза Луцијуса, па је стога на свој пријатан и скроман начин с овим општио нешто више него с осталима, будући да није имао пријатеља. Тек када га више није било, допрело је становницима Јеладе до свести да су га волели као доброг и повученог суседа, који је увек изгледао смирен и тих у често веома узбурканом животу ове собе.

Једнога дана у јануару он се прикључио клизачима који су кренули до једног од већих рибњака. Није имао клизальке, али је једном и он хтео да посматра другове при клизању. Међутим, убрзо је почео да зебе и неко време је трупкао око обале да се некако угреје. Затим је почео да трчи, прешао преко неког поља и стигао до једног другог језера, које се са својим топлијим и јачим изворима заледило само танким површинским слојем. Хтео је да пође пречицом преко тршњака и ту је под њим, онако малешним и лаким, попуцао лед уз саму обалу, он се неко време отимао и запомагао, а онда је неопажен потонуо у мрачну и ледену воду.

⁹ Планинска област на самом југу Немачке.

Тек у два часа, када је почела прва поподневна лекција, примећено је да га нема.

– Где је Хиндингер? – повика репетент.

Одговора није било.

– Потражите га у Јелади!

Али ни тамо није било ни трага од њега.

– Канда се негде задржао, почећемо без њега. Налазимо се на страни 74, стих седам. У сваком случају захтевам да се нешто слично више не догађа. Морате бити тачни!

Када је часовник откуцао три часа, а Хиндингера још увек није било, наставник се препао и послао једног од дечака ефорусу. Овај се одмах лично појавио у учионици и просуо бујицу питања, а затим је десеторицу ученика у пратњи послужитеља и једног репетента упутио да трагају за несталим дечаком. Они који су остали морали су да раде писмени диктат.

У четири часа је репетент без претходног куцања ушао у учионицу и шапатам поднео ефорусу извештај.

– Тишина! – нареди ефорус.

Ученици су без иједног покрета седели у својим клупама и гледали у њега с напетом пажњом.

– Ваш друг Хиндингер – настави ефорус пригушеним гласом – утопио се изгледа у једном од рибњака. Помозите сад сви да га нађемо. Господин професор Мајер ће вас повести, извршавајте прецизно и дословце његова наређења и нека нико не предузима некакве самовољне кораке.

Уплашени ученици кренуше са професором на челу, измењујући међу собом шапатам по коју реч. Неколико људи из града се са конопцима, моткама и шипкама придружило поворци која је журно одмицала. Било је веома хладно, а сунце се већ спустило на руб шуме.

Када најзад пронађоше крхко, круто тело дечака које затим положише на носила усред снегом покривеног шевара, већ се

увелико смркавало. Семинаристи се окупише око њега као јато преплашених птица. Зурили су у леш и трљали помодреле, слеђене прсте. Тек кад су тело њиховог настрадалог друга пронели крај њих и они ћутке кренуше за њим преко снежних поља, близина смрти их до дна душе испуни грозом.

У тој јадној, промрзлој групи Ханс Гибенрат се пуким случајем нашао крај свог бившег пријатеља Хајлнера. Обојица су то приметили истог тренутка, спотакавши се преко исте неравнине тла. Можда савладан присуством смрти, или тих тренутака обузет осећањем да је свака саможивост ништавна, тек Ханса прострели необјашњив бол кад је угледао бледо лице пријатеља у непосредној близини и, подстакнут тим изненадним осећањем, он га ухвати за руку. Хајлнер му је љутито истрже и увређено окрену главу на супротну страну, а одмах затим се одмаче и изгуби у последњим редовима поворке.

Узорном дечаку Хансу срце се стегло од бола и стида и, док је спотичући се настављао да хода смрзнутим пољем, није био у стању да задржи сузе које су му се сливале низ образе помодреле од хладноће. Схватио је да постоје греси и пропусти који се не могу заборавити и не могу исправити никаквим кајањем, за тренутак му се учинило да на оним носилима не лежи кројачев син него његов пријатељ Хајлнер, који ће бол и гнев због његовог неверства понети собом на онај други свет у коме се не води рачуна о сведочанствима, испитима и успесима, већ једино да ли је коме савест чиста или не.

Утом стигоше до друма и убрзо до манастира где су сви наставници, с ефорусом на челу, дочекали мртвог Хиндингера који би за живота побегао и при самој помисли на толику почаст. Наставници увек другачијим очима гледају на мртвог неголи на живог ученика, канда их тад за тренутак прожме убеђење да сваки живот и свака младост представљају непоновљиву вредност о коју се иначе без зазора често огреше.

Те вечери, а и током целог наредног дана, присуство малог леша деловало је магично, све што се радило и рекло било је у неком благом и пригушеном виду; размирице, љутња, бука и смех притајили су се за краће време, као кад водене виле за тренутак ишчезну са површине воде која тада изгледа мирна и без живота. Када би се међу двојицом ученика повео разговор о покојнику, назвали би га пуним именом, јер им се чинило недостојним да

мртваца помињу по надимку Хинду. Повучени Хинду, који се за живота увек непримећен и незван губио у гомили осталих, сада је својим именом и својом смрћу испуњавао цео манастир.

Другог дана стигао је отац Хиндингер, неколико часова се задржао сам у собици у којој је његов дечак лежао на одру, затим је био позван код ефоруса на чај и напослетку је преноћио у „Јелену“, оближњој гостионици.

Сутрадан је била сахрана. Ковчег је био постављен у дорменту, дететов отац је стајао крај њега и посматрао све око себе. Изгледао је баш као прави кројач, ужасно мршав и сав шиљат, на себи је имао црн празнични капут који се пресијавао зеленкастим преливима и уске похабане панталоне, а у руци је држао старомодан празнични шешир. Његово ситно, узано лице деловало је снуждено, тужно и болешљиво, слично светилци крсташа на ветру, а он се сав згрчио збуњен и пун страхопоштовања према ефорусу и господи професорима.

У последњем тренутку, пре но што су носачи подигли ковчег на рамена, тужни човечуљак још једном иступи и збуњеним и бојажљивим покретом нежности додирну поклопац мртвачког сандука. Иза тога је стао сав изгубљен, борећи се са сузама, обрео се на сред велике, тихе просторије као суво дрвце сред зиме, тако усамљен и безнадежан да је била жива жалост гледати га. Свештеник га узе за руку и оста крај њега, а кројач онда брже стави на главу свој фантастично извијени цилиндер и први потрча за ковчегом низ степенице, преко манастирског дворишта, кроз дрвену капију и преко снегом покривеног тла у сусрет ниском гробљанском зиду. За време појања на гробу на велико незадовољство наставника музике семинаристи већином нису гледали у његову руку којом је давао такт него у ситну, усамљену прилику малог кројача, која се тужно и слеђено оцртавала на снегу и ветру док је оборене главе слушао говоре свештеника, ефоруса и најбољег ученика, климнувши понекад замишљено главом ученицима који су појали, док је левом руком стално баратао око пеша капута у коме је држао марамицу, али је никако није извлачио.

– Непрекидно ми је било у глави како би било да је мој тата стајао тако на његовом месту – рече Ото Хартнер после тога.

И сви се сложише: – То исто сам помислио и ја.

Нешто касније навратио је ефорус са Хиндингеровим оцем у собу Јелада.

– Да ли је неко од вас био у ближем пријатељству са покојником?
– обрати се ефорус њеним становницима.

Испрва се нико није јавио и Хиндуов отац је бојажљивим и ојађеним погледом прелетео преко младих лица. Али уто иступи Луцијус. Хиндингер узме његову руку и задржа је неко време у својој, али како није умео ништа да каже, убрзо је скрушено климнувши главом напустио собу. Одмах затим је отпутовао; морао је да се вози цео један дан светлим зимским пределима пре но стигне кући и исприча својој жени како изгледа место на коме њен Карл почива.

У манастиру је убрзо све опет било по старом. Наставници су опет грдили ученике, ови су опет трескали вратима, а на несталог становника Јеладе мало је ко мислио. Неки су озебли за време дугог стајања крај оног тужног рибњака па су лежали у болесничкој соби, или су се у топлим папучама и завијене гуше мували по манастиру. Ханс Гибенрат је остао поштеђен назеба, али је од оног несрећног дана деловао озбиљније и старије. Нешто се у њему изменило, дечак се преобразио у младића, а и душа као да му се преселила у неку другу земљу у којој се кретала пуна стрепњи, још неодомаћена и непознавајући места на којима би могла да предахне. Узрок томе нису били ни страх од смрти, нити жалост за добрим Хиндуом, већ изненадно пробуђена свест о кривици према Хајлнеру.

Овај је, са још двојцом другова, лежао у болесничкој соби и морао да пије топле чајеве, па је сад имао времена да сређује своје утиске поводом Хиндингерове смрти и да их припреми за евентуално касније песничко уобличавање. Међутим, по свему судећи, није му било до тога, осећао се јадан и болан, а са својим болесним друговима једва да је изменио покоју реч. Усамљеност која му је била наметнута казном затвора повредила је његову осетљиву душу тако жељну да се неком поверава, испунивши је горчином. Учитељи су га као незадовољника и бунтовника надзирали са посебном строгошћу, ученици су га избегавали, послужитељ се опходио према њему са подсмешљивом добродушношћу, док су му његови пријатељи Шекспир, Шилер и Ленау приказивали један други, шири и величанственији свет од онога који га је окруживао, притискивао и понижавао. Његове „Песме калуђера”, којима је из почетка провејавао аскетско-сетни тон, претвориле су се мало-

помало у збирку јетких, мржњом задојених стихова о манастиру, о наставницима и школским друговима. Његова усамљеност довела га је до тога да ужива у мученичком ставу који је себи наметнуо и то што га нико не схвата испуњавало га је опорим задовољством, док је у огледалу својих беспоштедно дрских песама калуђера сам себи изгледао мали Јувенал.¹⁰

Осам дана после сахране, када су она друга двојица оздравила и Хајлнер остао сам у болесничкој соби, Ханс је дошао да га посети. Поздравио га је снебивајући се, привукао столицу до његовог кревета и ухватио за руку болесника који се љутито окренуо зиду и држао се веома неприступачно. Али Ханс се није дао обесхрабрити. Чврсто је држао у својој руци некадашњег пријатеља и натерао га да се окрене њему. Хајлнер срдито искриви уста.

– Шта заправо хоћеш?

Ханс није испуштао његову руку.

– Мораш да ме саслушаш – рече. – Показао сам се онда као кукавица и оставио те на цедилу. Али ти ме знаш, био сам чврсто одлучио да у семинару будем међу најбољима и по могућству први. Ти си то назвао лакташењем, не поричем, можда с правом; али то је, видиш, био мој идеал, за бољи нисам знао.

Хајлнер је лежао склопљених очију и Ханс настави веома тихим гласом:

– Ето, сад жалим што сам био такав. Не знам да ли ћеш хтети да ми опет будеш пријатељ, али мораш да ми опростиш.

Хајлнер је ћутао и није отворио очи. Све што је у њему одисало добротом и радошћу стремило је у сусрет пријатељу, али се толико био навикао на улогу опорог усамљеника да је засад задржао на лицу бар одговарајућу маску. Али Ханс није попустио.

– Мораш ми опростити! Радије ћу бити последњи у семинару него да и даље узалуд трчкарам око тебе. Само ако ти хоћеш, бићемо опет пријатељи и показати осталима да нам нису потребни.

¹⁰ Децим Јуније Јувенал (око 60 - око 140), један од највећих сатиричара римске књижевности

Хајлнер му је тад узвратио стисак руке и отворио очи.

После неколико дана могао је и он да напусти кревет и болесничку собу, а у манастиру настаде немало узбуђење због тог новопеченог пријатељства. За њих двојицу наишле су чудесне недеље, заправо без неких нарочитих доживљаја, али пуне срећног осећања узајамне припадности и прећутне слоге. Све је било другачије у односу на оно раније. Обојица су се изменила у току дугих недеља раздвојености. Ханс је показивао више нежности, топлине и заноса; Хајлнер је у свом бићу стекао извесну снагу и мушкост, а обојици је у последње време толико недостајало то њихово дружење да су помирење доживљавали као велики догађај и драгоцен поклон.

Оба рано сазрела дечака окусила су несвесно у свом пријатељству и мутни наговештај нежних тајни прве љубави. Њихова повезаност је уз то имала и опору драж сазревајуће мушкости, а исто тако опори зачин пркосног става према осталим друговима, којима је Хајлнер био непријатан, а Ханс неразумљив, јер су њихова овлаш склапана пријатељства тада још била у знаку безазлених дечачких играрија.

Што се присније и усрдније Ханс везивао за то пријатељство, утолико се више туђио од школе. Ново осећање среће узбуркало му је крв и мисли као ново вино, у поређењу с тим осећањем Ливије и Хомер изгубили су сав свој значај и сјај. Наставници су са запрепашћењем гледали како се до тог времена беспрекорни ученик Гибенрат претвара у проблематично биће, како све више подлеже лошем утицају сумњивог Хајлнера. Наставници највише зазиру од необичних појава које се испољавају у бићу рано сазрелих дечака у ионако опасном добу младалачког превирања. Код Хајлнера их је извесна генијалност одувек одбијала - између генија и учитељског еснафа одвајкада зјапи дубок јаз и професори се унапред гнушају појаве таквих ученика у школи. За њих су генији - неваљалци који их не респектују, који са четрнаест година почињу да пуше, са петнаест се заљубљују, са шеснаест иду по крчмама, који читају забрањене књиге, пишу дрске писмене саставе, повремено подругљиво зуре у наставника, а у школском дневнику се помињу као бунтовници и кандидати за казну затвора. Учитељу је милије да у свом разреду има посла са десет ноторних магараца неголи са једним генијем, и кад се боље погледа - он је у праву јер његов задатак није да образује екстравагантне духове, него солидне познаваоце латинског и рачуна и да од њих створи честите грађане.

Међутим, ко коме наноси већу и тежу невољу, да ли ђак учитељу или обратно, ко је од њих двојице заправо већи тиранин и гњаватор и ко од њих двојице оном другом квари и скрнави душу и живот - то се не може истраживати без горчине и сећања на сопствену младост са гневом и стидом. Али то није наша ствар и остаје нам утеха да ране код истински генијалних брзо зарашћују, да од њих постају људи који упркос школи стварају запажена дела и које касније, после њихове смрти окружене ореолом, учитељи потоњих поколења наводе као светле и племените узор.

И тако се, од школе до школе, понавља призор борбе између закона и духа, увек наново видимо усрдну тежњу државе и школе да угуше и у корену сасеку неколицину дубљих и драгоценијих духова што се сваке године појављују. И увек наново су, пре свега, они ти које наставници мрзе и најчешће кажњавају, они који су побегли или су били отерани, касније обogaћују благо нашег народа. Али неке - ко зна колико их је - разједа пригушивани пркос и они пропадају.

По добром старом школском начелу и према двојици младих чудака - чим се нањушило да се ради о нечем необичном - није удвостручена љубазна пажња већ строгост. Само је ефорус, који се поносио Хансовим прегалаштвом при учењу хебрејског, предузео неспретан корак са циљем да га спасе. Позвао га је у своју канцеларију, лепу, сликовиту просторију с еркером у некадашњем стану опата, у којој је по предању у суседном Книтлингену завичајни доктор Фауст испијао бројне пехаре елфингершког вина. Ефорус у суштини није био лош човек, нису му недостајали увиђавност и практична мудрост, штавише, у извесној мери је био доброћудно наклоњен својим питомцима којима се волео обраћати са „ти“. Његова највећа мана била је веома изражена сујета, која би га чешће навела да за катедром изведе некакве разметљиве вештине, не трпећи при том ни трачак сумње у своју моћ и ауторитет. Он никако није могао да поднесе ни најблажи приговор, нити да призна неку своју заблуду. Стога су ученици без јаке воље - или у извесном смислу непоштени - одлично излазили с њим накрај, али је управо јаким и часним личностима било тешко с њим јер би подивљао и постао неправедан и од самог наговештаја неког супротстављања. Али зато је савршено овладао улогом очинског пријатеља с охрабрујућим погледом и ганутљивим призвуком у гласу, па је ту улогу играо и сада.

– Седите, Гибенрате – рече љубазно, пошто је чврсто стегао руку младића који је ушао снебивајући се. – Хтео бих мало да поразговарам с вама. Али, могу ли да вам говорим „ти“?

– Изволите, господине ефорусе.

– Свакако си, драги Гибенрате, и сам свестан да си у последње време малко попустио у раду, бар што се тиче хебрејског. До сада си био можда од свих најбољи у хебрејском и стога ми је жао што сам морао да уочим нагло опадање твог знања. Да ли ти учење хебрејског више не причињава задовољство?

– Ох не, господине ефорусе.

– Размисли! То се дешава. Можда си се више окренуо неком другом наставном предмету?

– Не, нисам господине ефорусе.

– Заиста ниси? Е, онда морамо да трагамо за другим узроцима. Можеш ли ми ти можда указати на неки траг?

– Не знам... ја сам увек писао задатке...

– Наравно, драги мој, наравно. Али *differendum est inter et inter*.¹¹ Задатке си наравно писао, то ти је канда била дужност. Али ти си раније пружао више. Био си можда марљивији, у сваком случају, показивао си више интересовања. Сад се ја питам одакле одједном то попуштање у раду. Да ниси болестан?

– Нисам.

– Или те можда боли глава? Истини за вољу, не изгледаш баш најбоље.

– Да, понекад ме боли глава.

– Можда си преоптерећен свакодневним радом?

– Ох не, нисам.

– Или се можда бавиш више приватном лектиром?

¹¹ Морамо да правимо разлику између једног и другог. (лат.)

– Реци отворено!

– Не, не читам готово ништа, господине ефорусе.

– Онда заиста не схватам о чему је ту реч, драги мој млади пријатељу. Негде, нешто недостаје. Хоћеш ли ми обећати да ћеш уложити мало више труда?

Ханс положи руку у испружену десницу моћника, који је гледао у њега озбиљним и благим погледом.

– Тако и треба, драги мој. Не треба посустати, иначе се оде под точак.

Стегао је Хансу руку и овај одахнувши крену вратима. Али тог тренутка га ефорус позва да се врати.

– Још нешто, Гибенрате. Ти веома присно општиш са Хајлнером, зар не?

– Да, прилично.

– Више него с осталима, рекао бих. Да ли је то тачно?

– Јесте. Он је мој пријатељ.

– Како је дошло до тога? Вас двојица сте у суштини веома различити.

– Не знам како, он је напросто мој пријатељ.

– Познато ти је да ми твој пријатељ није баш посебно драг. Он је незадовољна, немирна духа; нека је и даровит, али се не труди и утиче повољно на тебе. Било би ми драго да се држиш подаље од њега... Дакле?

– То не могу, господине ефорусе.

– Не можеш? А зашто?

– Јер је он мој пријатељ. Не могу га једноставно одбацити.

– Хм. Али би се могао мало више прикључити другима, зар не? Ти си једини који се тако предаје лошем утицају тог Хајлнера, а последице су већ уочљиве. Шта те толико привлачи њему?

– Не знам ни сам. Али ми се волимо и било би кукавички с моје стране кад бих га напустио.

– Тако, дакле. Но, ја те не приморавам. Али се надам да ћеш се временом откачити од њега. Било би ми драго. Било би ми зацело веома драго.

Последње речи више нису имале призивак пређашње благости. Ханс је могао да иде.

Од тог часа он се опет мучио са радом. Додуше, то више није било оно раније нескучено напредовање, већ пре мучан покушај да држи корак, да бар не заостане исувише. Знао је и он да је узрок томе делимично његово пријатељство са Хајлнером, али у томе није видео губитак и кочницу, него благо које претеже све друго, за њега је оно значило један виши, топлији живот са којим се његов ранији трезвени живот, сав окренут дужностима, није могао упоредити. Догађало му се исто што се догађа младим заљубљеницима: осећао се способним за велика херојска дела, али не и за свакодневан, досадан и ситничав рад. И тако се увек наново с уздахом очајања упрезао у јарам. Он није био у стању да као Хајлнер ради површно, да најнужнија знања стекне на брзину и готово силовитом журбом. Будући да га је пријатељ безмало сваке вечери заокупљао у часовима предаха, Ханс је натерао себе да ујутро устане један час раније, посебно се са хебрејском граматиком хватао у коштац као са душманином. У ствари, само су му још Хомер и часови историје пружали извесно задовољство. Мутно и као пипајући око себе приближавао се осећајно разумевању хомерског света, док су главни јунаци историје мало-помало престали да буду само имена и бројке већ као да су упирали у њега жарке погледе, усне су им биле покретљиве и румене и све су те личности добиле своје лице и руке - неки црвене, дебеле и грубе руке, други мирне, хладне и сличне мермеру, трећи опет узане, топле, проткане финим жилицама.

Каткад би га и при читању јеванђеља на грчком изненадили, штавише, запањили јасноћа и присност појединих ликова. Тако је једном код шестог поглавља Марковог јеванђеља, у коме је - када Христ са својим ученицима напушта брод - речено: „Они га познаше и притрчаше му“. Тада и њему пред очима искрсну Син човечији који напушта брод и он га познаде, не по стасу и лику већ по блиставој дубини његових очију пуних љубави и по покрету његове узане, лепе, мрке руке којом махну, боље рећи позва и пожелеле

добродошлицу онима који дотрчаше, по руци коју је обликовала и у којој се настанила истанчана али јака душа. За тренутак се појавио и крајичак узбуркане воде и кљун једне тешке барке, а онда је цела слика ишчезла за тили час.

Ту и тамо се догађало да из књига жудно и плаховито, у магновењу, искочи понеки лик или део историје, у жељи да још једном оживи и да одраз свог погледа нађе у живом оку. Ханс је то примао са чуђењем и каткад је после тих брзих и за трен ока несталих појава био до дна душе узбуркан и на неки чудан начин преображен, као да је погледом продро кроз црну земљу као кроз стакло, или као да га је Бог погледао. Ти дивни тренуци су долазили незвани и нестајали су не изазивајући жаљење, као да су хаџије или пријатни гости које се не усуђујемо ословити и задржавати јер их окружује нешто страно и божанско.

Те своје доживљаје задржавао је за себе и о њима није говорио ни Хајлнеру. Код тог његовог пријатеља се ранија сета преобразила у немиран и оштар дух, критиковао је манастир, наставнике и другове, време, људски живот и постојање Бога, што би га повремено навело да буде ратоборан и изведе неке глупе пакости. Како је био издвојен и увек у рату с осталима, у свом непромишљеном поносу ишао је за тим да још више заостри супротности и створи инаџијски и непријатељски однос у који је упао и Гибенрат који такво понашање ничим није спречавао, и тако су двојица пријатеља била одвојена од осталих као неко упадљиво и нерадо гледано острво. Хансу је то постепено бивало све мање непријатно. Само да није било ефоруса који му је уливао неки мутан страх. Раније је био његов љубимац међу ученицима, а сада се моћник опходио према њему хладно, запостављајући га намерно. И управо за хебрејски, главни предмет ефоруса, марио је све мање.

Било је занимљиво посматрати како се, за само неколико месеци, четрдесет семинариста изменило телом и душом, с изузетком малог броја који су остали исти. Многи су се нагло издужили и то на уштрб ширине, зглобови руку и ногу су готово свима вирили из одеће која није расла заједно с њима. Лица су им била обележена печатом најразноврснијих прелаза од одумирања детињства до првих стидљивих зачетака мушкости, а они код којих се још нису јављали ћошкасти облици тела уобичајени у том добу развитака, показали су после проучавања Мојсијевих књига, извесну, макар и привремену, мушку озбиљност. Буцмасти образи постали су реткост.

Ханс се такође изменио. По расту и сувоњавости био је раван Хајлнеру, штавише, изгледао је старији од њега. Раније нежни и прозрачни рубови чела сад су му се заоблили и очи упале, лице му је добило нездраву боју, а удови и рамена постали кошчати и мршави.

Уколико је и сам бивао незадовољнији својим успехом у школи, утолико се, под Хајлнеровим утицајем, више одвајао од својих другова. Будући да више није имао разлога да као узоран ученик и прва годишта гледа на њих са висине, охоло држање му нимало није пристајало. Али никако није могао да им опрости што су му давали на знање оно чега је и сам био свестан. Због тога је више пута долазио у сукоб, у првом реду са беспрекорним Хартнером и наметљивим Оттом Венгером. Када га је овај једнога дана опет исмевао и љутио, Хансу је пао мрак на очи и одаламио га је песницом. Настаде гадна тучњава. Венгер је био кукавица, али му је било лако да изиђе накрај са слабуњавим противником и стога је безобзирно распалио по њему. Хајлнер није био присутан, а остали су стајали по страни и није им било криво да Ханс добије своје. Тако га је Венгер прописно испребијао, крв му је потекла из носа и болело га је свако ребро. Целе ноћи није могао да заспи од бола и беса. Прећутао је пријатељу тај свој доживљај, али се од тог дана још више одвојио од свих и готово више ни речи није проговарао са својим собним друговима.

Како се приближавало пролеће, тако су се под утицајем кишних поднева, кишовитих недеља и дугих сутона јављале нове групације и покрети у животу манастира. Соба Акропољ, која је међу становницима имала једног доброг клавиристу и двојицу флаутиста, одржавала је недељно две редовне музичке вечери, у соби Германија је отворен драмски читалачки клуб, док је неколицина младих пијетиста организовала библијски кружок у коме су сваке вечери читали по једно поглавље из библије заједно са нотама Калверове библије.

У читатељски клуб собе Германија пријавио се и Хајлнер за члана, али није био примљен. Узаврео од беса, у инат се прикључио библијском кружоку. Ни тамо није био пожељан, али му је успело да се наметне и да у побожне разговоре малог и скромног братства унесе раздор и свађу својим смелим изјавама и безбожним алузијама. Убрзо му је и та шала дојадила, али је још дуже време задржао у свом говору иронично-библијски тон. Овог пута међутим,

није привукао пажњу јер је цело годиште било опседнуто предузимачким и утемељивачким духом.

Највише се говорило о једном надареном шаљивцији из собе Спарта. Поред личне славе, њему је првенствено било стало да унесе мало живости у свакодневицу и да разним шеретлуцима створи предах у току једноличног, радом испуњеног живота. Надимак му је био Дунстан, а пронашао је оригиналан начин да изазове сензацију и стекне извесну славу.

Једног јутра када су ученици излазили из својих спаваоница затекли су на вратима умиваонице прилепљен комад папира на коме су, под насловом „Шест епиграма из Спарте“, у шаљивим дистисима били приказани и исмевани лудорије, подвизи и пријатељства одабраног броја неких упадљивих другова. Под ударом се нашао и пар Гибенрат и Хајлнер. У ђачкој државици настало је силно узбуђење, пред вратима умиваонице се створила гунгула као на улазу у позориште, сви су се узмували, жагорили и зузукали као рој пчела чија се краљица спрема на лет.

Следећег јутра су цела врата била излепљена епиграмима и ксенијима,¹² одговорима, изразима одобравања и новим нападима, док је виновник целог тог скандала био довољно mudar да том приликом не узме учешћа у састављању текстова. Постигао је свој циљ потпаливши фитиљ, па је сад трљао руке. Неколико дана су готово сви ученици учествовали у борби ксенија, сви су ходали замишљено са тежњом да саставе одговарајући дистих, па је Луцијус био можда једини који је неометано учио, предано као и увек. На крају је један од наставника докучио о чему је реч и забранио да се узбудљива игра настави.

Виспрени Дунстан се за то време није одмарао на ловорикама, већ је припремао свој главни подвиг. Издао је први хектографисани број новина у мајушном формату и на папиру за концепте, за који је недељама прикупљао материјал. Био је то претежно шаљив лист, назван „Бодљикаво прасе“. Окосницу првог броја представљао је весео разговор између аутора Осијеве књиге и једног семинаристе из Маулброна. Свака соба је добила по два бесплатна примерка листа, са напоменом да ће излазити два пута недељно и коштати пет

¹² У старини - опроштајни поклон госту од домаћина (грч. ksenion, ξενίσιον - гостопримство); касније су том речју назване и подругљиве песме. - Прим. прев.

фенинга. Добијени новац је био намењен каси из које ће се финансирати разне забаве.

Успех је био изнад свих очекивања и Дунстан, који је изразом лица и понашањем изигравао пословима претрпаног уредника и издавача, уживао је сад у манастиру отприлике исти тугаљиви глас као у своје време фамозни Аретинац у Венецијанској Републици.

На опште чуђење, и Херман Хајлнер је са великим жаром учествовао у уређивању листа и заједно са Дунстаном вршио оштру сатиричну цензуру, при чему му нису недостајали ни духовитост, ни отровна заједљивост. Око четири недеље је цео манастир највећу пажњу посветио малом листу.

Гибенрат је пустио пријатеља да се забавља, он сам није имао жељу ни дара да узме учешћа у томе. У почетку готово није примећивао да Хајлнер тако често проводи вечери у Спарти, јер је однедавна био заокупљен другим стварима. Преко дана се вукао тром и неспособан да усредреди своју пажњу на било шта, радио је споро и без воље, а једном му се на часу читања Ливија догодило нешто необично.

Професор га је прозвао да нешто преведе. Он је остао да седи.

– Шта то треба да значи? Зашто не устанете? – повика професор љутито.

Ханс се није помакао. Седео је усправно у клупи, малко оборене главе и упола спуштених капака. Позив га је донекле тргао из сањарења, али је наставников глас допрео до њега као из велике даљине. Осетио је да га је сусед у клупи мунуо у ребра. Ништа га се све то није тицало. Био је окружен неким људима, неке руке су га дотицале и неки су му гласови нешто говорили, тихи, дубоки гласови у непосредној близини који нису изговарали речи већ су жуборили дубоко и благо као шум неке чесме. И многи погледи су били упрти у њега - из туђих, крупних, блиставих очију пуних слутњи. Можда очи масе римског народа о којима је малочас читао у Ливију, можда очи непознатих људи о којима је сањао, или их видео на неким сликама.

– Гибенрате! – раздера се професор. – Да ли спавате?

Ученик лагано отвори очи, зачуђено погледа у наставника и одмахну главом.

– Спавали сте! Или можда можете да ми кажете код које смо реченице стали? Дакле?

Ханс показа руком једну тачку у књизи, тачно је знао где се стало.

– Да ли бисте сад ипак устали? – упита професор заједљиво.

И Ханс устаде.

– Шта то радите? Гледајте у мене!

Погледао је у професора. Али овоме се тај поглед никако није свидео јер је зачуђено вртео главом.

– Да вам није зло, Гибенрате?

– Није, господине професоре.

– Седите, а после ове лекције дођите у моју собу.

Ханс седе и наже се над својим Ливијем. Био је савршено будан и схватао све што се догађало око њега, али у себи је и даље пратио гомилу туђих људских прилика које су се лагано удаљавале уперивши поглед својих блиставих очију у њега, све док на некој великој даљини нису утонуле у маглу. Истовремено је све ближе чуо глас наставника и ученика који је преводио, као и друге шумове у учионици и напослетку је опет све било стварно и присутно као и увек. Клупе, катедра и табла били су на свом уобичајеном месту, на зиду је висио велики дрвени шестар и угломер, наоколо су седели другови од којих су многи радознало и дрско зверали у њега. Тад се Ханс грдно уплашио.

– После ове лекције дођите у моју собу – чуо је опет глас наставника. Забога, шта се то десило?

На крају часа професор га позва покретом руке и поведе кроз гомилу ученика који су пиљили у њега.

– Сад ми реците шта је то заправо било с вама? Кажете да нисте спавали?

– Нисам.

– Зашто нисте устали када сам вас прозвао?

– Не знам.

– Или ме можда нисте чули. Да ли сте наглуви?

– Нисам. Чуо сам вас.

– А ипак нисте устали? И поглед вам је иза тога био некако чудан. На шта сте мислили?

– Ни на шта. Хтео сам да устанем.

– Зашто то онда нисте урадили? Канда вам је ипак било зло?

– Мислим да није. Не знам шта је било са мном.

– Дали вас је болела глава?

– Није.

– У реду. Можете ићи.

Пре ручка опет га позваше и поведоше у спаваоницу. Ту га дочека ефорус у друштву лекара. Био је подвргнут прегледу и испитивању, али се није дошло ни до каквог јасног налаза. Лекар се доброћудно смејао и целу ствар није сматрао озбиљном.

– То су само живци, господине ефорусе – смејуљио се. – Пролазно стање, нека врста лаке вртоглавице. Младић мора свакога дана на ваздух. Против главобоље могу да му препишем неке капи.

Од тог дана Ханс је свакога дана после ручка морао да проведе један час на ваздуху. Он није имао ништа против. Много горе је било што је ефорус изричито забранио да га Хајлнер прати приликом тих шетњи. Хајлнер је беснео и грдио, али је морао да се повинује. Тако је Ханс увек ишао сам и налазио у томе извесно задовољство. Био је почетак пролећа. Складну, заобљену линију брежуљака преплавило је тек изникло зеленило као танак, светао талас, дрвеће је одбацило свој зимски лик - мрки сплет грања оштрих обрису - и својим се младим лишћем уклопило у боје предела као неограничени, усковитлани зелени вал.

Раније, у годинама када је још похађао латинску школу, Ханс је другачијим оком посматрао пролеће (неголи сад) живихније, са више радозналости и обраћајући пажњу на појединости. Посматрао је повратак птица-селица, сваке врсте понаособ, затим редослед којим је дрвеће цветало и чим би дошао месец мај почео би са пецањем. Сад се није трудио да разликује поједине врсте птица или да препозна жбуње по пупољцима. Видео је само опште клијање, боје које су ницале на све стране, удисао је мирис младог лишћа, осетио мекоћу и превирање ваздуха и ходао зачуђен пољима. Брзо се замарао, увек склон да се испружи и заспи, а непрекидно је видео око себе неке друге појаве, а не оно што га је уистину окруживало. Ни сам није знао какве су то биле појаве, а није ни размишљао о томе. Били су то неки светли, нежни, необични снови који су лебдели око њега као слике или алеје непознатог дрвећа, а да се у њима никад ништа није догађало. То су биле напросто само слике за гледање, али и само гледање је било доживљај. Било му је као да је на волшебан начин доспео у друге пределе, међу друге људе. Као да је промицао неком туђом земљом по меком и пријатном тлу под ногама, удисао је непознат ваздух, лаког и финог, сненог мириса. Уместо слика каткад би га обузело неко тмасто, топло и узбудљиво осећање, као да му нека лака рука меким додиром прелази преко тела.

При читању и раду Ханс је с муком успевао да донекле усредсреди пажњу. Све што га није интересовало исклизнуло би му из руку као сенка, а хебрејске речи, ако је хтео да их зна на часу, морао је да учи тек у последњих пола часа. Често су наилазили тренуци отеловљеног виђења, приликом читања одједном би све што је у књизи било описано видео пред собом, живо и у покрету, много суштаственије и стварније од своје непосредне околине. И док је с очајањем приметио да му памћење попушта, да нише ништа није у стању да прими и из дана у дан све мање може да се поузда у њ, спопала би га некад нека много старија сећања и то тако чудно и застрашујуће јасно да му је постало хладно око срца. Усред неке лекције и лектире одједном би се сетио оца, или старе Ане, или пак неког свог ранијег наставника или школског друга, они би му се намах појавили пред очима и неко време пленили сву његову пажњу. Тако је увек наново доживљавао и призоре из времена свог боравка у Штутгарту, са полагања земаљског испита, и све што се догађало о распусту, или је видео себе крај реке са печачким штапом у руци, како удише мирис

сунцем обасјане воде, а у исти мах му се чинило да је од времена о коме је сањао прошло много година.

Једне млаке, влажне и мрачне вечери тумарао је са Хајлнером тамо-амо по дорменту, причао му о свом дому, о тати, о пецању и о школи. Његов пријатељ је био упадљиво ћутљив; пустио је Ханса да говори, климнувши ту и тамо главом, или би малим лењиром, који је по васцели дан вртео по рукама, замишљено замахнуо кроз ваздух. Мало-помало ућута и Ханс; пала је ноћ и они седоше на испуст у удубљењу прозора.

– Чуј, Ханс – прослови Хајлнер напослетку. Глас му је треперио узбуђено.

– Шта?

– Ох, ништа.

– Хајде, говори!

– Помислио сам... будући да си ми свашта испричао...

– Шта то?

– Реци, Ханс, зар никад ниси трчао за неком девојком?

Наста тајац. О томе никада нису разговарали. Ханса је та тајанствена област плашила а уједно привлачила као чудесан врт из бајке. Осетио је да га је облило руменило и да му се руке тресу.

– Само једном – рече шапатом. – Био сам још глупи дечкић.

Опет тајац.

– ... а ти Хајлнеру?

Хајлнер уздахну.

– Мани то!... Знаш, о томе не би требало говорити, бесмислено је.

– Ипак, реци.

– ... Имам своју драгу.

– Ти? Заиста?

– Код куће. Суседова кћер. И ове зиме сам је пољубио.

– Пољубио... ?

– Да... Знаш, већ је био мрак. Увече на клизању, дозволила ми је да јој помогнем при скидању клизаљки. Тад сам је пољубио.

– И шта ти је рекла?

– Ништа није рекла. Само је побегла.

– А онда?

– А онда... ништа!

Он опет уздахну, а Ханс је гледао у њега као у хероја који се враћа из забрањених вртова.

Зазвонило је звоно, сви су морали у кревет. Када је светиљка уташена и око њега завлада тишина, Ханс је више од једног часа лежао будан, размишљајући о пољупцу који је Хајлнер дао својој драгој.

Сутрадан га је копкало да поставља даља питања али се стидео, а његов пријатељ - будући да га Ханс више ништа није питао - такође је зазирао да сам почне да говори о томе.

У школи је Хансу ишло све горе. Наставници су га гледали срдитих лица и добацивали му неке чудне погледе, ефорус је био намргођен и љут, а и његови другови су одавно приметили да се Гибенрат спустио са своје висине, престао да нешто значи и да се сматра за првака године. Једино Хајлнер ништа није запажао јер му школа није била нарочито важна, док је Ханс и сам видео шта се збива и колико се изменио али о томе није водио рачуна.

Хајлнеру је, у међувремену, досадило да уређује новине и опет се сав окренуо свом пријатељу. Упркос забрани, више пута је пратио Ханса приликом његових дневних шетњи, лешкарио с њим на сунцу и тонуо у снове, читао наглас песме, или просипао шале на рачун ефоруса. Ханс се из дана у дан надао да ће наставити с откривањем својих љубавних авантура, али како је време одмицало тако је имао све мање храбрости да поведе реч о томе. Међу осталим друговима обојица су била веома неомиљена, јер својим пакосним шалама у „Бодљикавом прасету“ Хајлнер није стекао ничије поверење.

У то време лист је и тако престао да излази, сматран је преживелим, а ионако је био срачунат само на то да се помоћу њега преброде досадне недеље између зиме и пролећа. Почетак лепог годишњег доба пружао је довољно других разонода, као што је сакупљање биљки, шетње и разне игре под ведрим небом. Гимнастичари, рвачи, тркачи и играчи с лоптом испуњавали су манастирско предворје сваког поднева грајом и живошћу.

Затим је дошла још једна нова сензација, чији је виновник и главна личност опет био општи камен спотицања - Хајлнер.

Љубазношћу неких ученика, ефорус је дознао да Хајлнер тера шегу на рачун изречене забране и готово сваког дана прати Гибенрата приликом његових шетњи. Овог пута је Ханса оставио на миру и само је главног кривца, свог старог непријатеља, позвао у своју канцеларију. Обратио му се са ти, против чега се Хајлнер одмах побунио. Ефорус га је оштро кориио због непослушности. Хајлнер је изјавио да му је Гибенрат пријатељ и да нико нема права да им забрани да се друже. Дошло је до немиле сцене, и као резултат Хајлнеру је изречена казна затвора у трајању од неколико часова и најстроже му је забрањено да у наредно време излази са Гибенратом.

Следећег дана Ханс је опет сам кренуо у своју званичну шетњу. Вратио се у два часа и одмах с осталима ушао у учионицу. На почетку часа се испоставило да нема Хајлнера. Све је било у длаку исто као онда када је мали Хинду нестао, али овога пута нико није помислио да се ради о закашњењу. Око три часа цело годиште и три наставника кренуше у потрагу за несталим учеником. Подељени по групама, сви су се растрчали по шуми и дозивали несталог, неки - међу њима и два наставника - нису сматрали искљученим да је дигао руку на себе.

Око пет часова упућени су телеграми свим полицијским станицама у околини, а увече је Хајлнеровом оцу послато хитно писмо. До касне вечери није се наишло ни на какав траг и по свим спаваоницама се шапутало и жаморило. Већина ученика претпостављала је да је Хајлнер скочио у воду. Други су мислили да је једноставно отпутовао кући. Али се затим испоставило да бегунац није могао да има код себе готово никаквог новца.

Ханса су сви гледали као неког ко о тој ствари мора све да зна. Међутим, то није било тачно, напротив, он се од свих највише

препао и забринуо, и када је ноћу у спаваоници морао да слуша питања, нагађања, измишљотине и неслане шале осталих, завукао се дубоко под покривач и провео дуге бесане часове у тузи и страху за својим пријатељем. Срце му се стегло од болног предосећања да се овај више неће вратити, док није најзад, исцрпљен и тужан, ипак заспао.

У исто време, Хајлнер се неколико миља даље испружио у неком шумарку. Било му је хладно и није могао да заспи, али су му се груди надимале испуњене осећањем слободе, протезао је удове као да се спасао неког тесног кавеза. Трчао је од подневних часова, у Книтлингену је купио хлеба и сад је јео по који залогај посматрајући кроз пролећно ретко грање ноћну таму, звезде и облаке који су журно једрили небом. Било му је свеједно камо ће стићи; у сваком случају, побегао је из омрзнутог манастира и показао ефорусу да је његова воља јача од наређења и забрана.

Узалуд су га тражили целог наредног дана. Другу ноћ је провео у пољу међу стоговима сламе у близини неког села; ујутро се опет увукао у шуму и тек је предвече пао у руке једном жандарму, када је хтео да уђе у неко село. Овај га се дочепео доброћудно подсмешљиво и одвео га у општинску већницу, и ту је бегунац шалама и ласкањима придобио сеоског кмета који га је повео својој кући да ту преноћи и пре спавања обилно га угостио шунком и јајима. Сутрадан је дошао по њега отац који је допутовао у међувремену.

У манастиру је настало силно узбуђење кад је бегунац доведен. Али он је високо дигао главу и очигледно се нимало није кајао. Затражено му је да моли за опроштај што је одбио и није зазирао, нити се са страхопоштовањем односио према преком суду наставника. Првобитна намера је била да га ипак задрже у манастиру, али његово понашање је по општем мишљењу превршило сваку меру. Био је срамно отпуштен и још исте вечери отпутовао је са својим оцем да се више никад не врати. Од свог пријатеља Гибенрата могао је да се опрости само стиском руке.

Велики говор, који је господин ефорус одржао поводом тог изузетног случаја непокорности и изопачености, био је леп и полетан. Његов извештај вишим школским властима у Штутгарту био је много питомији, трезвенији и блажи. Семинаристима је забрањена преписка са истераним чудовиштем, што је Хансу измамило само презриви осмех. Недељама се ни о чему није толико

говорило као о Хајлнеру и његовом бекству. Како је време одмицало, тако се мењало и опште мишљење о том догађају и многи су у бегунцу, кога су некад помно избегавали, касније видели орла који се винуо у даљину.

У соби Јелада сад су била два празна налоња, власник овог другог није био заборављен тако брзо као онај први. Једино би ефорусу било милије да се и случај тог другог средио у тишини. Међутим, Хајлнер није предузео ништа што би реметило мир у манастиру. Његов пријатељ је чекао и чекао, али никад никакво писмо није стигло. Хајлнер је отишао и нестало, његов лик и његово бекство се претворише постепено у причу и напослетку у легенду. Страсном дечаку је касније, после неких даљих генијалних подвига и лутања, живота патња наметнула строгу дисциплину и од њега је постао, иако не баш херој, али исправан и угледан човек.

На Хансу је остала сумња да је знао за Хајлнеровом бекство и то га је до краја лишило симпатије наставника. Када једном на часу није знао одговор на неколико питања, један од њих рече:

– Зашто нисте и ви отишли са својим красним пријатељем Хајлнером?

Ефорус га није прозивао и само би му искоса добацио по који презриво сажаљиви поглед, као што фарисеј гледа ћифту. Са Гибенратом се више није рачунало, он је спадао међу прокажене.

ПЕТО ПОГЛАВЉЕ

Као што хрчка одржавају његове залихе, тако се и Ханс још неко време одржао помоћу својих раније стечених знања. Затим је дошло до мучног смрачења, прекиданог кратким и немоћним залетима, толико безнадежним да су се и њему чинили смешним. Напослетку је престао да се мучи узалуд, бацио је Хомера за Пентатеухом и алгебру за Ксенофоном и мало-помало је без икаквог узбуђења доживљавао да код наставника губи добар глас, да се добре оцене претварају у осредње, у довољне и лоше. Када га није болела глава, што је сад опет био редак случај, мислио је на Хермана Хајлнера, сањао његове површне, пожудне снове и проводио дуге часове у некој врсти полудремежа. На све чешће прекоре наставника одговарао је доброћудним, покорним осмехом. Једино би репетента Видриха, пријатног младог наставника, заболоо тај беспомоћни осмех и једино се он према дечаку који је испао из колосека опходио са сажаливом трпељивошћу. Остали наставници су били револтирани, кажњавали су га презиром и не прозивајући га, или би повремено покушали да ироничним голицањем разбуде његово успавано честољубље.

– Уколико тренутно не дремате, да ли бих могао да вас замолим да прочитате ову реченицу?

Ефорус је био отмено огорчен. У својој сујети, приписивао је свом погледу велику моћ, па би био ван себе кад би Гибенрат на његово величанствено претеће колутање очима узвраћао увек истим покорним и смиреним осмехом, који га је све више нервирао.

– Не смешкајте се тако бескрајно глупаво, Гибенрате, пре бисте имали разлога да плачете.

Нешто већи утисак оставило је на њега очево писмо, којим га је овај, искрено запрепашћен, преклињао да се поправи. Ефорус је био писао оцу Гибенрату и овај се грдно препао. Његово писмо упућено Хансу било је збрка свих охрабрујућих и морално револтираних фраза којима је тај честити човек располагао, његовим речима провејавала је нека плачевна кукавност која је заболела сина.

Сви ти у извршавању своје дужности тако ревносни васпитачи младих, од ефоруса до тате Гибенрата и до професора и репетената, видели су у Хансу опаки елеменат, препреку за остваривање својих

жеља, неку окорелост и тромост коју је требало савладати и силом вратити на прави пут. Нико, осим можда оног болећивог репетента, није видео иза беспомоћног осмеха на узаном дечачком лицу патњу душе која пропада и која се, давећи се у страху и очајању, осврће око себе. И нико ни изблиза није помислио да су школа и варварско честољубље оца и неких учитеља довели дотле то крхко, танано створење, јер су безобзирно пустошили по невинној души нежног детета. Зашто је у најосетљивијим и најугроженијим дечачким годинама свакодневно морао учити до у ноћне сате? Зашто су му одузели његове куниће, намерно га отуђили од његових другова у латинској школи, забранили му пецање и шврљање, а усадили му шупљи, ниски идеал отрцаног честољубља који ће га сатрти? Зашто му ни после положеног испита нису допустили да ужива у заслуженом распусту?

Сад је тако душмански гањани коњић остао крај пута и више није био за употребу.

Негде на почетку лета лекар је још једном поновио да се ради само о малој живчаној слабости проузрокованој наглим растењем. Ханса треба неговати за време распуста, треба добро да једе и да што више трчкара по шуми, па ће све бити добро.

На жалост, дотле се није ни дошло. Три недеље уочи распуста један од професора је на поподневном часу жестоко изгрдио Ханса. Наставник је још грдио када је Ханс клонуо на клупу, почео да се тресе од страха и одједном бризнуо у грчевито ридање, прекинувши тиме час. После тога је пола дана провео у кревету.

Следећег дана прозван је на часу математике, требало је да на табли нацрта неку геометријску фигуру и да из ње изведе доказ. Он изиђе, али га пред таблом ухвати вртоглавица; неконтролисано је витлао кредом и лењиром и, напослетку, испустио обе ствари из руку, а кад се сагао да их подигне остао је и сам на коленима на поду и није био у стању да устане.

Лекар се прилично наљутио што његов пацијент дозвољава себи таква извођења. Ипак, изразио се опрезно, наредио да се младић одмах упути на опоравак и препоручио да се позове и лекар специјалиста за живчана обољења.

– Могли би га спопасти још и грчеви – пришапну ефорусу, који је одобравајући климнуо главом и сматрао упутним да љутит израз

свог лица замени очински сажалјивим, што му није било тешко и веома му је добро пристајало.

Он и лекар написали су сваки понаособ писмо Хансовом оцу, стрпали га дечаку у цеп, и послали га кући. Ефорусова срџба се претворила у озбиљну бригу - шта ће школске власти, узнемирене недавним Хајлнеровим случајем, мислити поводом ове најновије невоље? На свеопште изненађење чак је одустао да поводом тог догађаја одржи пригодан говор и за време последњих часова опходио се према Хансу неприродно љубазно. Било му је јасно да се овај неће вратити после опоравка, чак и у случају да оздрави, јер је толико заостао са учењем да никако не би могао да надокнади пропуштене месеце, или макар и недеље. Опростио се с њим, додуше, с охрабрујућим „до виђења“, али кад год би наредних дана крочио у собу Јелада и угледао три празна налоња, спопало би га неко мучно осећање и с тешком муком би успевао да угуши у себи мисао да можда и он сноси део кривице за губитак двојице обдарених питомаца. Али будући да је био човек одважан и морално јак, успевало му је да избаци из душе такве бескорисне и мрачне сумње.

Иза семинаристе који је са малом путном торбом кренуо на пут, нестале манастир са црквама, капијом, забитима и торњевима, утонуше шуме и низови брежуљака, а уместо њих се помаљаху плодни воћњаци баденског граничног предела, затим је наишао Пфорекајм и одмах после тога модро-црни, јелама покривени брегови Шварцвалда, испресецани бројним долинама и потоцима, а по врелој летњој жези чинили су се још модрији, свежији и хладовитији но иначе. Дечак је са задовољством посматрао како се предели смењују и све више га подсећају на завичај, све док се већ на домаку родног града није сетио оца и тегобна стрепња од дочека му темељно поквари малу радост путовања. Сетио се и одласка у Штутгарт на испит и пута у Маулброн приликом ступања у семинар, као и свог тадашњег напетог ишчекивања и зебњом проткане радости. Чему је све то служило? Знао је као и ефорус да се неће вратити и да је свршено са семинаром и студијама, са свим честољубивим надањима. Али сада га то није растужило, срце му је притискивао само страх од разочараног оца чије је наде изневерио. Није имао никаквих жеља осим да се одмори, да се испава, да се исплаче, да се насања до миле воље и да га после свих мрцварења, једном оставе на миру. Али се плашио да се то у очевој кући неће остварити. На крају пута спопала га је жестока главобоља и више

није гледао кроз прозор иако је воз сад пролазио његовим омиљеним пределом, поред узвишица и шума којима је раније толико волео да крстари и упркос страху, замало није пропустио да се искрца на добро познатој железничкој станици.

Стајао је са кишобраном и путном торбом у руци, а отац га је пажљиво осмотрио. Последњи извештаји ефоруса претворили су његово разочарење и гнев у пренеражење и страх. Замишљао је да је Ханс оронuo и да ужасно изгледа, а сада га је угледао, додуше, смршalog и слабуњавог али је ипак био читав и ходао на сопственим ногама. То га је мало утешило; али најгори је био скривени страх, ужасавање од живчаног обољења о коме су му писали лекар и ефорус. У његовој породици до сада нико није патио од живаца, о таквим болесницима се увек говорило с неразумевањем и поругом, или са презривим сажаљењем као о лудацима, а сада се његов Ханс враћа са знацима такве болести.

Првог дана је дечаку било мило што није дочекан са прекорима. Али онда му је пало у очи да отац поступа с њим са неким зазором и бојажљивим обзиром и да се очигледно присиљава да се тако понаша. Повремено је примећивао да га отац гледа неким чудним испитивачким погледом и са неприродном радозналешћу, да говори с њим пригушеним и лажним тоном, да га кришом посматра. То га је још више заплашило и почео је да га мучи неки неодређени страх због сопственог стања.

По лепом времену сатима је лешкарио у шуми и то му је пријало. Слаби одсјај некадашњег дечачког блаженства каткад би му прелетео озлеђеном душом: радост изазвана цвећем или разним бубама, уживање у ослушкивању птичје песме или у праћењу трага неке дивље животиње. Али то су увек били само тренуци. Већином је тромо лежао на маховини, глава му је била тешка и узалуд би покушавао да размишља о нечему, све док га не би опет уљуљкали снови и одвели далеко у друге просторе. Готово га је стално болела глава и када би се сетио манастира или латинске школе, помисао на толике књиге, наставне предмете и дужности сручила би се на њега као тешка мора, док су Ливије и Цезар, Ксенофон и рачунски задаци водили неко мучно врзино коло у његовој болној глави.

Једном је уснио следећи сан. Видео је свог пријатеља Хермана Хајлнера мртвог на неким носилима и хтео је да му приђе, али су га ефорус и наставници одгурнули, задајући му болне ударце при

сваком покушају да се ипак пробије. Нису само професори и репетенти семинара били присутни него и ректор и испитивачи из Штутгарта, и свима је на лицу лебдео озлојеђен израз. Одједном се све изменило и на носилима је лежао утопљеник Хинду, а крај њега је стајао његов смешни отац са високим цилиндром, кривоног и сетан.

И још један сан: трчао је кроз шуму у потрази за одбеглим Хајлнером и видео га како промиче међу стаблима, али чим би га хтео позвати он би нестао, и једнако тако. Најзад Хајлнер стаде и сачека да му приђе, а онда рече: „чуј, имам драгу“. А онда је, насмејавши се грохотом, нестао у жбуњу.

Једном је угледао лепог, витког човека који се искрцао са неког брода, спокојних, божанских очију и лепих, мирних руку и притрчао му. И опет се све распинуло, а он је размишљао шта ли је то, док се није сетио оног места у јеванђељу на коме је речено: *Εὐθυζ ἐπιγνόντες αὐτὸν περιέδραμον*.¹³ Онда је морао да размисли какав је облик конјугације *περιέδραμον* и како гласе садашње време, инфинитив, перфект и будуће време тог глагола, морао је да га мења у једнини, у дуалу и множини и презнојавао се од страха чим би запео. Када би се после свега повратио, чинило му се да му је глава изнутра сва у ранама, а када би му се лице нехотице искривило оним сненим осмехом резигнације и осећања кривице, одмах би му у ушима зазвонио глас ефоруса: „Шта тај глупи осмех треба да значи? Вама баш ни најмање не приличи да се још и смешкате!“

Све у свему, и поред неких бољих дана, није се запажало никакво побољшање Хансовог стања, пре би се рекло да се оно постепено погоршавало. Домаћи лекар, који је својевремено лечио Хансову мајку и издао потврду о њеној смрти, а повремено обилазио и оца кога би каткад спопала костобоља, правио би смркнуто лице и из дана у дан све се више устезао да каже своје мишљење.

Ханс је тек тих недеља постао свестан да у последње две године латинске школе више није имао пријатеља. Од тадашњих другова неки су отишли, други су постали шегрти и ништа га за њих није везивало, нити је имао шта да тражи од њих, као што се и они нису обазирали на њега. У два маха је стари ректор проговорио с њим

¹³ „Чим су изашли из чамца, људи одмах препознаше Исуса, па се растрчаше...“ - Еванђеље по Марку 6:54

неколико љубазних речи, наставник латинског и градски пастор такође би му на улици благонаклоно климнули главом, али заправо више нису водили рачуна о Хансу. Он више није био посуда у коју се свашта могло уливати, нити ораница да се засеје разним врстама семена; више није вредело посветити му времена и бриге.

Можда би било добро да је градски пастор повео мало рачуна о њему. Али шта би могао да учини? То што је могао дати, науку или бар начин трагања за њом, пружио је својевремено дечаку, а више од тога није могао. Он није био од оних свештеника у чије познавање латинског се с правом сумња и чије проповеди потичу из добро познатих извора, али код којих се може отићи кад наиђу црна времена јер имају поглед пун доброте и љубазне речи за све паћенике. Отац Гибенрат такође није умео да буде пријатељ или утешитељ иако се из петних жила трудио да прикрије своју љутњу и разочарење.

Стога се Ханс осећао напуштен и невољен, седео би у башти на сунцу или би се испружио у шуми, утонувши у сањарења или мучне мисли. Читањем није могао да се разгали, јер би га одмах заболели глава и очи, а и зато што би, чим отвори књигу, васкрсла авет времена проведеног у манастиру и осећање страха, што би га бацило у безваздушне, стрепњом испуњене запећке сна, прикивајући га ужареним погледима.

У тој невољи и напуштеном од свих, болесном дечаку се примицала једна друга авет у виду варљивог утешитеља, и временом му постала блиска и нужна. То је била помисао на смрт. Заправо, није било тешко да набави неко ватрено оружје, или да негде у шуми направи омчу од конопца. Такве мисли пратиле су га готово свакодневно, куд год пошао, загледао је поједина забачена места и напослетку нашао једно на коме би се могао лепо умрети, па га је коначно одредио као место своје смрти. Често га је обилазио и налазио посебно уживање у помисли да ће га ускоро једном ту наћи мртвог. Одредио је грану преко које ће пребацити конопац и испитао да ли је довољно јака, више није било никаквих тешкоћа на том путу; затим је у дужим временским размацима написао и једно кратко писмо оцу и једно веома дуго Херману Хајлнеру, а оба ће се наћи поред његовог леша.

Те припреме и осећање сигурности благотворно су утицале на његову душу. Седећи под оном кобном граном осећао је у многим

часовима да нестаје несносни притисак и да га обузима готово радосно расположење. Отац је такође приметио да се његово стање поправља и Ханс је с подсмешљивим задовољством уочио да се овај радује расположењу чији је једини узрок била вера у скорашњи крај.

И сам заправо није знао зашто већ одавно не виси на оној лепој грани. Одлука је пала, његова смрт је била решена ствар, при том му је засад било добро и зашто би пропустио да се тих последњих дана по лепом сунчаном времену наслађује самотним сновима, као што се то често чини уочи поласка на далек пут. Могао је да отпутује свакога дана, и тако је све било у реду. Осим тога, причињавало му је неко горко уживање да се добровољно задржи још неко време у својој старој околини, да гледа у лице људима који нису имали појма о његовим опасним одлукама. Кад год би срео лекара, помислио би: – Ала ћеш се ти изненадити!

Судбина је дозволила да ужива у тим мрачним намерама, и да тако свакодневно из пехара смрти црпи понеку кап радости и животне снаге. Судбини канда није било много стало до тог обогаленог младог бића, али је оно требало да заврши свој круг, да не ишчезне са позорнице пре но што би окусило још мало горке сласти живота.

Неизбежно мучне представе проредиле су се и устукнуле пред уморном равнодушношћу, пред болним тромим расположењем у коме су Хансу сати и дани пролазили без икаквих одређених мисли, када би, неосетљив на све, зурио преда се и повремено деловао као месечар, или крајње детињасто. Једном је у таквом тромом и полусвесном расположењу седео под јелом у свом малом врту, певушећи - а да то ни сам није знао - непрекидно неку стару песмицу из латинске школе, која му је управо била пала на памет:

*Ох, како сам уморан,
Ох, како сам тром;
Ни паре у новчанику,
А ни у џепу свом.*

Певушио је ту стару мелодију не мислећи при том ни на шта, чак ни када је промумлао већ двадесети пут. Али његов отац, који је стајао крај прозора, слушао га је и веома се уплашио. Његовој сувопарној и немаштовитој природи је то одсутно, једнолично и тупоглаво певушење било потпуно неразумљиво, протумачио га је

као знак безнадежног случаја слабоумности. Од тог часа посматрао је дечака са још већом стрепњом, што је овај, наравно, приметио и патио због тога; али још никако да се реши да понесе конопац и да искористи ону јаку грану.

У међувремену је наступило топло годишње доба, а од полагања земаљског испита и тадашњег летњег распуста прошло је већ годину дана. Ханс би се ту и тамо сетио тога, али без неког узбуђења; осећања су му прилично отупела. Радо би опет пецао, али се није усуђивао да замоли оца да му то дозволи. Та га је жеља мучила кад год би стајао крај воде, а каткад би се дуго задржао на обали далеко од туђих погледа и ужарених очију пратио покрете тамних обриса риба које су нечујно пливале. Пред вече би свакога дана превалио део пута узводно крај реке одлазећи на купање, тада би увек пролазио крај мале куће инспектора Геслера, па је тако случајно открио да се Ема Геслер, којом се пре две године толико заносио, вратила кући. Више пута ју је пратио радозналим погледом, али му се она више није допадала као некад. Тада је била крхко, танано девојче, сад је порасла и покрети су јој били нескладни, а носила је неку недетињу, модерну фризуру која ју је потпуно унаказила. Нису јој приличиле ни дуге хаљине, а њени покушаји да изгледа као млада дама били су изразито неуспели. Ханс је налазио да делује смешно, у исти мах му је ње било жао при помисли како му је некад било слатко и необично топло око срца кад год би је угледао. Уопште је тада све било другачије, толико лепше, ведрије и пуно живота! Он већ тако дуго није знао ни за шта друго осим за латински, историју и грчки, за испите, семинар и главобољу. Насупрот томе, тада је било књига са бајкама и књига са причама о разбојницима, тада се у његовом малом врту окретао млин чекићар који је сам израдио, а вечером би у капији Нашолдових слушао Лизине пустоловне приче, неко време је свог старог суседа Гросјохана, званог Гарибалди, сматрао за разбојника убицу и често сањао о њему; тада се преко целе године свакога месеца радовао нечему, час кошењу сена, час прикупљању детелине, затим првом пецању или хватању ракова, радовао се берби хмеља, трешењу шљива са дрвета, печењу младог кромпира, почетку вршидбе и између тога свакој недељи и празничном дану. Тада је било толико ствари које су га привлачиле својим тајанственим чарима: куће, улице, степенице, кошеви, бунари, ограде, људи и животиње свих врста били су му драги и познати или загонетно примамљиви. Помагао би и он приликом бербе хмеља, слушао шта певају одрасле девојке и запамтио стихове

њихових песама, већином су биле шаљиве и смешне, али неке су биле тако тужне да му се, слушајући их, стезало грло.

Све је то потонуло и свему је дошао крај, а да то није одмах ни приметио. Прво су престале вечери код Лизе, затим пецање златних чекљуна у недељна преподнева, па онда читање бајки и тако све једно за другим до бербе хмеља и млина чекићара у његовом врту. Куда је све то отишло?

И догодило се да је пре времена сазрели младић у данима болести доживљавао неко нестварно друго детињство. Детиње биће, којег су га лишили учитељи, сад се изненадно са разбуђеном чежњом враћало назад у оне лепе, сањалачке године и тумарало као зачарано по шуми успомена које су искрсле снажно и јасно, можда условљене његовим болесним стањем. Све их је доживљавао са не мање топлине и страсти неголи некад у стварности и његово преварено и насилно прекинуто детињство провалило је сад из њега као дуго устављени извор.

Када се дрвету поткреше крошња, из корена избијају нови изданци, тако се често и душа оболела у цвату враћа у пролећно доба зачетка и детињства прожетог слутњама, као да ће ту открити нове наде и наставити прекинуту нит живота. Изданци сочно и нагло бујају из корена, али је то само привидни живот и из њих никад неће израсти стабло.

Тако је било и са Хансом Гибенратом и зато је неопходно да га неко време пратимо по путевима његових сновиђења у земљи детињства.

Кућа Гибенратових се налазила у близини старог каменог моста, на углу двеју различитих улица. Једна, у коју је кућа спадала, била је најдужа, најшира и најотменија у граду, а звала се Герберова улица. Друга је водила стрмом узбрдицом, била је тесна и бедна, а звала се, „Код сокола“ по једној прастарој и одавна пропалој крчми на којој је био насликан соко.

По кућама у Герберовој улици живели су све сами честити, солидни староседеоци, људи са сопственим кућама, сопственим седиштем у цркви и сопственим баштама које су се терасасто пружале узбрдо и чије су се ограде граничиле са жутиловком обраслим железничким насипом, који је подигнут седамдесетих година. Са Герберовом улицом се само још Пијачни трг могао

такмичити по отмености, на њему су се уздизали црква, окружни уред, суд, градска већница и деканат, а та здања, са својим непомућеним достојанством, несумњиво су имала отмено градско обележје. У Герберовој улици није било јавних зграда, али су у њој били стари и нови грађански станови са импозантним капијама, било је лепих старомодних кућица од чатме, привлачних светлих забата; била је пријатна, угодна и пуна светлости јер су се куће низале само с једне стране, док се на супротној страни дуж реке протезао зид са грудобраном.

Док је Герберова улица била дуга, широка, пространа и отмена, „Соко“ је био њена сушта супротност. У тој улици су куће биле нахерене и мрачне, са њих се осипао мрљив и оронут малтер, с истуреним забатима који су подсећали на улубљене шешире, напуклим и искрпљеним вратима и прозорима, са кривим димњацима и дотрајалим олуцима. Куће су једна другој отимале простор и светлост, улица је била тесна, чудно крива и обавијена вечитим полумраком које се на киши или после заласка сунца претвара у влажну, злоћудну таму. Испред прозора су по моткама и конопцима увек висиле гомиле рубља, јер ма како улица била мала и бедна, у њој су живеле бројне породице, а да и не помињемо разне подстанаре и оне који би повремено ту преспавали. У сваком углу нахерених, оронулих кућа настанили су се беда, порок и болест. Полиција и болница са целокупним осталим градом нису имали толико посла као с оних неколико кућа у „Соколу“. Ако је избила редња тифуса онда је то било ту, ако се некад догодило убиство онда се то опет одиграло ту, а кад год би се у граду догодила крађа, прво се трагало у „Соколу“. Ту су путујући торбари имали своја коначишта, међу њима и шеретски продавац прашка за чишћење Хотеботе и оштрач маказа Адам Хилт, коме су се приписивали сви злочини и пороци.

У својим првим ђачким годинама Ханс је био чест гост у „Соколу“. Заједно са сумњивим буљуком одрпаних дечака светлоплаве косе слушао је приче озлоглашене Лоте Фромилер, о разним убиствима. Она је била разведена жена власника мале гостионице и за собом је имала пет година робије; у своје време била је чувена лепотица, међу фабричким радницима имала је бројне љубавнике и чешће је била повод скандала и тучњава ножевима. Сада је живела сама и проводила вечери после затварања фабрика кувајући кафу и причајући приче; при том су њена врата увек била широм отворена и, осим жена и младих радника, увек би је са прага с усхићењем и

грозом слушала и гомила деце из суседства. На малом поцрнелом каменом огњишту кључала је вода у казану, крај њега је горела лојаница и заједно са плавичастим пламичцима угља осветљавала чудним титрајима препуну, мрачну просторију, бацајући на зид и таваницу циновске сенке и аветињске покрете слушалаца.

Ту је осмогодишњи дечак упознао двојицу браће Финкенбајн и, упркос строгој очевој забрани, одржавао с њима, готово годину дана, пријатељске везе. Звали су се Долф и Емил, а били су најпрепреденији улични мангупи у граду, познати као крадљивци воћа и кривосече, као мајстори у извођењу безброј вештина и ујдурми. Узгред су трговали птичјим јајима, оловним мецима, младим гавранима, чворцима и зечевима, постављали ноћу врше и осећали се у свим баштама у граду као код своје куће, јер ниједна ограда није имала тако шиљасте врхове, или била тако густо посута срчком да је они не би савладали.

Али Ханс се у првом реду прикључио Херману Рехтенхајлу који је становао у „Соколу“. Тај дечак није имао родитеље, био је болешљиво, стармало и необично дете. Како му је једна нога била краћа, морао је стално да се подштапа неким штапом и није могао да учествује у уличним играма. Био је сувоњав, безбојна паћеничка лица, с превременом опором цртом око усана и веома шиљате браде. Имао је необично веште руке и посебно је страсно волео да пеца и ту љубав је пренео и на Ханса. Овај тада још није имао дозволу за риболов, али су ипак обојица кришом пецала на забаченим местима и, ако лов представља задовољство онда је, као што је познато, криволов највеће уживање. Ћопави Рехтенхајл је научио Ханса да одабере правилне штапове за пецање, да уплете коњску длаку, да броји канапе, да везује омче од предива, да наоштри удице. Учио га је да предвиди какво ће бити време, да посматра воду и да је замути мекињама, да изабере прави мамац и да га причврсти како треба, научио га је да разликује врсте риба, да посматра њихово кретање при пецању и да канап спусти на одговарајућу дубину. Без речи, само примером и својим присуством, пренео му је вештину неких захвата и истанчано осећање да изабере прави мамац и да га причврсти како треба, као и ону чудну осетљивост руке без које се право пецање не може замислити. Презирао је и исмевао лепе штапове који се купују по радњама, као и плуту, стаклене канапе и сав вештачки пецачки прибор, убедивши Ханса да се не може пецати без опреме чији ће сваки део сам направити и саставити.

Са браћом Финкенбајн Ханс се разишао у свађи, док га је тихи, сакати Рехтенхајл напустио без икакве препирке. Једног фебруарског дана легао је у свој убоги креветац, положио штаку преко одеће сложене на столици, грозница је почела да га тресе и убрзо је умро. Улица „Соко“ га је одмах заборавила, само га је Ханс дуго задржао у добром сећању.

Али број необичних становника „Сокола“ тиме ни издалека није био исцрпљен. Ко није познавао писмоношу Ретелера, отпуштеног због пијанства, који се сваких четрнаест дана пијан ваљао на улици или ноћу правио скандале, а који је иначе био безазлен као дете и увек се љубазно смешкао? Давао је Хансу да шмрче дуван из своје овалне бурмутице, ту и тамо би заузврат добијао од њега на поклон рибе које би затим испржио на маслацу и позвао Ханса на ручак. Имао је пуњеног орла мишара са стакленим очима и стари часовник који је танушним, финим звуцима свирао старомодне мелодије за игру. И ко није познавао прастарог механичара Порша, који је увек носио маншете чак и када је ишао бос? Као син строгог учитеља сеоске школе старог кова, напамет је знао пола библије и неколико десетина пословица и моралних изрека; али ни снежно-бела коса га није спречавала да пред свим женама изиграва лолу и да се често опија. А кад би мало више попио, волео је да седи на камену бранику на ушу куће Гибенратових, да све пролазнике ословљава по имену и да их обилно части разним изрекама.

– Ханс Гибенрат млађи, сине мој љубљени, почуј шта ћу ти рећи! Како каже Сирах?¹⁴ Благо оном ко не даје лоше савете и стога му је савест чиста! Као што зелено лишће на лепом стаблу делом опада, делом поново израста, тако је и код људи: неки умиру, а неки се рађају. Ето, сад бежи кући, курјаче.

Упркос побожним изрекама, стари Порш је био пун мрачних и легендарних прича о аветима и слично. Знао је места на којима се оне појављују и колебао се између веровања и неверице у сопствене приче. Већином их је започињао уз призив сумњичавости и надменог омаловажавања, као да исмејава и причу и слушаоца, али мало-помало би се током приче бојажљиво згурио, спуштајући све ниже глас, а завршио би је пригушеним продорним шапатам којим је провејавала гроза.

¹⁴ једна од књига Светога писма, део Старог завета.

Колико је било страшних, несагледивих и у својој мрачности привлачних ствари у тој убогој улици! У њој је некад становао и бравар Брендле, пошто је затворио своју радњу и након што му је пропала и запуштена радионица. По пола дана би он тако седео крај свог прозорчића и мрачна погледа зурио у улицу пуну живота, а каткад - кад би се докопао неког одрпаног, прљавог детета из суседства - гњавио би га пун опаке злурадости, вукући га за уши и за косу, и остављао му модрице штипајући га по целом телу. Али једнога дана се помоћу поцинковане жице обесио на својим степеницама и изгледао тако ужасно да се нико није усудио да му приђе, све док му стари механичар Порш није пришао с леђа и пресекао жицу маказама за сечење лима, па је леш исплажена језика пао ничице и скотрљао се низ степенице право у гомилу ужаснутих гледалаца.

Кад год би Ханс из светле, широке Герберове улице крочио у мрачни, влажни „Соко“ обузимала би га на том чудно загушљивом ваздуху нека осећањем милине проткана језовита стрепња, мешавина радозналости, страха, гриже савести и блаженог наговештаја пустиловине. „Соко“ је као из бајке, неко чудо или нечувена грозота, где би се осетила болна и дивна језа као при читању скаски и скандалозних Ројтлингерових народних књига које би учитељи конфисковали, а у којима су била описана срамна дела и кажњавање познатих злочинаца, разних мрачних јунака, масовних убица и пустилова.

Међутим, осим „Сокола“ постојало је још једно место где је све било другачије но другде, где се могао нешто доживети и чути, изгубити се по мрачним таванима и необичним просторијама. Била је то велика штавионица у суседству, стара, огромна кућерина, у којој су по полумрачним таванима висиле велике коже, а у подруму је било покривених јама и забрањених ходника; ту је вечером Лиза деци причала своје лепе бајке. Ту се све одвијало мирније, пријатније и људскије неголи преко у „Соколу“, а при том не мање загонетно. Пословање калфи по јамама за штављење, у подруму, у радионици и по плочницима за штављење било је необично и својеврсно, огромне пуне просторије биле су тихе и привлачне колико и застрашујуће, мргодни и набусити газда свима је уливао страх, зазирали су од њега као од људождера, а Лиза се по тој чудној кући кретала као вила, као заштитник и мајка деце, птица, мачака и паса, пуна доброте и пуна чудесних бајки и песмица.

Мисли и снови младића кружили су сад по свету од којег се одавно отуђио. Из свог горког разочарања и безнадежности бежао је у прохујала добра времена када је још био пун надања, када се свет простирао пред њим као џиновска чаробна шума која у својим непроходним дубинама крије језовите опасности, зачарана блага и смарагдне дворце. Пошто је продро у делић те дивљине, уморио се пре но што су се појавила чуда, па се опет нашао у тајанственој полутами на улазу у тај свет, овог пута као изгнаник и докони радозналац.

Неколико пута је Ханс навраћао до „Сокола“. У њему је затекао некадашњу полутаму и некадашњи непријатан воњ, старе кутке и мрачна степеништа; пред вратима су опет седели старац и жене и на све стране је било бучне, прљаве деце светлоплаве косе. Механичар Порш је још више остарио и није познавао Ханса, на чији је бојажљиви поздрав узвратио само подругљивим вечањем. Гросјохан, звани Гарибалди, је умро, а и Лота Фромилер. Писмоноша Ретелер је још био међу живима. Жалио се да су му дечаци упропастили сат који свира, понудио му да шмркне дуван из бурмутице и одмах затим покушао да му испроси коју пару; напослетку му је причао о браћи Финкенбајн, од којих је један радио у фабрици цигара и већ сад пио као смук, а други се изгубио после туче ножевима о црквеној слави и већ га годину дана нема. Све је овде давало јадан и кукаван утисак.

Једне вечери је отишао до штавионице. Неодољиво га је мамило да прође кроз колску капију и преко влажног дворишта, као да се у тој старој кући крије његово детињство са свим својим изгубљеним радостима.

Преко извијених степеница и поплочаног трема стигао је до мрачног степеништа, пипајући је прешао преко плочника над којим су висиле разапете коже и заједно с њиховим оштрим воњем упијао је у себе и читав буљук успомена које су га одједном салетеле. Пошто је опет сишао, навратио је у двориште иза куће у коме су се налазиле јаме за штављење и високе скеле с узаним кровом за сушење истуцане храстове коре за штављење. И одиста - на клупи крај зида седела је Лиза и држала на крилу корпу с кромпирима које је љуштила, окружена децом која су је слушала.

Ханс је застао на вратима у таму и ослушкивао. Сумрачну башту штавионице испуњавали су мир и спокојство, осим пригушеног

жубора реке чула се само шкрипа Лизиног ножа којим је љуштила кромпир и њен глас док је причала. Деца су се тихо шћућурила готово без иједног покрета. Она је причала причу о светом Кристофелу кога дечји глас ноћу дозива преко реке.

Ханс је неко време ослушкивао, а затим се вратио преко мрачног трема и кренуо кући. Био је свестан да не може поново бити дете и седети вечером у башти штавионице крај Лизе, и после тога избегавао је штавионицу као и „Сокола“.

ШЕСТО ПОГЛАВЉЕ

Већ се увелико зашло у јесен. Међу тамним јеловим шумама заблистало би појединачно листопадно дрвеће жутим и црвеним преливима као бакља, по кланцима се ширила густа магла, а река се испаравала у прохладна јутра.

Бледолики бивши семинарист још увек је свакодневно тумарао по околини, нерасположен и уморан, избегавајући и оно мало могућности да се с било ким дружи. Лекар му је преписао неке капи, рибље уље, јаја и умивање хладном водом.

Није никакво чудо што све то није нарочито помогао. Сваки здрав живот мора да има неки садржај и циљ, а управо то је млади Гибенрат изгубио. Његов отац је одлучио да га да или у писаре, или пак на учење заната. Младић је, додуше, још увек био слабуњав и требало је да прикупи још мало снаге, али се с њим у ближој будућности морало нешто озбиљно предузети.

Откако су први унезверени утисци почели да бледе и откако ни сам није веровао у самоубиство, Ханс је из стања узбуђења и разноврсних страховања упао у равномерну меланхолију и тонуо у њу полако и без отпора као у житки муљ.

Лутао је јесењим пољима и подлегао утицају годишњег доба. Измак јесени, тихо опадање лишћа, мрка боја ливада, густе јутарње магле и умирање дозреле, посустале вегетације изазивали су у њему, као код свих болесника, тешка и безнадежна расположења и тужне мисли. Обузимала га је жеља да и он нестане, да заспи и одумре заједно са природом, и патио је што се његова младост томе противила и са жилавом упорношћу качила за живот.

Посматрао је како дрвеће жути, постаје мрко и оголело, како се млечно-беле магле дижу и по шумама, посматрао је баште у којима се живот гасио после последње бербе воћа и више се нико није базирао на шарене лепе кате у процвату и на реку у којој се више нико није купао, ни пецао, која је била прекривена сувим лишћем и на чијим су се обалама задржали само још упорни штављачи. Од пре неколико дана она је носила собом гомиле комине, јер су по муљаоницама и свим старим млиновима људи цедили воће и мирис воћног сока у превирању провејавао је свим улицама у граду.

И обућар Флајг је изнајмио у доњем млину једну од мањих муљача и позвао Ханса на муљање.

На простору испред млина било је мањих и већих муљача, кола, корпи и џакова са воћем, каца, чаброва, кофа и буради, читавих брда мрке комине, дрвених полуга, цивара и празних запрега. Муљаче су радиле, шкрипале, пиштале, стењале и вечале. Већином су биле зелено лакиране и та зелена боја поред мрко-жуте комине, поред боја корпи са јабукама, светло-зелене реке, са босоногом децом и прозачним јесењим сунцем будили су у посматрачу примамљиви утисак, раздраганости, животне радости и обиља. Продорно шкрипање измуљаних јабука изазивало је апетит; ко год би пришао узимао би и брже загризао неку јабуку. Из цеви је у густом млазу текла слатка шира, румено-жута на сунцу; ко год би пришао затражио би чашу да је брже окуси и очи би му се заблистале наливајући се слатким, пријатним напитком. Слатка шира је са своје стране испуњавала ваздух ведрим, јаким и дивним мирисом. Заправо је то најлепши мирис у години, оличење сазревања и бербе, стога је добро удисати га уочи зиме, присетивши се тад толиких добрих и лепих ствари: благих мајских кишица, плаховитих летњих киша, свеже јесење јутарње росе, нежног пролећног сунца и врелих летњих зрака, белог и ружичастог цвата и зрелог, црвено-мрког сјаја воћки пред бербу, а између тога и свега другог лепог и радосног у току године.

Били су то дивни дани за свакога. Богаташи и разметљивци су, уколико су уопште изволели доћи, одмеравали своје крупне јабуке у руци, бројали десетине и више својих џакова, пробали ширу из сребрних џепних чаша и причали свима да у своју ширу неће усугнути кап воде. Сиромашни су имали само по један џак воћа, кушали су ширу чашама или земљаним посудама, додавали јој воду, али зато нису били ништа мање поносни и весели. Ко из било којих разлога није могао да муља, обилазио би муљаче познаника и суседа, свуда би му наточили чашицу и трпали му по јабуку у џеп, а својим зналачким примедбама посетилац би доказао да се и он разуме у тај посао. Гомила деце, сиромашне као и богате, трчкарала је околу са малим пехарима, свако дете је у руци имало загрижену јабуку и комад хлеба јер је од старине колала неоснована прича да треба јести што више хлеба да се после муљања не би добила трбобоља.

Разлегао се жагор стотине гласова, а да се и не говори о дечјој галами, а сви ти гласови су звучали необично живахно, узбуђено и раздрагано.

- Хајде овамо, Ханес! Овако к мени! Само на чашицу!
- Фала ти, ал' ме већ чупа у цревима.

– Шта с' платио за центу?

– Четир' марке. Ал' од прве сорте. Хајд' пробај!

Ту и тамо дошло би до мале незгоде. Неки би се џак отворио пре времена и јабуке се просуле по земљи.

– Бога му божјег, моје јабуке! Помагајте, људи!

Сви би помогли да се јабуке сакупе и само би покоји мангупчић покушао да том приликом нешто ућари.

– Нема да се трпа у џеп, никоговићи! Мож'те да ждерете кол'ко вам стане у мешину, али не да носите. Стани, безобразниче!

– Хеј, гос'н суседе, шта сте се ускобечили! Де-де пробајте мало!

– К'о мед! Ама баш к'о мед. Кол'ко ће га бити?

– Два бурета, не више, ал' није лоше.

– Не ваља што не муљамо сред лета, таман да полокамо све.

И ове године је присутна неколицина старих намћора без којих нема муљања. Они већ одавно сами не цеде јабуке, али знају све боље и причају приче од Кулина бана и из времена кад се воће добијало безмало џабе. Све је тада било јевтиније и боље, за додавање шећера се није ни знало, а и род је био обилнији.

– Тад се још могло говорит' о берби. Им'о сам ја јабуку, младо дрвце, ал' је на њој родило по пет центи.

Иако су се времена знатно погоршала, стари намћори својски помажу при пробању и они који још имају зубе пуним устима жваћу јабуке. Један је чак успео да стрпа у себе неколико дивљих крушака, па га сад муче грчеви.

– Ето, кажем ја – жали се он – некад сам мог'о да смажем по десет комада. – И најискреније уздише за добрим старим временима кад је могао да пождере десет дивљих крушака а да га не спопадне чупање у трбуху.

Муљача господина Флајга се налази усред највеће гужве, помаже му старији шегрт. Јабуке је увек набављао из баденског округа и његова шира је увек била једна од најбољих. Био је у одличном расположењу и ником није бранио да узме „мало за пробу“. Још веселија су била његова деца која су се свуда мувала и блажено улетала у гужву. Али је највеселији, иако наоко веома тих, био његов шегрт. Њему је сваким делићем тела пријало да послује напољу и својски запне, потекао је из сиромашне сељачке куће горе у шумама, а и слатки сок му је одлично пријао. Здравно сељачко лице развукао

је церекајући се непрекидно, тако да је подсећало на маску сатира, а обућарске руке биле су му чистије но недељом.

Када се Ханс Гибенрат појавио на лицу места био је ћутљив и бојажљив; заправо му се и није долазило. Али већ код прве муљаче дадоше му пехар, и то га је пружила Нашолдова Лиза. Отпио је гутљај и слатки, јаки укус шире разбудио је у њему многе насмејане успомене на некадашње јесени, а у исти мах и жељу да и сам учествује у свему и да се мало разгали. Ословљавали су га познаници, био је понуђен многим чашама, и када је стигао до Флајгове муљаче, и њега захвати и преобрази занос раздраганости и пиће. Поздравио се прилично расположено с обућарем и извалио неколико пригодних шала. Мајстор је прикрио своје изненађење и весело му пожелео добродошлицу.

Прошло је пола часа када се појавила нека девојка у плавој сукњи, насмејала се Флајгу и шегрту, па почела и сама да помаже.

– Ево – рече обућар – то је моја нећака из Хајлброна. Она је, наравно, навикла на другачије бербе јер у њеном крају обилују вином.

Могло јој је бити осамнаест или деветнаест година, била је стално у покрету и весела као што су обично они из низије, није била висока али је била добро грађена и пуначких облика. Округло лице јој је било ведро и бистро, очи су јој имале топао поглед, уста лепа и као створена за љубљење и све у свему изгледала је као здрава и весела Хајлбрончанка, али нипошто као рођака побожног мајстора обућара. Била је сва с овог света и по њеним очима се не би рекло да увече и ноћу читају библију и Госнерову књижицу побожних изрека.

Ханс се одједном поново снуждио и усрдно је желео да Ема што пре оде. Али она је остала, смејала се и ћеретала, на сваку шалу је знала шеретски одговор, а Ханс се стидео и ућуткао. Ионако му је било грозно да општи са младим девојкама којима је морао да говори „ви“, а ова је била тако живахна и брбљива, тако је мало обраћала пажњу на његово присуство и снебивљиво држање, да се он помало увређено сав увукао у себе као пуж којег је окрзнуо колски точак. Ћутао је и покушавао да изгледа као неко коме је досадно, али му то није полазило за руком и уместо тога направио је лице као да му је управо неко умро.

Нико није имао времена да то примети, најмање Ема. Она је, како је Хансу речено, већ четрнаест дана била у гостима код Флајга, али је знала већ цео град. Обилазила је оне из виших као и из нижих кругова, пробала ширу, збијала шале и правила се као да предано

послује, узимала децу на руке, поклањала јабуке и ширила око себе смех и весеље.

Дозивала је сваког уличног дерана: – Би ли јабуку? А онда би узела у руке лепу румену јабуку, сакрила је за леђима и тражила да се погоди? – У десној или левој? Али јабука се никад не би затекла у назначеној руци и тек кад би дечасти почели да се љуте она би дала јабуку, али увек неку мању и зелену.

По свему судећи, била је и о Хансу добро обавештена, упитала га је да ли је он тај кога увек боли глава, али пре но што је стигао да јој одговори, она се већ заплела у неки други разговор са људима из суседства.

Ханс је управо био наумио да се неопажено извуче и пође кући, када му је Флајг стрпао полугу муљаче у руке.

– Хајде, сад ти мало настави, Ема ће ти помоћи. Ја морам у радионицу.

Мајстор је отишао, шегрту је дао налог да са мајстором однесе ширу, а Ханс је остао сам са Емом крај муљаче. Стиснуо је зубе и запео из петних жила.

Зачудио се зашто се полуга тако тешко покреће и кад је дигао поглед, девојка је прснула у смех. Хтела је да се нашали и свом тежином се наслонила на полугу, а кад је Ханс опет љутито потегао, она поново изведе исту шалу.

Он није рекао ни словца. Али док је покушавао да врти полугом коју је девојка са супротне стране притискивала својим телом, одједном се застидео и уплашио, и постепено престао да је врти. Спопаде га слатка стрепња када му се девојка дрско насмејала у лице и намах му се она учинила другачијом, приснијом а ипак још више туђом, а тада се и он малко насмејао, невешто поверљиво.

А онда је полуга коначно мировала.

Ема рече:

– Нећемо баш да ринтамо – и пружи му допола пуну чашу из које је управо и сама пила.

Тај гутљај му се учинио јачи и слађи од претходних, а када је искапио жељно се загледао у празну чашу и чудио се што му срце тако силно лупа и што му је дисање отежало.

После тога су опет мало радили, и Ханс, у ствари, није знао шта ради када је покушао да стане, тако да га девојчина сукња окрзну и њена руку додирну његову. А кад год се то догодило, срце би му стало

од милине, запљуснуо би га талас слатке слабости да су му колена клецала и у глави зашумила вртоглавица.

Није знао шта да каже, али јој је одговарао на питања, смејао се кад се она смејала, припретио јој је у неколико махова прстом када је изводила лудорије и испио још два пута надушак чашу из њене руке. Истовремено пред његовим очима прохуја читава бујица сећања: служавке које је вечером видео да са мушкарцима стоје у капијама, неке реченице из уџбеника историје, пољубац који му је својевремено дао Херман Хајлнер и низ речи, прича и ученичких разговора о девојкама и како је то кад неко има „своју драгу“. При том је дисао тешко као кљусе које вуче кола узбрдо.

Све се преобразило. Људи и комешање око њега претворили су се у шарени насмејани облак. Поједини гласови, псовке и смех потонули су у општем мутном бучању, река и стари мост су му изгледали далеки и као насликани.

И Ема је изменила изглед. Више није видео њено лице већ само њене тамне, веселе очи, румене усне и између њих беле шиљате зубе; њена појава се распинула и он је видео још само појединости, час плитку ципелу и над њом црну чарапу, час неке коврџе на потиљку, час препланули округли врат који се губио у плавој тканини, час чврста рамена и таласање груди, час румено прозирно ухо.

И после неког времена она испусти чашу у кацу и наже се, а при том на рубу каце коленом притисну његову руку. Он се такође саже, али спорије, и лицем готово додирну њену косу. Коса је замирисала и мало ниже, у сенци расплетених коврџица преливао се мрким и топлим сјајем лепог потиљак и губио се у плавом јелеку.

Када се опет усправила и окрзнула га коленом дуж мишица, када га је њена коса помиловала по образу и она се заруменела од сагибања, Ханса подиђоше срси. Пребледевши, учинило му се за тренутак да га обузима силан умор, тако да је морао да се ухвати за завртањ муљаче. Срце му је жестоко ударало, а руке су му занемоћале и болеле га у пазуху.

Од тог тренутка више није проговорио готово ни речи и избегавао је девојчин поглед. Али зато је, чим би скренула поглед, нетремице гледао у њу с осећањем непознате сласти и гриже савести. Тога часа се нешто прекинуло у њему и пред његовом душом отворила се једна нова, чудновато примамљива земља са далеким плавичастим обалама. Он још није знао, или је само наслућивао шта значе устрепталост и слатка патња у његовом срцу, као што није знао да ли је при том већа патња или сласт.

Сласт је значила победу његове младе љубавне снаге и први наговештај животне моћи, а патња је значила прекид спокојства раних дана и да му душа напушта земљу детињства коју више никад неће наћи. Његов лаки бродић, који се тек избавио из првог бродолома, упао је сад у нове буре, надомак амбиса и вратоломних литица кроз које и добро припремљена младеж мора проћи без водича и сопственим снагама мора наћи пут и спас.

Добро је било што се уто шегрт вратио и заменио га крај муљаче. Надао се још неком додиру или љубавној речи од Еме. Али она је опет ћаскала обилазећи туђе муљаче. И како се Ханс стидео пред шегртом, одшунчао се после четврт часа кући, а да јој није рекао збогом.

Све се тако необично изменило, постало лепо и узбудљиво. Врапци угојени од комине полетели су уз продорни цвркулт под небом које још никада није било тако високо и лепо, и тако чезнутљиво плаво. Површина реке се још никада није цаклила тако сјајна, зелено-модра и насмејана, нити је брана бучала тако силно и блиставо запенушана. Све је личило на тек насликане слике иза јасних и чистих стаклених окана. Као да је све ишчекивало неку велику светковину. И у сопственим грудима је осећао силно, плашљиво и слатко таласање чудних и необичних смелих осећања и неуобичајених жарких надања у спреси са бојажљивим, сумњичавим страхом да је све то можда само сан који се никада не може остварити. Набујавши, сливала су се сва та противречна осећања у тамни, силовити извор и као да је нешто снажно хтело да провали из њега, да хвата ваздух - можда јецај, а можда песма, крик или громки смех. Тек код куће се његово узбуђење малко стишало. Ту је, наравно, све било као и увек.

– Где си био? – упита га господин Гибенрат.

– Код Флајга поред млина.

– Колико је шире исцедио?

– Чини ми се, два бурета.

Замолио је оца да му дозволи да позове Флајгову децу када отац буде муљао.

– Разуме се – промрмља отац. – Ја ћу идуће недеље. А ти их слободно позови!

До вечере је остао још један час. Ханс је изишао у башту. Осим двеју смрека у њој је остало мало зеленила. Откинувши лесков прут, швићкао је њиме кроз ваздух и царао по опалом увелом лишћу.

Сунце је већ зашло иза брда, које је својим тамним обрисима и танано исцртаним врховима јела, парало зеленкасто-модро, влажно и јасно позно небо. Сури, дугуљасти облак са жутиим, мрким одсјајем пловио је лагано и лагодно танким, златастим ваздухом као брод ка луци.

Ханс је тумарао баштом у неком необичном и њему туђем расположењу, узбуркан зрелом, бојама засићеном лепотом вечери. Застајкивао би ту и тамо, зажмурио и покушавао да замисли Ему како стоји наспрам њега крај муљаче, како му пружа своју чашу да из ње пије, како се нагиње над кацом, да би се затим усправила зарумењених образа. Видео је њену косу, њено тело у тесној плавој хаљини, њен врат и тамним коврџицама осенчени потиљак, а све га је то испуњавало слашћу од које је уздрхтао, једино њено лице никако није могао себи да дочара.

Када је сунце сасвим зашло није осетио хладноћу, а сутон му се учинио као вео пун тајанствених слутњи којима није умео да надене име. Било му је, додуше, јасно да се заљубио у Хајлбрончанку, али је само мутно схватио буђење мушкости у својој крви као стање које изазива необичан, раздражен умор.

За време вечере било му је чудно што се својим преображеним бићем обрео у старој, познатој околини. Отац, стара служавка, сто и прибор на њему, цела соба учинили су му се одједном остарели, посматрао је све то са чуђењем и нежношћу као нешто страно, као да се управо вратио са далека пута. У време када га је привлачила она његова убилачка грана он је те исте људе и ствари посматрао са сетно надмоћним осећањем као уочи растанка, сада је то био повратак, изненађење, смешак и поновно присвајање.

Вечера се завршила и Ханс хтеде да устане кад му отац, њему својственим начином, постави питање:

– Да ли би хтео да будеш механичар, Ханс, или радије би писар?

– Како то? – зачуди се Ханс.

– Крајем следеће недеље могао би да ступиш на занат код механичара Шулера, или оне друге недеље као приправник у Градску већницу. Размисли добро! Разговараћемо сутра о томе.

Ханс се дигао и изишао. Изненадно питање га је збунило и засенило. Неочекивано се пред њим испречио свакодневни, радни и стварни живот, показао своје примамљиво и своје претеће лице, са пуно обећања и захтева. Није имао истинску вољу да буде механичар, а ни писар. Мало се плашио тешког телесног рада

занатлије. Тада се сетио свог школског друга Аугуста који је отишао у механичаре и кога би могао да упита.

Још док је размишљао о тој ствари, његове замисли су постале све мутније и блеђе, учинило му се да све то није ни тако хитно, ни тако важно. Нешто друго га је гонило и заокупљало док је узнемирено ходао горе-доле по кућном трему, и одједном је зграбио шешир, изишао из куће и лагано кренуо улицом. Пало му је на ум да данас још једном мора да види Ему.

Већ се спуштао мрак. Из суседне гостионице чула се галама и промукло певање. Неки прозори су већ били осветљени, ту и тамо би засветлео још који, бацајући слабу црвенкасту светлост кроз тамни ваздух. Дуги ред девојака кретао се низ улицу, ишле су руку под руку, смејале се гласно и ћаскале весело, промицале су сненим улицама, љуљајући се благо по непоузданој светлости као топли талас младости и веселја. Ханс их је дуго пратио погледом и срце му је бурно ударало. Иза завесе на једном од прозора чули су се звуци виолине. Нека жена је прала салату крај бунара. По мосту су се шетала двојица момака са својим девојкама. Један од њих држао је девојку за руку и пушио. Други пар је чврсто загрљен ишао лагано, момак је обујмио девојку око паса, а она се раменом и главом припила уз његове груди. Ханс је то видео стотину пута, али никад није обраћао пажњу. Сада је све то имало неки скривени смисао, неки нејасни, али похотљиво слатки значај и поглед му се задржао на младом пару, док је маштом наслућивао нека сазнања. Унезверен и уздрман до дна душе, био је свестан да се приближава великој тајни за коју није знао да ли је дивна или страшна, али је као наговештај предосећао и једно и друго.

Зауставио се пред Флајговом кућицом, али није змогао храбрости да уђе. Шта би радио и рекао кад би бануо? Сетио се да је као дечак од једанаест и дванаест година често навраћао овамо; Флајг му је тада причао приче из библије, одговарајући на његова жудно радознала питања о паклу, о ђаволу и духовима. Сад су му те успомене биле непријатне и изазивале у њему грижу савести. Није знао шта је заправо наумио, чак ни шта заправо жели, чинило му се да је суочен с нечим тајанственим и забрањеним. Осећао се кривим што у мраку стоји пред обућаревим вратима и не улази. Када би га видео, или изишао пред врата, вероватно га не би ни грдио само би се насмејао, а од тога је највише зазирао.

Одшуњао се иза куће и стојећи крај баштенске оgrade могао је да баци поглед у осветљену дневну собу. Мајстора није видео. Његова

жена је, изгледа, нешто шила или плела, најстарији син је још био на ногама, седео је за столом са књигом у руци. Ема је ходала тамо-амо, очигледно је распремала собу, тако да ју је видео само на тренутке. Све је било тако тихо да се јасно могао чути и најудаљенији бат корака у улици, а с оне стране баште живот реке. Мрак је био све гушћи, а ноћ прохладна.

Поред прозора дневне собе налазио се мањи и мрачни прозор ходника. После дужег времена, иза њега се назрела нека прилика која се затим нагла кроз прозор и гледала у таму. Ханс је по обрисима познао Ему и од силног ишчекивања стао му је дах. Она је остала крај прозора и гледала дуго и непомично у његовом правцу, али он није знао да ли га она види и да ли га је познала. Не трепнувши гледао је у њу, оклевајући и у исти мах са надом и страхом да ће га она познати.

Нејасна прилика иза прозора ишчезе и одмах затим неко притисну кваку на малим баштенским вратима и Ема изиђе из куће. У првом тренутку Ханс хтеде да побегне од страха, али је и даље као скамењен остао крај ограде и видео да му девојка лагано прилази преко мрачне баште, а при сваком њеном кораку долазило му је да побегне али га је задржало нешто јаче од њега.

Ема је сад стајала тек пред њим, ни пола корака од њега, међу њима се налазила само ниска ограда, а она га је гледала са усредсређеном пажњом и некако чудно. Неко време ниједно не проговори. После дужег времена она рече тихо:

– Шта хоћеш?

– Ништа – одврати он и то што му је рекла „ти“ било је као да га је помиловала по кожи.

Она пружи руку преко ограде. Он је узе бојажљиво и нежно, стисну је малко и запази да је она није повукла; охрабрен, пажљиво је миловао топлу девојачку руку. И како је она и даље препуштала, он је положи на свој образ. Целим бићем му проструја нека сласт, чудна топлина и блажени умор, ваздух око њега чинио му се благ и влажан, више није видео ни улицу, ни башту већ само једно светло лице и сплет тамне косе.

И као да је из велике даљине кроз ноћ допро до њега девојчин глас када га је шапатам упитала:

– Хоћеш ли да ме пољубиш?

Светло лице се примаче, под тежином тела се летве на огради малко повинуше, мирисна коса окрзну Хансово чело и склопљене

очи испод белих широких капака нађоше се тик пред његовим. Језа га подиђе по целом телу када је бојажљиво додирнуо уснама девојчина уста. Следећег тренутка устукну уздрхтавши, али она му рукама обујми главу, приљуби своје лице уз његово и своје усне на његове. Осетио је да јој уста горе, да се припијају и пожудно сисају његова, као да му испијају живот. Обузе га силна слабост и још пре но што су се њене усне одвојиле од његових, уздрхтала сласт се претвори у смртни умор и патњу, а када га Ема ослободи, он се занесе и грчевито ухвати рукама за ограду.

– Чуј, сутра увече наврати опет - рече Ема и брзо се врати у кућу.

Ни пет минута није прошло откако је отишла али Хансу се учини да је прошло много времена. Гледао је за њом празна погледа, држећи се још увек летава на огради, и био је исувише уморан да направи макар само један корак. Снено је ослушкивао како му крв неуједначеним, болним таласањем струји од срца ка глави и назад, заустављајући му дах.

Затим је видео да се у соби отварају врата и улази мајстор, који се канда задржао у радионици. Спопаде га страх да би га неко могао приметити и натера га да се повуче. Ишао је лагано, невољно и несигурно као да је припит и при сваком кораку су му клецала колена. Мрачне улице с уснулим забатима и прозорским окнима кроз која је допирала пригушена румена светлост промицали су крај њега као бледе кулисе, исто тако и мост, река, дворишта и баште. Чесма у Герберовој улици жуборила је некако необично бучно и звонко. Ханс је као у сну отворио капију, прошао кроз ходник у коме је владао мркли мрак, попео се степеницама, отворио и затворио за собом једна врата и још једна, сео на сто који му се нашао на путу и разбудио се тек после извесног времена, свестан да се налази код куће у својој соби. Потрајало је још неко време док се одлучио да скине одећу са себе. Учинио је то сасвим расејано и затим је поседео још неко време крај прозора док није задрхтао од свежине јесење ноћи и увукао се у кревет.

Мислио је да ће заспати истог тренутка. Али, тек што се испружио и малко угрејао, опет му је срце бурно ударало и крв му се силно усталасала. Чим би заклопио очи, било му је као да су девојчина уста још увек припијена уз његова, као да му исисава душу и испуњава је мучном врелином.

Касно је заспао, гоњен из једног сновиђења у друго. Затекао се уплашен у дубокој тами, пипајући око себе ухватио је Ему за мишицу, она га је обујмила и они лагано утонуше у топле, дубоке

таласе. Одједном се појавио обућар и упитао зашто никако не навраћа до њега и ту Ханс прсне у смех и виде да то није Флајг већ Херман Хајлнер, који је у ораторију семинара у Маулброну седео у удубљењу прозора и збијао шале. Али и та слика нестаде, он је стајао крај муљаче, Ема се свом тежином наслонила на полућу а он се из петних жила борио да је покрене. Она се изви и саже к њему тражећи његова уста, око њега све утихну обавијено мрклим мраком, и он опет утону у топлу, тамну дубину, обамро од вртоглавице и смртног страха. Истовремено је чуо ефоруса који је држао говор, а није знао да ли се његове речи односе на њега.

Спавао је затим дубоким сном све до јутра. Био је ведар, сунчан дан. Дуго је ходао тамо-амо по башти, трудећи се да се разбуди и да му се разбистри у глави, али све време као да га је обавијала нека упорна, снена магла. Видео је љубичасте лепе кате, последње цветове у башти, насмејане и лепе на сунцу као да је месец август, и видео топлу, умилну светлост која је као у рано пролеће нежно и ласкаво обавила суво шибље, грање и оголене рашљике. Али он је све то само видео али није доживљавао, као да га се не тиче. Одједном га обузе јасно и снажно сећање на време кад су његови зечеви још скакутали по башти и када је још радио његов водени млин чекићар. Сетио се једног септембарског дана пре три године. Било је то у предвечерје светковине у част битке код Седана; дошао је Аугуст и донео му бршљана, па су прали копљаче својих застава и причврстили бршљан на златне вршке, причајући о сутрашњем дану и радујући му се. Ништа се друго није догодило, али су обојица била тако пуна празничког ишчекивања и радости, заставе су се блистале на сунцу, стара Ана је пекла колаче са шљивама, а те ноћи је требало да се пали седанска ватра на високој стени.

Ханс није знао зашто је баш данас морао да мисли на оно вече, зашто је то сећање било тако лепо и силно, нити зашто је због тога био тако јадан и тужан. Није знао да су у руху тих успомена још једном ведро и насмејано искрсли пред њим његово детињство и дечачко доба, да се опросте и да у њему оставе трн једне прохујале и неповратне среће. Био је свестан да се та успомена и размишљања о Еми и синоћњем збивању не слажу, да се у њему разбудило нешто што је било неспојиво са његовим тадашњим осећањем среће. Чинило му се да опет види како се цакле златни вршци на заставама, да чује смех свог пријатеља Аугуста и осећа мирис свежих колача, а све је то тако ведро и пуно среће, а тако далеко од њега и туђе да се наслонио на храпаво стабло смреке и бризнуо у горак плач који му је за тренутак пружио утеху и олакшање.

Око подне је отишао до Аугуста који је постао најстарији шегрт и грдно се угојио и порастао. Испричао му је да би требало да учи за механичара.

– Елем, то ти је ствар за себе – рече овај и направи искусно лице.
– Ствар није једноставна. Наиме, зато што си слабашан. Прве године код ковања имаш проклето да запнеш и да удараш, а чекић за грубу обраду ти, богме, није к’о супена кашика. Онда имаш да носиш гвожђе тамо-амо и увече да поспремиш радионицу, за турпијање ти такође треба снаге и у почетку, док се не извештиш, дају ти све саме старе турпије, слабо стружу и глатке су к’о дупе мајмуново.

Ханс се истог часа обесхрабрио.

– Кад је тако, да дигнем руке, а? – упита неодлучно.

– Побогу, то нисам рек’о! Шта си се узортирао! У почетку, богме, није као на игранци. Али иначе... знаш, фина је ствар бити механичар, мораш бити бистра глава јер ћеш у противном догурати само до поткивача. Ево ти, па гледај!

Донео је неколико малих, фино обрађених машинских делова од чистог челика и показао их Хансу.

– Ту ни пола милиметра не сме да ти усфали. Све руком израђено осим завртња. То значи, добро отворити очи! Ове делове још треба изглатати и калити, и готово.

– Да, лепо је. Кад бих само знао...

Аугуст се смејао.

– Плашиш се, а? Сваког шегрта сецају и киње, ту нема помоћи. Али ту сам ја, помоћи ћу ти. Ако почнеш идућег петка ја ћу тада управо навршити другу годину на занату и у суботу примам прву недељну зараду. А у недељу има да славимо, биће пива, колача и сви ће бити на окупу, и ти, па ћеш видети како је то код нас. Аха, сад си зинуо! Уосталом, ми смо и пре били добри пријатељи.

За време ручка Ханс је саопштио оцу да је вољан да буде механичар и питао да ли би за осам дана могао да почне са радом.

– У реду – рече отац, и тог поподнева крену са Хансом у Шулерову радионицу да га пријави.

Чим је почело да се смркава, Ханс је на све то готово заборавио и мислио је само на то да га Ема увече очекује. Већ сад је губио дах, часови су му пролазили час исувише споро, а час пребрзо и као да је том састанку пловио у сусрет као бродар речном брзаку. Те вечери

није могло бити говора о јелу, једва је искапио шољу млека. Иза тога је одмах изишао.

Све је било као претходне вечери - мрачне, снене улице, румена прозорска окна, слаба светлост уличних фењера и љубавни парови у шетњи.

Крај ограда обућареве баште спопаде га силна стрепња, уплашено се трзао при сваком шуму и, стојећи и ослушкујући у тами, личио је сам себи на лопова. Није чекао ни минут кад се Ема створила пред њим, прешла му руком преко косе и отворила му баштенске вратнице. Он опрезно уђе и она га нечујно повуче собом стазом оивиченом жбуњем, па кроз задњу капију у мрачни ходник.

Ту поседаше једно крај другог на почетак степеништа које је водило у подрум, а потрајало је дуже време док су се узајамно разазнали у мраку. Девојка је била веома расположена и шапатом је весело ћеретала. Она је окусила већ многе пољупце и била искусна у љубавним стварима; бојажљиви, нежни дечак био јој је баш потаман. Она му положи руке око узаног лица и пољуби га у чело, у очи и образе, а када су уста дошла на ред и она га опет љубила дуго и упијајући у себе његове усне, дечака спопаде вртоглавица, и он се омлитавео и онемоћао наслањао на њу. Она се пригушено смејала и повукла га за уво.

Она је неуморно брбљала, он је слушао, а да није знао шта чује. Миловала га је по мишици, по коси, прешла му руком преко потиљка у руку, прислонила свој образ уз његов, а главу на његово раме. Он је ћутао и пустио да она ради с њим шта хоће, прожиман слатком језом и дубоком блаженом стрепњом, тресући се на махове као у грозници.

– Какав си ми ти драги! – смејала се она. – Па ти се ништа не усуђујеш.

Она узе његову руку и превуче њоме преко свог потиљка и кроз косу, па је положи на своје груди и притисну је. Он је осетио меке облике и непознато, слатко таласање, зажмурио је и осетио да тоне у бесконачне дубине.

– Не! Немој више! – бранио се када га је опет хтела пољубити. Она се смејала.

И повукавши га к себи стисла се уз њега, обгрливши га једном руком, и он, осетивши њено тело, потпуно изгуби главу и више ништа није могао да каже.

– Волиш ли ме? – упита она.

Он хтеде да каже „да“, али је могао само да климне главом и климао је тако неко време.

Она поново узме његову руку и шеретски је гурну себи под прслук. Осетивши било и дах туђег живота тако врело и близу, њему стаде срце и учини му се да умире јер је једва дисао. Повукавши руку, јекну:

– Сад морам кући.

Када је хтео да се дигне, занео се и замало се није скотрљао низ подрумске степенице.

– Шта ти је? – зачудила се Ема.

– Не знам. Тако сам уморан.

Није био свестан да га она подупире дуж пута до баштенске оградe и стиска уз њега, и није чуо да му је пожелела лаку ноћ и затворила вратнице за њим. Пролазио је улицама на повратку, а да није знао како, било му је као да га је захватила силна бура и да га нека помоћна струја носи собом.

Лево и десно видео је бледе обресе кућа, а изнад њих гребен брда, врхове јела, ноћну таму и крупне, тихе звезде. Осетио је ветар и чуо да река протиче испод стубова моста, а на површини воде видео је одраз башта, кућа, ноћне лампе, фењера и звезда.

На мосту је морао да седне; био је тако уморан да му се чинило да никад неће стићи кући. Сео је на грудобран и ослушкивао шум воде која се пробијала међу стубовима моста, бучала на брани и око воденичног точка. Руке су му биле хладне, у грудима и у грлу крвоток му је час запињао, час би јурнула крв замрачивши му вид, да би затим наглим таласом преплавила срце да му се завртело у глави.

Вратио се кући, нашао своју собу, легао и одмах заспао, сурвавајући се у сну из дубине у дубину кроз нека огромна пространства. Пробудио се око поноћи измучен и исцрпљен и лежао тако до јутра између сна и јаве пун неутољиве чежње, разапет међу неким необузданим силама, све док у само праскозорје сва његова патња и невоља није провалила кроз дуготрајни плач и он поново заспа на јастуцима влажним од суза.

СЕДМО ПОГЛАВЉЕ

Господин Гибенрат је достојанствено и бучно пословао око муљаче, а Ханс му је помагао. Двоје обућареве деце се одазвало позиву, мували су се око воћа, носили собом заједничку чашицу за пробање шире и држали у руци по огроман комад црног хлеба. Ема није дошла.

Тек кад се отац за пола час удаљио са бачварем, Ханс се осмелио да пита за њу.

– Где је Ема? Да ли јој се није долазило?

Потрајало је неко време док су деца прогурала све што су имала у устима и могла да проговоре.

– Оде она – рекоше и климнуше главом.

– Куда је отишла?

– Кући.

– Отпутовала је? Железницом?

Деца су жустро потврдила главом.

– Када?

– Јутрос.

Деца опет посегоше за својим јабукама. Ханс је нешто петљао око муљаче, зурио у кабао са широм и полако почео да схвата.

Отац се вратио, радило се и шалило, деца су се захвалила и отишла, дошло је вече и сви су се вратили кући.

Ханс је после вечере седео сам у својој соби. Избило је десет часова, па једанаест, а он није палио светло. Затим је заспао и спавао дубоко и дуго.

Пробудивши се касније но обично, обузело га је нејасно осећање да се догодила нека несрећа и да је претрпео неки губитак, све док се није опет сетио Еме. Она је отишла, без опроштаја, без збогом; очигледно је већ знала да ће отпутовати када је последње вечери био са њом. Сетио се њеног смеха, њених пољубаца и надмоћног држања. Она се само поигравала с њим.

Гневни бол изазван њеним поступком слио се са немиром његове пробуђене и неугољене љубавне моћи у мутну патњу, која га је гонила да из куће изиђе у башту, одатле на улицу и у шуму, па опет кући.

Тако је, можда прерано, стекао делимична сазнања о тајнама љубави, које су за њега садржале мало сласти, а много горчине. Наишли су дани узалудног јадања, чежњивих успомена, безнадежних мисли, ноћи у којима од лупања срца и гушења није могао да спава, или је тонуо у неке страшне снове. Ти снови су се уз њему несхватљиве навале крви претварали у чудовишне и застрашујуће слике из бајке, у руке које су га обавијале смртоносним загрљајем, у врела маштања, у вртоглаве поноре, у огромне пламене очи. Пробудивши се, нашао би се сам, окружен самоћом свежих јесењих ноћи, и болан од чежње за својом девојком, зарио би главу с јауком у јастуке влажне од суза.

Ближио се петак у који је требало да ступи у механичарску радионицу. Отац му је купио плаво платнено одело и плаву полувунену капу, он је за пробу обукао те ствари и изгледао самом себи у одећи бравара туђ и прилично смешан. Кад год би прошао поред стана ректора или наставника математике, поред Флајгове радионице или куће градског пастора, осећао се јадно. Толико мука, труда и зноја, толико лишавања и одустајања од малих радости, толико поноса, честољубља и снова пуних радосних нада и све то узалуд, све само да би сад, касније од својих другова и исмеван од свих, ступио у једну радионицу као најмлађи шегрт!

Шта би Хајлнер на то рекао?

Тек се постепено помирио са плавим оделом бравара и почео помало да се радује петку, када ће га први пут обући. Ипак ће, најзад, опет нешто доживети!

Али све су те мисли биле као кад муња севне кроз густе облаке. Није заборавио одлазак девојке, још мање је његова крв заборавила надражаје из оних дана. Крв је наваљивала и тражила све силовитије ослобођење од разбуђене чежње, или неког водича који ће решити загонетку коју сам није могао решити. Тако је време пролазило тупо, мучно и споро.

Јесен је била лепша но икад, пуна благог сунца, сребрнатих свежих јутара, бојама богатих насмејаних поднева и ведрих вечери. Далеки брегови су били као тамномодри сомот, кестенови су се преливали златно-жутим сјајем, а преко зидина и ограда се спуштала пурпурна дивља лоза.

Ханс је, гоњен немиром, бежао сам од себе. Преко дана је шврљао по граду и по пољима, избегавао људе уображавајући да ће свако приметити на њему љубавну патњу. Увече би, међутим, излазио на улицу, гледао у сваку служавку и пратио кришом сваки љубавни пар

са кукавном грижом савести. Са Емом као да су му све за чим се жуди и сва чар живота били надомак, а све се изјаловило на подмукао начин. Више није мислио на патњу и зазор који су га обузимали кад је био с њом. Веровао је да сад више не би био плашљив да је она опет крај њега, већ би му пошло за руком да јој измами све њене тајне и до краја продре у зачаран љубавни врт, чија су се врата залупила пред његовим носем. Сва машта му се заплела у том спарном, опасном густишу, лутала обесхрабрена по њему и упорним самомучењем није хтела да зна за постојање лепих, светлих и пријатних пространстава ван тог зачараног круга.

Најзад му је лакнуло када је дошао петак, који је у почетку очекивао са стрепњом. Рано ујутро обукао је ново плаво радно одело, ставио капу на главу и сишао помало малодушан низ Герберову улицу у правцу Шулерове куће.

Неколицина познаника га испрати радозналим погледима, а један од њих упита:

– Шта је, јеси ли отишао у браваре?

У радионици се већ увелико радило. Мајстор је управо ковао. Имао је комад зажареног гвожђа пред собом на наковњу, један од калфа је баратао тешким чекићем за грубо ковање, док је мајстор изводио финије, обликујуће ударце, подешавао хваталицу и између ње подесним ковачким чекићем ударао по такту да се кроз широм отворена врата јутро испунило ведрим одјецима.

За дугом занатлијском тезгом, поцрнелом од уља и пуном опиљака, стајао је старији калфа и крај њега Аугуст, послујући сваки за својим менгелама. На таваници су брујали брзи ремени који су покретали стругове, брус, мех и бушилицу јер се рад обављао на водени погон. Аугуст климну свом другу главом, дајући му знак да причека на вратима док мајстор буде имао времена за њега.

Ханс се бојажљиво загледао у ковачко огњиште, заустављене стругове, захуктале ремене и тоцила у празном ходу. Када је мајстор исковао свој обрадак пришао је Хансу и пружио му велику, отврдлу и топлу руку.

– Ту ћеш окачити своју капу – рече и показа му празан ексер на зиду.

– Ходи овамо. Ево твог места и твојих менгела. – И одведе га до последњих менгела у дну просторије, показавши му како треба да рукује њима, и рече му да у његове дужности спада и то да држи у реду радну тезгу и алат. – Твој отац ми је рекао да ниси никакав

снагатор, а то се и види. За почетак нећеш морати да кујеш, док мало не ојачаш.

Затим извуче испод тезге мали зупчаник од ливеног гвожђа.

– Ево, овим ћеш да почнеш. Зупчаник је тек дошао из ливнице и по њему су свуда избочине и шавови, мораш да их састружеш да се после не би упропастио фини алат.

Ставио је зупчаник у менгеле, узео неку стару турпију и показао како се то ради.

– Хајд’ настави. Али да ми ниси узео другу турпију! Имаћеш доста посла с тим до подне, па ћеш ми онда показати шта си урадио. Док радиш, нема да водиш рачуна ни о чему осим о оном што се каже. Шегрт нема да мисли!

Ханс је прионуо на турпијање.

– Стани! – повика мајстор. – Не тако. Леву руку стављаш на турпију. Или си можда левак?

– Нисам.

– У реду. Ићи ће то.

Мајстор оде до својих менгела, првих крај врата, а Хансу је било препуштено да се сналази како зна.

Код првих потеза зачудило га је да ствар иде тако глатко и лако. Али затим је видео да је то била само прва, крта кора на одливку која се брзо крунила, а да се тек испод ње налази зрнасто гвожђе које је требало изглачати. Прибравши се, предано је радио. Од времена када се као дечак игре ради бавио израдом разних стварчица, није искусио задовољство да види како под његовим рукама настаје нешто опипљиво и корисно.

– Спорије! – довикну му мајстор. – При турпијању мораш држати ритам: један-два, један-два. И притиснути, иначе се турпија уништи.

Најстарији калфа је пословао нешто око струга и Ханс није могао да се уздржи, а да не звирне у њега једним оком. Причврстио је чивију за тоцило, пребацио ремен, чивија је заблистала и зазврјала при брзом окретању, а калфа је скидао као влат танке опиљке.

На све стране је било алата, комада гвожђа, челика и месинга, полуготових обрадака, сјајних точкића, длета, токарских ножева и шила свих облика; поред ковачког огњишта били су окачени чекићи и чекићи-подметачи, насади за наковањ, клешта и лемила, на зиду низ турпија и глодала, а по рафовима су се ређале крпе за брисање уља, мале метле, глачанице, тестере за гвожђе, боце са разним

киселинама, сандучићи са ексерима и завртњима. Сваког часа се неко користио брусилицом.

Ханс је са задовољством установио да су му руке поцрнеле, надајући се да ће му убрзо и одело бити похабаније јер му се чинило да овако ново и плаво делује смешно међу црним и искрпљеним оделима осталих.

Како је преподне одмицало, тако је и споља допирала живост у радионицу. Долазили су радници из оближње фабрике за машинско плетење да им се бресе или оправе мањи делови машина. Дошао је неки сељак и питао за своју рољачу за рубље коју је био донео на поправку и почео да псује чувши да још није готова. Затим је навратио један елегантни власник фабрике, који је затим у суседној соби преговарао са мајстором.

Поред и између тога - људи, точкови и ремени настављали су да раде равномерно, и тако је Ханс први пут у свом животу чуо и схватио химну рада, која бар за почетнике крије у себи нешто потресно и пријатно омамљујуће, видео је своју малу личност и свој мали живот укључен у циновски ритам.

У девет часова је наступио четврт-часовни одмор и свако је добио по комад хлеба и чашу шире. Тек тад се Аугуст поздравио са новим шегртом. Упутивши му неколико охрабрујућих речи, опет му сав усхићен помену наредну недељу у коју ће се са колегама провеселити и страћити своју прву недељну зараду. Ханс га упита какав је то зупчаник који треба да истурпија и дозна да је део часовника на торњу. Аугуст хтеде да му покаже како ће касније радити у погону, али уто је први калфа опет почео да турпија и сви се брзо вратише на своја места.

Између десет и једанаест часова Ханс осети замор; малко су га болела колена и десна рука. Премештао се с једне ноге на другу, протезао се кришом, али му то није много помогло. За тренутак је спустио турпију и наслонио се на менгела. Нико није обраћао пажњу на њега. Док је тако стајао и одмарао се слушајући зврјање ремена изнад главе, био је малко ошамућен и склопио очи за један минут. Уто се мајстор створио иза његових леђа.

– Но, шта је? Већ си се уморио?

– Јесам малко – призна Ханс.

Калфе прснуше у смех.

– Проћи ће то – рече мајстор мирним гласом. – Сад можеш да гледаш како се леми. Ходи!

Ханс је радознало посматрао лемљење. Прво је требало лемилицу загрејати, затим место које је требало залемити премазати течном шћу за лемљење, а онда је метал са благим шиштањем почео капљати са вреле лемилице.

– Узми крпу и орибај ово добро. Течност за лемљење нагриза и не сме се оставити ни на једном металу.

Ханс је после тога опет стајао крај својих менгела и стругао турпијом по зупчанику. Болела га је мишица, а лева рука којом је морао да притискује турпију зацрвенела се и заболела га.

У подне, када је први калфа спустио турпију и пошао да опере руке, Ханс је однео свој рад мајстору. Овај га погледа само узгред.

– У реду, мож' да остане тако. У сандуку испод твојих менгела наћи ћеш још један истоветни зупчаник који ћеш обрадити данас по подне.

Ханс је затим такође опрао руке и пошао. Имао је један слободан сат за ручак.

Двојица трговачких шегрта, некадашњи његови школски другови, ишли су за њим улицом и исмејавали га.

– Земаљско-испитни бравар – повика један од њих.

Он убрза корак. У ствари, није знао да ли је задовољан или није; свидело му се у радионици, али се уморио, силно уморио.

На самој капији, кад се већ порадовао што ће седети и јести, одједном се сетио Еме. Цело преподне није мислио на њу. Сад га је опет захватила јучерашња и прекјучерашња патња, теже но икад. Нечујно се попео у своју собицу, бацио се на кревет и зајечао од муке. Пожелео је да плаче, али су му очи остале суве. Безнадежно га је опет морила чежња без одређена циља, која га је нагризала као тешка болест. Све му се ускомешало у глави и грло га је заболело од пригушених јецаја.

Ручак је био више него мучан. Морао је да одговара на очева питања, да му прича и да отрпи разне пошалице јер је тата био добре воље. Тек што се ручак завршио, истрчао је у башту и провео ту на сунцу четврт сата као у неком полусну, а онда је било време да се врати у радионицу.

Још у току преподнева на руци су му искочили црвени жуљеви, који су сад почели да га боле, а до вечери су му се руке толико надуле да ништа није могао да хвата без жестоког бола. Пре свршетка рада још је са Аугустом морао да поспреми целу радионицу.

Субота је била још гора. Руке су му бриделе, а жуљеви се претворили у пликове. Мајстор је био лоше воље и псовао за сваку ситницу. Аугуст га је, додуше, тешио да то са жуљевима траје свега неколико дана, онда руке отврдну и постају неосетљиве, али Ханс је био смртно ојађен, све време је звиркао у часовник док је очајнички гребао по свом зупчанику.

Увече, док су поспремали радионицу, Аугуст му шапатом саопшти да ће сутрадан са неколицином другова поћи у Билах, биће забавно и весело, и Ханс не сме изостати. Нека дође по њега у два сата. Ханс пристаде, мада би најрадије целог дана остао да лежи код куће, толико је био јадан и уморан. Код куће му је затим стара Ана дала неку маст за израђављене руке, он је већ у осам отишао на спавање и спавао до половине преподнева, тако да је морао да пожури да би стигао да пође с оцем у цркву.

За време ручка поменуо је Аугуста и саопштио да би хтео да оде на излет с њим. Отац није имао ништа против, чак му је дао педесет фенинга и тражио само да се обавезно врати до вечере.

Шећкајући улицама по лепом сунчаном времену, Ханс је први пут после дугих месеци уживао у недељном дану. Улица је деловала празнично, сунце је било светлије и све је било свечаније и лепше кад човек има за собом радне дане, поцрнеле руке и уморне кости. Сада је схватао месаре, штављаче, пекаре и коваче који су седели на сунцу, по клупама испред својих кућа и изгледали кнежевски раздрагани, па више није гледао у њима беднике скучена духа. Пратио је погледом раднике, калфе и шегрте који су шетали или одлазили у крчму, са малко нахереним шеширима на глави, у белим кошуљама и ишчетканим празничним оделима. Већином, мада не увек, занатлије су остајале у свом кругу, столари са столарима, зидари са зидарима, здружени и бранећи част свога сталежа, а бравари су међу свима били најугледнији еснаф са механичарима на челу. У свему томе било је нечег привлачног и ако је понешто и било помало наивно и смешно, ипак су се иза тога крили лепота и понос занатства које и данас још увек представља нешто радосно и ваљано, па је и најбеднији кројачки шегрт обасјан зрачком угледа који нема ни фабрички радник, ни трговац.

По начину на који су се испред Шулерове куће окупили млади механичари и мирно и поносно климали главом пролазницима и разговарали међу собом, видело се да они чине поуздану заједницу, да им није потребан нико са стране, чак ни да би се забављали недељом.

Ханс је то осетио и било му је мило што је и он један од њих. Међутим, малчице се плашио планираног недељног провода, знајући да механичари воле обилно да уживају у радостима живота. Можда ће чак и заиграти. Ханс није умео да игра, али у свему другом намеравао је да се понаша мушки и да по потреби ризикује и мали мамурлук. Није навикао да пије много пива, а што се пушења тиче с муком је успео да до краја попуши цигару, а да се не осрамоти и да га не спопадне мука.

Аугуст га је дочекао празнично раздраган. Рече да старији калфа, додуше, неће поћи с њима, али ће доћи колега из једне друге радионице и један калфа из Франкфурта, тако да ће их бити четворица, а то је довољно да се цело село окрене тумбе. Данас сваки од њих може да попије пива колико хоће, јер он чашћава све. Понудио је Ханса цигаром, а онда се сва четворица упутише и прошеташе лагано и поносно кроз град и тек су иза Липовог трга убрзали корак да на време стигну у Билах.

Површина реке се блистала плавим, златним и белим преливима, готово оголеле уличне дрвореде јавора и багрема загревало је благо октобарско сунце, небо је било светло-плаво и без облачка. Био је то један од оних тихих, ведрих и пријатних јесењих дана у који све лепоте прохујалог лета испуњавају благи ваздух као насмешене успомене у којима нема примеса туге, у који деца заборављају које је годишње доба и пожелеле да беру цвеће, дан у који мушко и женско замишљена погледа крај прозора или са клупе испред куће гледају у ваздух, јер им се чини да ведрим плаветнилом не пролећу само лагодна сећања из те године већ и успомене из целог њиховог живота. Млади су раздрагани и славе леп дан - свако по свом бићу и дару - жртвеним пићем или жртвеном кавгом, песмом или игром, пијанкама или величанственим тучњавама, јер се на све стране пеку свежи колачи с воћем, свуда по подрумима превиру шира од јабука или младо вино, испред крчми и по трговима, у сенци липа виолина или хармоника одају почаст последњим лепим данима у години и позивају на игру, на певање и љубавне игре.

Млади момци пустише корак. Ханс је тобоже безбрижно пушио цигару, а и сам се зачудио што му је пријала. Калфа је причао о својим путешествијима и ником није сметало што се при том грдно разметао; и то је био део провода. И најскромнији занатлијски калфа - чим се ухлеби и зна да нема очевидаца - о годинама свог калфовања прича на величанствени и нескучени, штавише бајословни начин. Јер предивна поезија живота занатлијског калфе

је опште народно благо и традиционалне старе пуστοловине сваки за себе кити новим арабескама, и свака протува и пробисвет носи у себи - кад почне да прича - део бесмртног Ојлешпигла¹⁵ и део бесмртног Штраубингера¹⁶.

– Даклем, у Франкфурту, где сам био, а јој сто му мука, ала то беше живот! Још вам не испричах да је некакав богати трговац, прави улицкани мајмун, 'тео да се жени са кћерком мог мајстора, али како ја бејох нумера за њу и она ми четир месеца била драгана најурила га је, и да нисам им'о неке зађевице са маторим, сад бих седео тамо као његов зет.

Затим је причао како је мајстор, стрвина једна, хтео да га сеца и да је тај душепродавац једном хтео да дигне руку на њега, он није проговорио ни словца само је завитлао ковачким чекићем и добацио матором поглед „ама онакав“, па је овај савио шипке и повукао се да сачува главу, а онда му је, шмокљан један кукавички, писмено отказао. Причао је још и о великој бици у Офенбургу, када су три бравара, и он међу њима, намртво испребијали седморицу фабричких радника - ко год сврати у Офенбург нека само приупита Шорша дугоњу, он је још тамо и био је тада присутан.

Све је то било саопштено хладним, бруталним тоном али с усрдним унутрашњим жаром и уживањем, и сви су га слушали са задовољством и свако је од њих одлучио да и сам исприча ту причу неким другим друговима. Јер сваки бравар је једном за драгану имао кћер свога мајстора, као што је једном чекићем кренуо на опаког мајстора и пребио седморицу фабричких радника. Прича се некад одиграла у Бадену, други пут у Хесену или у Швајцарској, некад се уместо чекића наводи турпија, или ужарени комад гвожђа, некад се уместо о фабричким радницима ради о пекарима или кројачима, али увек су то исте старе приче које се радо слушају, јер су старе и добре и служе на част еснафу. Тиме није речено да међу занатлијским калфама не искрсне увек наново, чак и данас, понеки геније у доживљавању или геније у измишљању, што се у суштини своди на исто.

Аугуст је био највише усхићен и раздраган. Непрестано се смејао и одобравао, осећајући се донекле већ калфом, пуштао је у ваздух дувански дим из уста са презривим лицем сладокусца. Приповедач

¹⁵ према Тил Ојленшпигелу (нем. *Till Eulenspiegel*), народни лакрдијаш али и јунак, легендарни лик старије њемачке књижевности.

¹⁶ Популарни боем са југа Немачке.

је наставио да игра своју улогу јер му је било стало да своје присуство прикаже као доброћудну снисходљивост, будући да му недељом није било место међу шегртима и зато што је заправо требало да се стиди што помаже дечаку да пропије своју цркавицу.

Превалили су добар део пута низ реку; сад су могли да бирају између колског пута који је у благом луку водио узбрдо и стрме пешачке стазе која је била упола краћа. Одабрали су колски пут, иако је био дужи и прашњав. Пешачке стазе су за радне дане и за господу која се шетају; народ, међутим, нарочито недељом, воли друмове који за њега још нису изгубили своју поезију. Пентрање стрмим стазама је за сељаке или пријатеље природе из града, оно представља рад или спорт, али не забаву за народ. Насупрот томе, друм је место којим се лагодно одмиче и ћаска, где се обућа и празнична одела мање хабају, где се виде кола и коњи, сусрећу и престижу друга докона тумарала, нагиздане девојке и групе момака који корачају уз песму, где се добацују шале које се узвраћају шалом, где се човек може зауставити и попричати; у извесном случају ићи за буљуком девојака и смејати се, или вечером на делу сређивати и разрешавати личне размирице са добрим друговима! Док занатлијски момак није луд да весео, удобан и издашан друм замени пешачким стазама, утолико пре ће то урадити малограђанин из града.

Кренули су, дакле, колским путем који је у широком луку спокојно и пријатно водио узбрдо, као неко ко има времена и не воли да пролива зној. Калфа је скинуо капут и носио га окаченог на штапу преко рамена, уместо приче почео је да звиждуће изузетно смело и весело, и звиждукао је тако све док сат касније нису стигли у Билах. Није пропустио да боцка Ханса, што овоме није нарочито сметало и Аугуст је много жустрије одговарао на та пецкања неголи он сам. И тако се обреше надомак Билаха.

Село, са својим црвеним крововима од црепа и сребрно-сивим крововима од сламе, налазило се међу воћкама јесењих боја, са тамном црногорицом у позадини.

Млади људи се никако нису могли сложити у коју ће крчму да сврате. Код „Сидра“ је било најбоље пиво, али су у „Лабуду“ били најбољи колачи, док је у „Оштром ћошету“ крчмар имао лепу кћер. Најзад је Аугуст спровео своју вољу да се оде у „Сидро“ и намигујући наговести да „Оштро ћоше“ неће побећи док они испију неколико политрењака, па ће га и касније наћи на истом месту. Сви су се сложили с тим и тако кренуше у село, и пролазећи поред стаја и

ниских сељачких прозора са саксијама здравца стигоше до „Сидра“, чија се, преко два млада, округла кестена разапета фирма примамљиво и као злато пресијавала на сунцу. На велику жалост калфе гостионица је била дупке пуна, па су морали да се сместе у башти.

По мишљењу својих гостију „Сидро“ је био фини локал, то јест не нека стара сеоска крчма него правоугаона зграда од опеке с исувише бројним прозорима, столицама уместо клупа и сијасет шарених лимених рекламних амблема, са конобарицом одевеном по градској моди и гостионичарем који се никада није појављивао у кошуљи већ искључиво у помодном мрком оделу. Он је, у ствари, још раније банкротирао, али је своју сопствену кућу изнајмио од свог главног повериоца, неког великог пивара, и од тада је постао још отменији. Башта се састојала од једног багрема и високе жичане ограде засад до половине обрасле дивљом лозом.

– Наздравље, људи! – дрекну калфа и куцну се са свом тројицом. И да покаже ко је он, надушак испи чашу.

– Хеј, лепа госпојице, ова је била празна, донеси-дер још једну чашу! – довикну конобарици и пружи јој политрењак преко стола.

Пиво је било одлично, хладно и не превише горко, и Ханс је весело уживао у њему. Аугуст је пио с изразом зналца, цоктао језиком и пушио при том као неисправни оцак, па му се Ханс ћутке дивио.

Зацело није било лоше провести недељу у тако веселом расположењу и седети за столом у гостионици као неко ко то сме и ко је то заслужио, па још у друштву људи који су знали шта је живот и како се треба провеселити. Било је лепо смејати се заједно с њима и повремено и сам извалити по неку шалу, било је пријатно и мушки треснути празну чашу на сто и безбрижно викнути: – Још једну, госпођице!

Било је лепо наздрављати неком познанику за суседним столом, држати у левој руци угашени опушак цигаре и забацити шешир на потиљак као остали.

Онај непознати момак који је кренуо с њима сад се такође загрејао и ударио са своје стране у причу. Знао је за једног бравара у Улму који је могао попити по двадесет чаша доброг улмског пива, а иза тога би дланом обрисао уста и рекао: „Е, а сад још боцу доброг вина! А у Каншталу је познавао једног ложача који је једну за другом могао да поједе дванаест сувих кобасица и на тај начин добио опкладу. Међутим, изгубио је другу сличну опкладу. Био се осмелио да тврди

да ће појести сва јела са јеловника неке мање гостионице и заиста је савладао безмало све, али на крају јеловника је било неколико врста сирева и кад је дошао до трећег, гурнуо је тањир од себе и изјавио: Пре ћу д'умрем него да прогутам макар само један залагај!

Те приче су такође имале велики успех, показало се да ту и тамо широм света има људи који су веома истрајни у пићу и јелу, јер је сваки од њих знао да прича о таквим јунацима и њиховим подвизима. Код једног је то био „човек из Штутгарта“, код другог „коњаник, чини ми се у Лудвигсбургу“, код једног се радило о седамнаест кромпира, код другог о једанаест приганица са салатом. Све су се те згоде износиле са трезвеном озбиљношћу и са задовољством се долазило до сазнања да у свету има много лепих ствари и необичних људи, а међу њима и невероватних чудака. То задовољство и трезвено излагање су такође део древног ћифтинског наслеђа које се негује за столовима свих крчми и које млади људи ревносно подражавају, па и они исто пију, политизирају, пуше, жене се и умиру.

Код треће чаше Ханс упита да ли има колача. Позваше конобарицу, али им је речено да колача нема и због тога су се сви страшно узрујали. Аугуст се диже и рече да кад нема ни колача, онда је боље да промене локал. Онај непознати момак се жестио и говорио да је то бедна крчма, само је калфа из Франкфурта био за то да се остане јер се зближио са конобарицом и успео да је неколико пута помилује. Ханс је то посматрао и тај приказ га је, заједно с пивом, силно узбудио. Било му је драго што одлазе.

Пошто су платили и сви изишли на улицу, Ханс је почео да осећа дејство она три политрењака. Било је то пријатно осећање, мешавина умора и предузимљивости, и као да је пред очима имао танак вео кроз који му је све изгледало удаљено и безмало нестварно, слично као у сну. Непрестано је морао да се смеје, шешир је још смелије нахерио и сам себи је изгледао као братац весељак. Калфа из Франкфурта је опет звиждукао на онај свој изазовни начин и Ханс је покушао да му да такт.

У „Оштром ћошету“ било је прилично мирно. Неколицина сељака пила је младо вино. Није се точило пиво из бурета, било га је само у флашама и сваком од њих је одмах стављена по једна на сто. Онај непознати момак хтео је да буде галантан и поручио је за све заједно један велики колач са јабукама. Ханс је одједном осетио силну глад и једно за другим појео неколико комада. У старој, мркој крчми било је сумрачно и удобно се седело на чврстим, широким клупама

постављеним уза зид. Старомодни шанк и огромна пећ једва су се назирали у полумраку, две сенице су скакутале у великом кавезу и кроз дрвене шипке била је у виду хране протурена грана са оскорушама.

Крчмар је за тренутак пришао њиховом столу и пожелео им добродошлицу. Иза тога потрајало је неко време док је разговор опет кренуо. Ханс попи неколико гутљаја јаког флашираног пива, питајући се да ли ће моћи да докрајчи целу флашу. Калфа из Франкфурта опет је немилосрдно нагваждао о виноградским свечаностима у Рајнланду, о путошћима и скитничком животу; сви су га раздрагано слушали, а и Ханс није престајао да се смеје.

Одједном је приметио да код њега није све у реду. Сваког часа су му се соба, сто, флаше, чаше и другови сливали у благи, мутни облак, попримајући своје облике тек кад би уложио сву снагу да се прибере. С времена на време, кад би разговор и смех постали бучни, смејао би се и он изгласа или би рекао нешто, што би одмах затим заборавио. Кад су се остали куцнули чашама, куцнуо се и он и након једног часа на своје велико изненађење виде да му је флаша празна.

– Умеш својски да потегнеш – рече Аугуст. – Хоћеш ли још једну?

Смејући се, Ханс потврди главом. Пијанке ове врсте замишљао је много опаснијим. И кад онај из Франкфурта запева и сви прихватише песму, певао је и он с њима колико га је грло носило.

Крчма се, у међувремену, напунила, па је дошла и крчмарева кћер да помогне конобарици у послуживању гостију. Била је стасита девојка, здрава, крепка лица и спокојних кестењастих очију.

Када је ставила пред Ханса нову боцу, калфа који је седео крај њега одмах навали са својим најодабранијим комплиментима, али није наишао на одзив. Можда да му покаже да не мари за њега, а можда зато што јој се допао фини дечачки лик, она се окрете Хансу и брзим покретом пређе му руком преко косе; затим се вратила до шанка.

Калфа који је испијао већ трећу флашу кренуо је за њом и по сваку цену хтео да заподене разговор, али без успеха. Стасита девојка га је гледала равнодушно, није му давала одговор и убрзо му је окренула леђа. Он се вратио столу и добујући прстима по флаши одједном викну усхићено:

– Хајде да се веселимо, децо! Да наздравимо!

И поче да прича неку масну причу о женскињама.

Ханс је чуо само још потмули жагор и када је и другу флашу целу испио, почео је да заплиће језиком. Хтео је да оде до кавеза са сеницима да мало задиркује птице, али му се завртело у глави, само што се није срушио и он се опрезним корацима врати столу.

Од тог тренутка све више га је напуштала раскалашна веселост. Био је свестан да је накресан и више му се цело то пијанчење није чинило веселим. У некој великој даљини назирао је разне невоље које га очекују: повратак кући, гадна сцена с оцем, а сутра ујутро опет радионица. Мало-помало почела га је и глава болети.

Осталима је такође било доста тог уживања. У једном тренутку присебности Аугуст је решио да плати и добио веома мало кусура од свог талира. Ћаскајући и смејући се изиђоше на улицу, засењени ведром вечерњом светлошћу. Ханс се једва држао на ногама и поводећи се наслонио се на Аугуста да га овај вуче собом.

Оног непознатог бравара обузе сентименталност. Певао је „Сутра морам поћи одавде“ и сузе му ударише на очи.

Заправо су били наумили да се врате кући, али пролазећи крај „Лабуда“ калфа је упорно захтевао да сврате. Ханс се отрже на самим вратима.

– Ја морам кући.

– Забога, па не можеш – смејао се калфа.

– Могу. Ја... морам... кући.

– Попиј бар још ракијицу, мали! Повратиће те и средиће ти стомак. Видећеш.

Ханс осети да су му стрпали чашицу у руке. Нешто је просуо, а остатак прогутао, и осетио да га ждрело пече као ватра. Стресао се од жестоког гађења. Сам је, батргајући се, сишао низ спољне степенице и није знао како је изишао из села. Куће, ограде и баште промицале су крај њега искривљене и збркане.

Испружио се испод једне јабуке по влажној ливади. Сијасет одвратних осећања, мучних страховања и недовршених мисли спречило га је да заспи. Осећао се упрљан и осрамоћен. Како да дође кући? Шта да каже оцу? И шта ће бити сутра с њим? Био је тако сломљен и јадан да му се чинило да би читаву вечност требало да се одмара, да спава, и да се стиди. Болеле су га глава и очи, а није имао довољно снаге да устане и настави да хода.

Одједном га је као закаснили талас заплуснуо трачак малопређашње раздраганости. Искрививши лице у гримасу певушио је:

*Ох, мили Аугустине,
Аугустине, Аугустине,
Ох, мили Аугустине,
Пропало је све.*

И тек што је то отпевао, нешто га заболе у дну душе и преплави га мутна бујица нејасних представа и сећања, стида и самопрекора. Јекнувши изгласа, ридајући се бацио на траву.

После једног часа, већ се смркавало, устао је и несигурним корацима, с тешком муком кренуо низбрдо.

Господин Гибенрат је издашно сипао грдње што његов дечак није дошао на вечеру. Кад је избило девет часова, а Ханс се још није појавио, припремио је јак прут од морске трске. Да бата не уображава да је прерастао шибу? Видеће он свога бога кад се буде вратио.

У десет часова закључао је капију. Ако господин син хоће да скита ноћу, нека види куда ће.

Упркос томе, није могао да заспи већ га је из часа у час обузимала све већа јарост, чекајући да једна рука притисне кваку и бојажљиво повуче звонце. Замишљао је сцену коју ће скиталица да доживи. Сигурно ће мангуп бити пијан, али ће се дрски, подмукли деран канда брзо истрезнити! Макар морао да му пребије сваку кост понаособ.

Најзад сан савлада његов бес.

У исто време, тамна река је лагано носила собом већ хладног и спокојног Ханса коме су упућиване толике претње. Ослободио се гађења, стида и патње, над тамним обрисима његовог крхког тела у води надвила се хладна, плавичаста јесења ноћ, са његовим рукама, косом и побледелим уснама играли су се црни таласи. Нико га није видео, осим можда нека видра која га је, крећући у лов уочи свитања, загледала виспреним погледом и нечујно промакла крај њега. Нико није знао како је доспео у воду. Можда је залутао и оклизнуо се низ обронак; можда је хтео да пије и изгубио равнотежу. Можда га је мамио приказ те лепе воде да се наднесе над њом и када пред његовим очима искрсну одраз ноћи и бледе месечине прожет миром и дубоким спокојством, канда су га умор и страх неодољиво привукли у сенку смрти.

У току дана нађоше његово тело и однеше га кући. Уплашени отац је морао да склони прут и да се одрекне накупљеног гнева. Додуше, није плакао и није показивао своја осећања, али је и те ноћи остао

без сна и кроз одшкринута врата повремено би погледао у своје утихло дете које је лежало на читавој постељи, и са својим финим челом, бледим и паметним лицем изгледало као да се у њему крије нешто нарочито и као да поседује урођено право да има другачију судбину од других. По челу и рукама имао је плаво-црвенкасте огреботине, лепушкасте црте лица као да је савладао сан, бели капци прекрили су му очи и малко растворена уста деловала су задовољно, готово ведро. Дечак је изгледао као сломљен у цвату и избачен из радосне путање, па је и отац, онако уморан и усамљен у својој тузи, подлегао тој насмешеној варци.

Сахрана је привукла велики број учесника и радозналаца. Ханс Гибенрат се опет прославио и побудио опште интересовање, и опет су наставници, ректор и градски пастор узимали учешћа у његовој судбини. Сви су се они појавили у реденготима и са свечаним цилиндрима на глави, пратили погребну поворку и задржали се за тренутак поред гроба разговарајући шапатом. Наставник латинског је деловао посебно сетно, и ректор му дошапну:

– Ето, господине професоре, од њега је могао постати нешто. Зар није права невоља да се управо са најбољима увек догоди неки белај?

Мајстор Флајг се задржао на гробу крај оца и старе Ане, која је без престанка плакала.

– Да, господине Гибенрате, тешко је то – рече пун саучешћа. – И ја сам волео дечака.

– Несхватљиво – уздахну Гибенрат. – Био је тако даровит и све је ишло добро, школа, испит... а онда одједном једна несрећа за другом!

Обућар показа руком прилике у реденготима које су се удаљавале кроз гробљанску капију.

– Ено, тамо одмичу нека господа – рече пригушено – која су такође припомогла да га доведу дотле.

– Шта? – трже се његов саговорник и с неверицом и уплашено се загледа у обућара. – Сто му мука, како то?

– Стишајте се, господине суседе. Мислио сам само на оне учитеље.

– Како? Зашто?

– Ох, тек тако. А и ви и ја, можда смо штошта пропустили у односу на дечака, зар не мислите?

Над градићем се простирало ведро плаво небо, у долини се цаклила река, брда са црногорицом уздизала су се модричасто,

благо и чежњиво у даљини. Обућар се смешио проницљиво и тужно, и узео под руку човека који је из тишине и необично болног обиља мисли у том часу, оклевајући и унезверено, ишао у сусрет низији свог свакодневног живота.

(1906.)

БЕЛЕШКА О ПИСЦУ

Херман Хесе је рођен 1877. године у градићу Калв, покрајина Виртемберг. Строго васпитање у духу верске традиције и школовање у чувеном теолошком семинару у Маулброну изазивају бунт у младом Хесеу и тежњу да се ослободи утицаја религије. Бежи из школе и једно време ради као занатлија, затим као књижар, да би се коначно посветио писању.

Први светски рат уноси немир у духовни живот пацифисте Хермана Хесеа, и он се јавно изјашњава против „крваве бесмислице”, а по завршетку рата напушта Немачку и настањује се у Монтањоли крај Лугана и 1921. постаје швајцарски држављанин.

Објављивање првог значајнијег дела *Петер Каменцинд* (1904) уводи Хесеа у немачку књижевност, да би романом *Демијан* (1919) заузео веома високо место у њој.

Ова танана повест о сазревању и уласку у живот, о „добру” и „злу”, о релативности свих ствари на свету, о подвојености личности (што ће Хесе тек развити у *Степском вуку*), о прелажењу кроз мучна сазнања да би се дошло до сопственог идентитета - испричана је са Хесеу својственим стилским мајсторством. Тема је блиска младима, а вешто транспоновање филозофског у свакидашње учинило је „*Демијана*“ доступним сваком читаоцу.

Године 1922. објављена је *Сидарта*, свакако једна од најбољих и најпоетичнијих Хесеових приповедака, а објављивање романа *Степски вук* (1927), трагичне и искре не повести усамљеника, доноси аутору светску славу.

Следи *Нарцис и Златоуст* (1930), да би *Игра стаклених перли*, написана у време Другог светског рата, крунисала животно дело Хермана Хесеа.

Поред поменутих најзначајнијих романа, Хесе је писао приповетке и есеје (*Фрањо Асишки*, *Захвалност Гетеу*), и његова особена, изразито лирска поезија објављена је 1957. у седам томова.

Херман Хесе је добио Нобелову награду за књижевност 1946. године. Умро је 1962. у Монтањоли.